

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Rzeszów, dnia 26 czerwca 2025 r.

Poz. 2785

UCHWAŁA NR XIII/124/25 RADY GMINY ŻYRAKÓW

z dnia 16 czerwca 2025 r.

w sprawie przyjęcia "Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028"

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2024 poz. 1465 ze zm.) oraz art. 87 ust 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Żyraków uchwala co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Żyraków.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

Przewodnicząca Rady Gminy
Żyraków

lic. Maria Bodzioch

ZAŁĄCZNIK DO UCHWAŁY NR XIII/124/25

RADY GMINY ŻYRAKÓW

Z DNIA 16 CZERWCA 2025 ROKU

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻYRAKÓW NA LATA 2025-2028

Żyraków 2024

WYKAZ SKRÓTÓW UŻYTYCH W OPRACOWANIU

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski

EFRR – Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

FENIKS - Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko

FEP - Fundusze Europejskie dla Podkarpacia

GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków

GPOnZ – Gminny Program Opieki and Zabytkami

GUS – Główny Urząd Statystyczny

KGW – Koło Gospodyń Wiejskich

KPOZionZ - Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

MPZP – Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego

NFOŚiGW - Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa

PGR – Państwowe Gospodarstwo Rolne

SOK – Strefa Ochrony Konserwatorskiej

UG – Urząd Gminy

WEZ – Wojewódzka Ewidencja Zabytków

WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków

WUOZ – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków

Spis treści

1. WPROWADZENIE	5
2. PODSTAWA OPRACOWANIA	6
3. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE	7
3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 2007 r.....	7
3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami	8
3.3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.....	10
3.4. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym.....	11
3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane	12
3.6. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym....	13
3.7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami	14
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	14
4.1. Relacje gminnego programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi	14
4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz relacje gminnego programu z dokumentami stworzonymi na poziomie krajowym	15
4.2.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026..	16
4.2.2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	18
4.2.3. Koncepcja Rozwoju Kraju 2050 jako dokument wizyjny oraz Przestrzenne Zagospodarowanie Kraju – perspektywa długookresowa.....	19
4.2.4. Długoterminowa strategia renowacji budynków. Wspieranie renowacji krajowego zasobu budowlanego.....	20
4.2.5. Program Dostępność Plus 2018-2025	21
4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	22
4.3.1. Program opieki nad zabytkami województwa podkarpackiego na lata 2022-2025	22
4.3.2. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030.....	27
4.3.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego - Perspektywa 2030	30
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ...	32
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	32
5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Żyraków na lata 2023-2030	32
5.1.2. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego oraz Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żyraków.....	34
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	36
5.2.1. Zarys historii i obszaru gminy	36
5.2.2. Krajobraz kulturowy	42
5.2.3. Wojewódzka ewidencja cmentarzy zabytkowych.....	49
5.2.4. Zabytki nieruchome	53
5.2.5. Zabytki ruchome	71
5.2.6. Zabytki archeologiczne.....	72
5.2.7. Dziedzictwo niematerialne	74
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	79
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	82

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

5.5	Zabytki w zbiorach muzealnych i innych.....	84
5.6	Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	84
6.	OCENA STANU I OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY	85
6.1	Ocena stanu zachowania	85
6.2	Analiza SWOT	88
7.	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE.....	90
7.2	Priorytety programu opieki	90
7.3	Kierunki działań i zadania programu opieki.....	93
8.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	97
9.	ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	98
10.	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	100
10.2	Fundusze europejskie	100
10.2.1	Fundusze Europejskie dla Podkarpacia na lata 2021-2027	100
10.2.2	Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 101	
10.2.3	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej	102
10.2.4	Kreatywna Europa	102
10.3	Budżet Państwa	103
10.3.1	Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	103
10.3.2	Dotacje Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków	103
10.3.3	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych	104
10.3.4	<i>Polski Ład dla Kultury</i> - Rządowy Program Odbudowy Zabytków (BGK)	104
10.4	Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego.....	104
10.5	Inne fundacje i fundusze na rzecz dziedzictwa kulturowego	105
11.	REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW	105
12.	ZAŁĄCZNIKI.....	106
12.2	Lista zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Żyraków	106
12.3	Lista stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie Gminy Żyraków.....	109

1. WPROWADZENIE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2024-2027 jest kolejnym dokumentem sporządzonym przez Gminę Żyraków. Obowiązek opracowania i uchwalenia programu nakłada *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz.U. 2022 poz. 840).

Artykuł 87 *Ustawy* określa ramy czasowe dla programów opieki, które powinny być sporządzane na okres czterech lat. w ustawie wskazane zostały główne cele sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Cele te określają przedmiot programu opieki, kierunki oraz zakres działań, które samorządy powinny zrealizować.

Niniejszy dokument ma stanowić pomoc w aktywnym zarządzaniu i ochronie zasobów dziedzictwa kulturowego gminy.

W oparciu o przeprowadzoną szczegółową charakterystykę dziedzictwa kulturowego Gminy Żyraków, jego waloryzację oraz diagnozę stanu zachowania zdefiniowano strategiczne cele, których spełnieniu służyć ma realizacja szeregu różnorodnych zadań.

W pierwszych rozdziałach, które dotyczą zagadnień prawnych oraz uwarunkowań zewnętrznych ochrony dziedzictwa kulturowego, przedstawione zostały uwarunkowania formalno-prawne przedmiotu opracowania. Analizie poddano również najważniejsze, z punktu widzenia ochrony zabytków, dokumenty, strategie i programy z poziomu krajowego i wojewódzkiego.

Rozdział zatytułowany *Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego gminy* podzielony został na dwie zasadnicze części. w części pierwszej analizie poddano obowiązujące

obecnie dokumenty strategiczne gminy, w kontekście przyjętych założeń dotyczących ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym. w części drugiej zaprezentowano charakterystykę zasobu zabytkowego gminy (wraz z danymi ilościowymi), ze szczególnym wyróżnieniem tych elementów i cech dziedzictwa kulturowego, które decydują o jego walorach oraz potencjale społeczno-ekonomicznym.

Powyższe działania, a także oględziny zabytków i obszarów zabytkowych, konsultacje przeprowadzone z przedstawicielami Urzędu Gminy Żyraków oraz ocena dotychczasowych działań i zadań zrealizowanych w ramach ochrony dziedzictwa stanowiły podstawę opracowania analizy SWOT znajdującej się w dalszej części programu.

Analiza SWOT pozwoliła zdefiniować najważniejsze priorytety, kierunki działań i zadań dla Gminy Żyraków. Równocześnie należy podkreślić, że ostateczny wybór konkretnych zadań w czteroletniej perspektywie realizacji programu jest wynikiem nie tylko rozpoznania potrzeb, lecz również realnych możliwości gminy.

W rozdziale dotyczącym zarządzania zaproponowano wskaźniki realizacji celów, co w zdecydowany sposób pomóc powinno w zobjektywizowaniu ewaluacji programu. Ponadto przedstawiono aktualne źródła finansowania realizacji zadań.

2. PODSTAWA OPRACOWANIA

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu gminy, które wynikają z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292). Ustawa określa zakres tematyczny, okresy obowiązywania i cele opracowania programu. Realizacja zadań dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego wynika również z ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 87 pkt. 1 i 3-5) określa obowiązek gminy dotyczący sporządzania i uchwalania gminnego programu opieki nad zabytkami, który:

- powinien być opracowywany na okres 4 lat;
- służy celom określonym w ustawie;
- jest zatwierdzany przez Radę Gminy po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

Ponadto ustawa zobowiązuje Wójta Gminy do sporządzania co 2 lata sprawozdania z realizacji programu i jego przedstawienia Radzie Gminy.

Niniejsze opracowanie zostało sporządzone zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, a w szczególności zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami. Uwzględnia ono również wytyczne zawarte w opracowaniu pn. „Gminny Program opieki nad zabytkami - Poradnik metodyczny” wydanym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2008 roku. Dokument ten jest nadal rekomendowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa jako pomoc do sporządzania tego typu dokumentów.

Zgodnie z wymogiem ustawowym podstawą dla sporządzenia programu jest Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Żyraków.

3. UWARUNKOWANIA FORMALNO-PRAWNE OCHRONY ZABYTEKÓW I OPIEKI NAD ZABYTEKAMI W POLSCE

Ustawowo określony system prawny jest głównym filarem, na którym opiera się polski system ochrony zabytków. Najważniejszymi aktami prawnymi regulującymi sposób ochrony i zarządzania zabytkami są Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 2007 r. (art. 5, 6 i 73 oraz jej preambuła), ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z rozporządzeniami wydanymi do tej ustawy, a także przepisy prawne z innych aktów prawnych, mające związek z ochroną zabytków. Będą to m.in.: ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska, ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o rzeczach znalezionych.

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 2007 r.

Konstytucja RP w rozdziale I RZECZPOSPOLITA zawiera art. 5., który stanowi, iż: *Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju* oraz art. 6 ust. 1 o treści: *Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.*

Ustawa zasadnicza stawia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego na równi z podstawowymi prawami człowieka oraz suwerennością i niepodzielnością państwa. Wskazuje to jednoznacznie jak dużą rolę pełni problematyka ochrony zabytków w skali kraju.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Jest to najważniejszy akt prawny dotyczący ochrony zabytków. Ustawa ta definiuje pojęcie zabytku, reguluje zasady ochrony i opieki nad zabytkami, określa formy ochrony, kompetencje organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), obowiązki właściciela lub posiadacza zabytku, formy finansowania opieki nad zabytkami, zasady prowadzenia badań przy zabytkach oraz ich ewidencjonowania.

Zgodnie z art. 4 ustawy ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, zgodnie z art. 5 ustawy w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W kompetencji samorządu gminnego znajdują się zarówno działania odnoszące się do ochrony zabytków, jak i dotyczące opieki nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów oraz historycznych obszarów, których gmina jest właścicielem.

Ponadto ustawa definiuje m.in. podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz określa przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony.

Formami ochrony zabytków, zgodnie z art. 7 ustawy są:

- wpis do rejestru zabytków;
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wymienione wyżej formy ochrony: park kulturowy oraz ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego znajdują się w kompetencjach samorządów gminnych.

Osobnym zagadnieniem jest gminna ewidencja zabytków, będąca również pewną formą ochrony zabytków. Jest to kolejna prerogatywa gminy, polegająca na sprawowaniu ochrony na samorządowym szczeblu lokalnym. Zgodnie z art. 22 p. 4,5 ustawy w gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków¹.

Ustawa określa również obowiązki oraz kompetencje samorządu terytorialnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. p. 4);
- sporządzanie (na okres 4 lat) gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- uwzględnianie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19);
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r.

¹ Z uwzględnieniem zapisów wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dn. 11 maja 2023 r. (Sygn. Akt P 12/18)

Istotne dla prowadzonych przez gminę zadań są zapisy w art. 19 ustawy dotyczące planu ogólnego gminy oraz miejscowego planu odbudowy. Powinny one uwzględniać w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych objętych formami ochrony określonymi w art. 7, wraz z ich otoczeniem;
- ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Jeśli gmina jest w posiadaniu gminnego programu opieki nad zabytkami, wskazania tego programu uwzględnia się w studium i planie.

Szczegółowo określone obowiązki gminy w stosunku do obiektów zabytkowych objętych ochroną, których gmina jest właścicielem lub posiadaczem zapisane są w ustawie w art.: 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72.

Należy też wskazać, iż art. 81.1 ustawy daje samorządom wszystkich szczebli możliwość udzielania dotacji na prace przy zabytkach nie tylko wpisanych do rejestru zabytków, lecz również ujętych w gminnej ewidencji zabytków.

3.3. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem

Szereg szczegółowych ustaleń i rozwiązań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami określonych jest w aktach wykonawczych do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. w kontekście zadań samorządu gminy należy zwrócić uwagę na Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, które określa obowiązujące zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. Zgodnie z § 18 rozporządzenia wójt gminy włącza kartę adresową zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków do gminnej ewidencji zabytków. w przypadku zabytku nieruchomego innego niż zabytki

nieruchome wpisane do rejestru zabytków oraz znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, włącza kartę adresową tego zabytku do gminnej ewidencji zabytków po osiągnięciu porozumienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków, co do zasadności ujęcia tego zabytku w gminnej ewidencji zabytków oraz najpilniejszych postulatów konserwatorskich. Ponadto w powyższym przypadku wójt powinien uwzględniać zapisy wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dn. 11 maja 2023 r. (Sygn. Akt P 12/18) w sprawie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków.

W odniesieniu do zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym, zawiadomienia o zamiarze włączenia karty adresowej do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej. Ponadto nowo wykonywane karty adresowe zabytku zawierać muszą nowe elementy, m.in. określenie wartości zabytku.

3.4. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym

W kontekście realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Żyraków istotną rolę pełni również *Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym*. Określa ona zasady funkcjonowania administracji lokalnej, czyli podmiotu bezpośrednio odpowiedzialnego za dany obszar. W ustawie znaleźć można kwestie odnoszące się do ochrony zabytków, a dotyczące:

- ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody;
- gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- turystyki;
- zieleni gminnej i zadrzewień;
- cmentarzy gminnych;
- utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- promocji gminy;
- tworzenia warunków do wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej;

- współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów działalności pożytku publicznego i wolontariatu.

3.5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane

Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz w odniesieniu do obiektów w gminnej ewidencji zabytków. W kontekście ochrony zabytków istotnym przepisem prawa budowlanego jest możliwość skorzystania z odstępstw od sprecyzowanych w ustawie przepisów techniczno - budowlanych, dotyczących projektowania, budowania, użytkowania i utrzymywania obiektów budowlanych. Odstępstwo można uzyskać przed wydaniem pozwolenia na budowę lub decyzji o zmianie sposobu użytkowania obiektu. Organ wydający pozwolenie na budowę występuje w tej sprawie do ministra, który ustanowił przepisy techniczno-budowlane (art. 9).

Należy też zwrócić uwagę, że w myśl prawa budowlanego, budowy i roboty budowlane niewymagające pozwolenia na budowę, jeżeli są wykonywane przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków, wymagają pozwolenia na budowę, a jeżeli są wykonywane na obszarze wpisanym do rejestru zabytków - wymagają zgłoszenia, przy czym do wniosku o pozwolenie na budowę oraz do zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art. 29 ust. 4). Natomiast pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2). w odniesieniu do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków (art. 39 ust. 3). Ponadto umieszczanie tablic i urządzeń reklamowych na obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymaga pozwolenia na budowę (art. 29 ust. 2 pkt 6), a instalowanie krat na obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymaga zgłoszenia (art. 30 ust. 1 pkt 3a).

3.6. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Ustawa definiuje zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposób postępowania w przypadkach, gdy mamy do czynienia z przeznaczaniem terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy.

We wrześniu 2023 r. weszła w życie nowelizacja ustawy, zgodnie z którą dotychczasowe studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego ma zostać zastąpione przez nowe narzędzie planistyczne - plan ogólny. Jego postanowienia będą wiążące przy ustalaniu planów miejscowych oraz przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy. Będzie uchwalany obligatoryjnie dla całej gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych.

Wejście w życie planu ogólnego nie spowoduje utraty mocy obowiązujących dotychczasowych planów miejscowych. Z kolei studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin pozostają w mocy po wejściu w życie ustawy, do czasu uchwalenia planu ogólnego, jednak nie dłużej niż do końca 2025 r.

W planie ogólnym należy uwzględniać zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków, dobra kultury współczesnej oraz obszary pomników zagłady i ich strefy ochronne (art. 13b pkt 3 lit. j, k).

Obowiązkowe jest określanie w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego m.in. zasad ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasad ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, zasad kształtowania krajobrazu, zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej (art. 15 ust. 2 pkt 2, 3, 3a i 4). Zgodnie z ustawą wymagane jest uzgodnienie projektu MPZP z właściwym Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 17 ust. 6 pkt b).

W przypadku gdy brak jest miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego określenie sposobów zagospodarowania i warunków zabudowy terenu następuje w drodze decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, przy czym:

- lokalizację inwestycji celu publicznego ustala się w drodze decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego;
- sposób zagospodarowania terenu i warunki zabudowy dla innych inwestycji ustala się w drodze decyzji o warunkach zabudowy (art. 4 ust. 1 pkt 2).

3.7. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami

Ustawa określa zasady gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa oraz własność jednostek samorządu terytorialnego; podziału nieruchomości; scalania i podziału nieruchomości; pierwokupu nieruchomości; wywłaszczania nieruchomości i zwrotu wywłaszczonych nieruchomości; udziału w kosztach budowy urządzeń infrastruktury technicznej; wyceny nieruchomości; działalności zawodowej, której przedmiotem jest gospodarowanie nieruchomościami.

Wśród zapisów dotyczących obiektów zabytkowych należy przywołać art. 13 ust. 4 ustawy, który określa, iż sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek, wymaga pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Natomiast zgodnie z art. 13 ust. 5 ustawy sprzedaż, zamiana, darowizna lub dzierżawa nieruchomości stanowiących własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, będących cmentarzami ujętymi w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych (aportów) do spółek wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W art. 29 ust. 2 wskazano: jeżeli przedmiotem umowy o oddanie nieruchomości gruntowej w użytkowanie wieczyste jest nieruchomość wpisana do rejestru zabytków, przy określaniu sposobu korzystania z tej nieruchomości można nałożyć na nabywcę, w razie potrzeby, obowiązek odbudowy lub remontu położonych na niej zabytkowych obiektów budowlanych, w terminie określonym w umowie.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Relacje gminnego programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi

Istnieje wiele dokumentów doktrynalnych o charakterze międzynarodowym, które określają wartość dziedzictwa kulturowego i zasady jego ochrony. Zgodnie z zapisami Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej umowy te, ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego. Oznacza to, że obowiązek ich przestrzegania dotyczy organów administracji publicznej oraz obywateli. Do najważniejszych z nich w kontekście gminnego programu opieki nad zabytkami należą:

- Karta Ateńska z 1931 roku - Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 roku;
- Karta Wenecka z 1964 roku (II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji, 1964 r.);
- Karta Florencka - Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA - ICOMOS (Międzynarodowy Komitet ICOMOS- IFLA ds. Ogrodów Historycznych, Florencja 1981);
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 1972 r.) ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.;
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Rada Europy, Grenada, 1985 r.);
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (UNESCO, 2003 r.) przyjęta w 2003 r., ratyfikowana przez Polskę w 2011 r.;
- Konwencja w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (UNESCO, Paryż 2005 r.) ratyfikowana przez Polskę w 2007 r.;
- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Rada Europy, La Valetta, 1992 r.);
- Dokument z Nara o autentyzmie (Konferencja na temat autentyzmu, Nara 1994);
- Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Meksyk 1999);
- Europejska Konwencja Krajobrazowa (Rada Europy, Florencja, 2000 r.);
- Deklaracja w sprawie zachowania GENIUS LOCI (Ducha Miejsca) (Zgromadzenie Generalne ICOMOS, Quebec, 2008);
- Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego Krajobrazu Miejskiego (Konferencja Generalna UNESCO, Paryż 2011 r.).

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz relacje gminnego programu z dokumentami stworzonymi na poziomie krajowym

Ustalenia GPOnZ są zgodne z polityką państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się program sporządzane są na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Obejmują między innymi strategie, studia i programy, które poruszają problematykę ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

Program jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami, które wymienione są w poniższych dokumentach.

4.2.1. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026

Dnia 8 grudnia 2023 roku Rada Ministrów przyjęła Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026². Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami jest najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego. Jest to dokument strategiczny uchwalany przez Radę Ministrów na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego zgodnie z zapisami Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dokument ten określa cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na okres czterech lat. Wskazuje on także szczegółowo kierunki działań i zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również warunki i sposób ich finansowania oraz harmonogram ich realizacji. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest tylko jednym ze szczebli zarządzania strategicznego ochroną i opieką nad zabytkami w Polsce opisanym w ustawie. Analogiczne dokumenty powstają także na poziomie wojewódzkim, powiatowym i gminnym³. Za cel główny przyjętego w 2023 roku KPOZiOnZ wskazano zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Cel ten został dookreślony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1: Weryfikacja zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju

1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej.
2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.

² Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 - uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r.

³ Szczepańska A., *Czym jest Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami?* wyd. Narodowy Instytut Dziedzictwa, 2019; https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/czym-jest-krajowy-program-ochrony-zabytkow-i-opieki-nad-zabytkami/ [dostęp 29.05.2024]

3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.
4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości

1. Model i system wartościowania zabytków.
2. Plany zarządzania dla pomników historii.
3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.
4. System bezpieczeństwa zabytków.
5. Projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań

1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków
2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001.
3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE.
4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych

1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.
2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków

1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+.
2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.
3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D.
4. Rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

1. Premia zabytkowa.
2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych.

1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków.
2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.
3. Twój dom – dialog z tradycją.
4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkola rzemiosł CAD”.
5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich.
6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.
7. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa

1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.
2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.
3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny.
4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.
5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.
7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

4.2.2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 Jest ona podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 roku ⁴. Celem głównym strategii jest efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągania zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiąganiu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym. Wyznaczono 3 cele szczegółowe:

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel 3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

W ramach Celu 1 poprzez kierunek inwestycji nr 5. „Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów” wskazano,

⁴ Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 - uchwała nr 102 Rady Ministrów z dn. 17 września 2019 r.

że infrastruktura społeczna będzie bardziej dostępna, obejmie nie tylko infrastrukturę w ramach służby zdrowia oraz edukacji, ale również obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury. Szczególnie istotne będzie realizowanie działań w tym zakresie na obszarach małych miast i na wsi, gdzie poziom dostępności przestrzennej jest zdecydowanie niższy niż w pozostałej części kraju. Ponadto wspierane będą różnego rodzaju działania w ramach celu nr 2, np. promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich, zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury.

4.2.3. Koncepcja Rozwoju Kraju 2050 jako dokument wizyjny oraz Przestrzenne Zagospodarowanie Kraju – perspektywa długookresowa

Obecnie największe zagrożenie dla prowadzenia spójnej gospodarki przestrzennej w kraju stanowi brak strategicznego dokumentu określającego organizację przestrzenną państwa. Do niedawna była nim obowiązująca od 2011 r. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030*⁵, zlikwidowana na mocy przyjętej w 2020 r. nowelizacji *Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju*⁶.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 zawierała wszystkie ważne elementy definiujące problemy polskiego systemu gospodarowania przestrzenią oraz przyszłe kierunki dla polityki przestrzennej państwa, w tym uwarunkowania wynikające z ochrony dziedzictwa kulturowego.

W miejsce uchylonej *Koncepcji* ustawodawca planuje powstanie nowego, zintegrowanego dokumentu wizyjnego pn. *Koncepcja Rozwoju Kraju 2050*⁷. Jako jego główne cele wskazuje się:

- identyfikację kluczowych światowych i krajowych trendów kształtujących przyszłość w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej;
- wskazywanie zestawu najważniejszych wyzwań rozwojowych, z jakimi mierzy i mierzyć się będzie Polska;
- formułowanie możliwych scenariuszy rozwojowych;

⁵ Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, uchylony 13.11.2020 - uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.

⁶ Ustawa z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2020 poz. 1378 z późn.zm.)

⁷ Czym jest Koncepcja Rozwoju Kraju 2050, <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-koncepcja-rozwoju-kraju-2050> [dostęp 07.06.2024]

- rekomendowanie strategicznych wyborów w ramach polityk publicznych w perspektywie roku 2050.

Aktualny nieuregulowany prawnie stan jest niekorzystny, ponieważ sprzyja stosowaniu krótkookresowych, przyczynkowych działań, wyznaczanych przez interesy doraźne. Brak dokumentu o charakterze krajowym skutkuje tym, iż polska przestrzeń nie jest chroniona przed projektami inwestycyjnymi, nie zawsze merytorycznie dopracowanymi.

W celu wsparcia działań władz publicznych (centralnych oraz samorządowych) Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN opracował dokument *Przestrzenne Zagospodarowanie Kraju – perspektywa długookresowa*⁸. Proponuje się w nim zmiany struktury przestrzennej kraju, również w sferze kulturowej (twórczość, sektor kultury i materialne dziedzictwo). Zgodnie z zaleceniami w kształtowaniu przez sektor kultury dynamiki zmian struktury przestrzennej ważne jest sprzężenie ze sobą i uspoźnienie dwóch typów cyklu kulturalnego⁹:

- makrokulturalny - zawiera takie fazy jak edukacja talentów twórczych i uaktywnienie kapitałów środowisk twórczych oraz udostępnianie dóbr i usług kulturowych;
- mikrokulturalny - składa się on z dwóch procesów: pierwszym jest zagnieżdżanie i zakorzenianie artystycznych i kulturalnych start-upów, natomiast drugim – klastering i sieciowanie aktywności artystycznej i kulturalnej z wykorzystaniem nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN wskazuje na konieczność wzmacniania dwóch tendencji: ekonomizacji kultury i kultywacji aktywności biznesowych.

4.2.4. Długoterminowa strategia renowacji budynków. Wspieranie renowacji krajowego zasobu budowlanego

W związku z zaleceniami znowelizowanej dyrektywy europejskiej w sprawie charakterystyki energetycznej budynków Rada Ministrów uchwałą nr 23/2022 z dnia 9 lutego 2022 r. przyjęła Długoterminową strategię renowacji budynków¹⁰. Przedstawia ona kompleksową poprawę efektywności energetycznej sektora budowlanego oraz prezentuje ścieżkę osiągnięcia wielkoskalowej i głębokiej renowacji zasobów budowlanych w Polsce w podziale na lata 2030,

⁸ Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, *Przestrzenne Zagospodarowanie Kraju – perspektywa długookresowa Dokument opracowany na potrzeby Stanowiska Prezydium Polskiej Akademii Nauk w sprawie polityki przestrzennej państwa i planowania przestrzennego na poziomie kraju*, Warszawa, sierpień 2022; <https://pan.pl/pliki/pzk.pdf> [dostęp 15.06.2024]

⁹ *Ibidem*, s. 14-15.

¹⁰ Długoterminowa strategia renowacji budynków <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologie/Długoterminowa-strategia-renowacji-budynkow> [dostęp 20.07.2024]

2040 i 2050. w rozdziale 3.5. scharakteryzowana została efektywność energetyczna termomodernizacji w budynkach zabytkowych. Zaznaczone zostało, iż termomodernizacja budynku zabytkowego wymaga każdorazowo indywidualnej analizy możliwych do zastosowania rozwiązań w zakresie poprawy efektywności energetycznej z zachowaniem funkcji zabytkowej danego obiektu. Oznacza to, że w ramach strategii nie jest możliwe określenie pełnego, szczegółowego katalogu optymalnych działań termomodernizacyjnych dla całego zasobu budynków zabytkowych.

4.2.5. Program Dostępność Plus 2018-2025

Program Dostępność Plus¹¹ to pierwsze kompleksowe ujęcie tematyki dostępności w Polsce. Jego celem jest zapewnienie swobodnego dostępu do dóbr i usług oraz możliwości udziału w życiu społecznym i publicznym osób o szczególnych potrzebach. Program koncentruje się na dostosowaniu przestrzeni publicznej, architektury i transportu do wymagań wszystkich obywateli.

W ramach działania 25. pn. „Kultura bez barier” dla zapewnienia osobom z różnymi rodzajami niepełnosprawności możliwości czynnego udziału w życiu kulturalnym i poznawania dóbr kultury na zasadzie równości z innymi osobami, zaplanowano:

- modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury (między innymi: teatrów, muzeów, domów i ośrodków kultury, bibliotek) w oparciu o standardy dostępności;
- zapewnienie dostępności w działaniach kulturalnych finansowanych ze środków budżetu państwa;
- poprawę dostępności obiektów kultury, w tym zabytkowych, poprzez łączenie indywidualnych rozwiązań architektonicznych (w uzgodnieniu z konserwatorem zabytków) z wykorzystaniem nowoczesnych rozwiązań technologicznych oraz standardami informacyjnymi i odpowiednimi procedurami obsługi;
- zakup sprzętu i wyposażenia udostępniającego zasoby kultury osobom o szczególnych potrzebach (na przykład podnośniki, pętle indukcyjne, urządzenia do audiodeskrypcji);
- digitalizacja różnego typu zasobów kultury z uwzględnieniem aspektu dostępności;
- budowa systemu informacji na temat obiektów kultury przyjaznych osobom ze
- szczególnymi potrzebami;

¹¹ Program Dostępność Plus,
https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/media/97063/Program_Dostepnosc_Plus.pdf
[dostęp 25.07.2024]

- wypracowanie standardów informacyjnych (o dostępności budynku, usługi, wydarzenia), które powinny być stosowane na stronach informacyjnych i ulotkach instytucji zajmujących się udostępnianiem dóbr kultury i środowiska;
- przygotowanie kadr kultury, edukacji i animacji kulturalno-społecznej w zakresie korzystania z nowych narzędzi i technologii w dostępie do kultury;
- wsparcie udziału osób starszych i osób z niepełnosprawnościami w wydarzeniach kulturalnych i rekreacyjnych, w tym szczególnie w obiektach dostępnych dla osób z niepełnosprawnościami.

4.3. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.3.1. Program opieki nad zabytkami województwa podkarpackiego na lata 2022-2025

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami jest najważniejszym dokumentem strategicznym, który określa politykę samorządu województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego¹². Charakteryzuje on zasób dziedzictwa kulturowego z terenu całego województwa, opisuje formy ochrony oraz liczebność poszczególnych zasobów.

Program zawiera ogólną charakterystykę zabytków z terenu województwa podkarpackiego i cele, które wskazuje jako priorytetowe do realizacji przez organy decyzyjne na poziomie województwa. Zakłada, że działania i zadania w zakresie ochrony zabytków mają być realizowane przy zaangażowaniu wszystkich jednostek samorządu terytorialnego, instytucji działających w tej sferze i zainteresowanych środowisk. Wiele działań skierowanych jest wprost do jednostek samorządu terytorialnego. Z tego powodu prezentacja założeń programu wojewódzkiego jest ważna w kontekście formułowania zarówno programu powiatowego, jak i gminnego.

Wskazane na poziomie wojewódzkim cele są istotnym punktem odniesienia dla gminnego programu opieki nad zabytkami, który powinien je uszczegółowić i dopasować do zasobów dziedzictwa przynależnych do gminy.

W programie sformułowano cel główny jako „wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości”. Program na lata 2022-2025 jest aktualizacją i rozwinięciem Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025.

¹² Wojewódzki program opieki nad zabytkami w województwie podkarpackim na lata 2022-2025, LVI/972/22 Sejmik Województwa Podkarpackiego 28 grudnia 2022 r.

Dla głównego celu sformułowano priorytety, kierunki działania i zadania:

PRIORYTET I

Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego (działania badawcze, edukacyjne, promocyjne).

KIERUNEK DZIAŁANIA 1.

Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi

ZADANIA

1-1-1. Inicjowanie akcji edukacyjnych i promocyjnych na temat zasobu zabytków w województwie, na temat specyfiki regionalnej i wartości dziedzictwa kulturowego materialnego oraz niematerialnego za pośrednictwem szkół, instytucji kultury, stowarzyszeń, przy współpracy z zarządami powiatów i gmin oraz placówkami badawczymi regionu;

1-1-2. Włączanie się w funkcjonowanie i organizację lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa (szlaków kulturowych);

1-1-3. Promowanie dobrych praktyk w ochronie dziedzictwa kulturowego, przy wykorzystaniu konkursów, nagród, wydarzeń kulturalnych (np. Dni Dziedzictwa) oraz mediów;

1-1-4. Inicjowanie i wspieranie akcji informacyjnych dla właścicieli i użytkowników zabytków w zakresie zasad i możliwości działań na rzecz właściwego użytkowania i utrzymania obiektów zabytkowych;

1-1-5. Wykorzystanie promocyjne i rozpropagowanie 10. rocznicy wpisu cerkwi drewnianych w regionie Karpat w Polsce i na Ukrainie na listę światowego dziedzictwa UNESCO (2023 r.);

KIERUNEK DZIAŁANIA 2

Działania edukacyjno - promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa województwa oraz podległych instytucji kultury, etc.)

ZADANIA

1-2-1. Wspieranie publikacji informacji o dziedzictwie kulturowym regionu w portalach internetowych własnych oraz zewnętrznych, promujących walory

i zasoby kulturowe oraz krajobrazowe Podkarpacia, a także szlaki kulturowe, które przechodzą przez obszar województwa;

1-2-2. Podejmowanie działań promocyjnych przez udział (lub patronat) w inicjatywach na szczeblu wojewódzkim i krajowym, w których można prezentować zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego regionu.

1-2-3. Wspieranie trwania i poszanowania regionalnych tradycji niematerialnych, stanowiących ważny wkład w dziedzictwo kulturowe kraju – promocja w mediach ogólnokrajowych działań związanych z wdrażaniem konwencji UNESCO o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego – propagowanie krajowych list konwencji;

1-2-4. Wprowadzanie i aktualizacja informacji adresowanych do właścicieli i użytkowników zabytków na strony internetowe województwa podkarpackiego i wojewódzkich instytucji kultury;

1-2-5. Wsparcie procesów digitalizacji zbiorów muzealnych znajdujących się na terenie województwa podkarpackiego.

PRIORYTET II

Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa (działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego).

KIERUNEK DZIAŁANIA 3

Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej

ZADANIA

2-3-1. Kontynuacja dotowania prac konserwatorskich przy zabytkach przez udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

2-3-2. Zabezpieczenie środków finansowych na ochronę i utrzymanie obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i zarządzie województwa;

2-3-3. Realizacja zadań w zakresie opieki nad cmentarzami wojennymi z I wojny światowej;

2-3-4. Korzystanie z dostępnych środków zewnętrznych dla poprawy stanu środowiska i krajobrazu kulturowego województwa w ramach kompetencji i zadań własnych samorządu województwa;

2-3-5. Współfinansowanie szlaków kulturowych – szlaków turystycznych i tematycznych (np. w zakresie udostępniania zabytków na szlaku architektury drewnianej);

2-3-6. Bieżąca dbałość o stan zachowania i formy użytkowania obiektów pozostających we władaniu Województwa Podkarpackiego.

2-3-7. Wspieranie instytucji kultury realizujących zadania z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami;

KIERUNEK DZIAŁANIA 4

Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych

ZADANIA

2-4-1. Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków.

2-4-2. Integrowanie działań z zakresu ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego w celu monitorowania ładu krajobrazowego w obszarach cennych pod względem krajobrazu kulturowego.

2-4-3. Prowadzenie monitoringu stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych pozostających we władaniu i użytkowaniu województwa podkarpackiego;

2-4-4. Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków w przypadku powzięcia informacji i udokumentowania zagrożenia lub niszczenia obiektu zabytkowego (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego);

2-4-5. Podejmowanie interwencji zgodnie z regulacjami prawnymi przez zawiadomienie organów ochrony zabytków, w przypadku uzyskania zgłoszenia natrafienia na przedmioty o charakterze archeologicznym;

2-4-6. Dokumentowanie bieżących działań związanych z pracami konserwatorskimi oraz inicjatywami w zakresie propagowania i ochrony dziedzictwa kulturowego;

2-4-7. Monitorowanie i wspieranie działań w zakresie poprawy dostępności zabytków dla osób ze szczególnymi potrzebami;

PRIORYTET III

Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego (działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań).

KIERUNEK DZIAŁANIA 5

Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego

ZADANIA

3-5-1. Zabezpieczenie środków na promocję (informacja turystyczna, informacja historyczna, konkursy i działania aktywizujące miejscową społeczność) w zakresie uczestniczenia w dokumentowaniu i ochronie dziedzictwa;

3-5-2. Inicjowanie działań i wspieranie inicjatyw na rzecz ochrony zabytków przez udzielanie pomocy finansowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa podkarpackiego;

3-5-3. Wspieranie inicjatyw służących dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przydrożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych.;

3-5-4. Udział w finansowaniu szlaków kulturowych w zakresie udostępniania i dozoru obiektów zabytkowych (np. przewodnicy na szlaku architektury drewnianej lub w obiektach z listy światowego dziedzictwa UNESCO).

3-5-5. Wypracowanie merytorycznej współpracy w zakresie opieki nad zabytkowymi założeniami zieleni z instytucjami zajmujących się ochroną środowiska, planowaniem przestrzennym i ochroną zabytków, ze względu na szczególne znaczenie tych zabytków w obliczu zmian klimatycznych;

3-5-6. Dążenie do zwiększenia ilości środków przeznaczanych na zakupy dzieł sztuki w muzeach podległych samorządowi województwa;

KIERUNEK DZIAŁANIA 6

Kształtowanie polityki województwa przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego

3-6-1. Konsekwentne uwzględnianie potrzeb ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego w dokumentach strategicznych, planistycznych i zarządczych, ze szczególnym uwzględnieniem analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego województwa;

3-6-2. Wdrażanie wniosków audytu krajobrazowego w sferze planistycznej i zarządczej;

3-6-3. Inicjowanie, opracowywanie i aktualizacja w skali województwa dokumentów dotyczących ochrony zabytków w sytuacjach kryzysowych i w przypadku szczególnych zagrożeń;

3-6-4. Inicjowanie i wspieranie realizacji kompleksowego rozpoznania zasobu zabytków poprzemysłowych w województwie podkarpackim oraz wybór obiektów szczególnie wartościowych; wytypowanie i wykonanie prac studialnych wraz z propozycjami adaptacji do nowych funkcji najcenniejszych obiektów poprzemysłowych (działania wspólnie z samorządami lokalnymi, stowarzyszeniami, wojewódzkim konserwatorem zabytków, NID Oddział Rzeszów).

Celowi strategicznemu programu, jak również wyznaczonym priorytetom podporządkowane są przyjęte w Programie kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z kompetencji ustawowych samorządu województwa, w tym z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami. Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno – informacyjną dla priorytetu I, działania finansowo – interwencyjne dla priorytetu II oraz dla priorytetu III aktywność organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji rządowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności województwa.

4.3.2. Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030

Zgodnie z zapisami ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju samorząd województwa jest odpowiedzialny za kreowanie polityki rozwoju

regionalnego, a podstawowym narzędziem do kształtowania tejże polityki jest strategia rozwoju województwa – rozumiana jako koncepcja wieloletniego i wieloaspektowego rozwoju, odzwierciedlająca nade wszystko preferencje i oczekiwania regionalnej społeczności, wykorzystująca w optymalnym zakresie rozwojowe możliwości i szanse.

W aktualnej strategii wyróżniono cel główny i cztery cele obszarów tematycznych podzielone na cele szczegółowe priorytetów¹³.

W kontekście dziedzictwa kulturowego istotny jest cel „Kultura i dziedzictwo kulturowe”, w którym wyszczególniono:

Tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców

Zakładane działania:

- monitorowanie inicjatyw oraz prowadzenie badań w obszarze kultury we współpracy z przedstawicielami sektora kultury, edukacji i instytucjami naukowo-badawczymi;
- tworzenie bogatej oferty kulturalnej wraz z poprawą jej dostępności oraz inicjowanie działań na rzecz zwiększenia uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych i budowy więzi lokalnych;
- stwarzanie warunków sprzyjających wzrostowi kompetencji kulturowych oraz artystycznych mieszkańców regionu, m.in. poprzez rozwój edukacji kulturowej;
- wsparcie twórców oraz stymulowanie rozwoju kultury poprzez programy stypendialne, konkursy tematyczne i nagrody;
- promocja regionu oraz popularyzacja jego kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;
- popularyzacja kultury i dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa przemysłowego i technicznego oraz niematerialnego, jako elementu umacniania tożsamości regionalnej oraz pomnażania kapitału ludzkiego i społecznego;
- rozwój działań i form instytucjonalnej oraz pozainstytucjonalnej ochrony i popularyzacji dziedzictwa Kresów, w tym Portalu Muzeum Dziedzictwa Kresów Dawnej Rzeczypospolitej;
- stworzenie Podkarpackiego Szlaku Filmowego wychodzącego naprzeciw potrzebie opracowania i upowszechniania filmowego dziedzictwa kulturowego regionu oraz przygotowanie oferty profesjonalnych wydarzeń filmowych.

¹³ „Strategia rozwoju województwa – Podkarpackie 2030” - uchwała nr XXVII/458/20 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 września 2020 r.

Wzmacnianie współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego

Zakładane działania:

- realizacja projektów kulturowych o randze ponadregionalnej i międzynarodowej;
- integracja działań z przedsięwzięciami w obszarze przemysłów kultury, w szczególności przemysłu filmowego;
- inicjowanie i wspieranie procesów na rzecz tworzenie silnych marek kulturowych znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym;
- sieciowanie podmiotów zaangażowanych w tworzenie, ochronę, udostępnianie, popularyzację kultury oraz dziedzictwa kulturowego w celu integracji działań w obszarze kultury, w tym Indeksu Kultury jako cyklicznej konferencji i wydarzeń towarzyszących;
- promowanie i wspieranie waloryzacji dziedzictwa kulturowego oraz zwiększenie gospodarczego i społecznego ich wykorzystania poprzez tworzenie partnerstw między sektorem publicznym i prywatnym;
- wykorzystanie kulturotwórczej roli uczelni i szkół.

Infrastruktura kultury i zwiększenie atrakcyjności dziedzictwa kulturowego

Zakładane działania:

- ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo, jako element działań prorozwojowych i prospołecznych;
- restauracja i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego, w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych;
- poprawa jakości, poszerzanie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modernizacyjnych i technologicznych
- w instytucjach kultury;
- realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury;
- realizacja programów (m.in. "Pociąg do kultury") mających na celu tworzenia ułatwień w dostępie i promocji zasobów kulturowych regionu;
- budowa Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu (nowej siedziby biblioteki wojewódzkiej w Rzeszowie) w celu podniesienia efektywności edukacji kulturowej
- i poziomu kształcenia ustawicznego oraz zwiększenia potencjału funkcjonalnego samorządowych instytucji kultury, a także artystycznego i architektonicznego potencjału regionu;

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- utworzenie Podkarpackiego Centrum Nauki jako przestrzeni kooperacji nauki
- z kulturą i dziedzictwem oraz wiodącego ośrodka budowy kapitału ludzkiego
- i społecznego;
- ochrona i promowanie pomników historii, jako elementu dziedzictwa kulturowego regionu m.in. zespół staromiejski w Przemyśle i Twierdza Przemyśl.

4.3.3. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego - Perspektywa 2030

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa jest narzędziem do realizacji jednego z ważniejszych zadań samorządu województwa, jakim jest kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej w województwie¹⁴. Dokument ten formułuje uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa oraz zasady i kierunki kształtowania struktury przestrzennej. Wśród kierunków rozwoju i polityki przestrzennej należy przytoczyć ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego:

Zachowanie i ochrona zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych poprzez:

- 1) zachowanie zabytkowych obiektów i założeń przestrzennych;
- 2) wpisanie na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO dóbr kultury;
- 3) uznanie za pomniki historii zabytkowych obiektów, zespołów architektonicznych i założeń przestrzennych;
- 4) rewitalizację historycznych układów urbanistycznych i innych założeń przestrzennych, w tym ruralistycznych, zarówno wpisanych do rejestru zabytków jak i pozostających poza nim;
- 5) podejmowanie działań służących rewitalizacji założeń przestrzennych z uwzględnieniem wymogów konserwatorskich, lokalnego charakteru i specyfiki zabudowy, w sytuacji nagromadzenia negatywnych zjawisk o charakterze nie tylko przestrzennym, ale również społeczno-gospodarczym;
- 6) utrzymanie obiektów zabytkowych zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi, dbałość o stan techniczny, estetykę ich oraz ich otoczenia;
- 7) nadawanie nieużytkowanym obiektom zabytkowym nowych funkcji i dostosowywanie ich do aktualnych potrzeb, w tym między innymi do celów turystycznych, w sposób nie pomniejszający ich wartości zabytkowej, historycznej i kulturowej;

¹⁴ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Podkarpackiego – Perspektywa 2030, uchwała Sejmiku Województwa Podkarpackiego nr LIX/930/18 z dnia 27 sierpnia 2018r.

- 8) zachowanie i ochrona zabytków architektury cmentarnej, w szczególności cmentarzy z I Wojny Światowej, a także cmentarzy oraz pozostałości cmentarzy dawnych mniejszości etnicznych i wyznaniowych;
- 9) zachowanie i ochrona budownictwa drewnianego, poprzez utrzymanie wartościowych obiektów in situ, przenoszenie obiektów, które tego wymagają do skansenów, a także tworzenie nowych założeń o charakterze skansenów;
- 10) zachowanie i ochrona zabytków techniki oraz zabytkowych obiektów i założeń przemysłowych, w tym m.in. zabytkowej infrastruktury kolejowej oraz zabytkowych dworców (...);
- 11) zachowanie i ochrona dziedzictwa archeologicznego, poprzez ochronę stanowisk archeologicznych, zagospodarowanie i eksponowanie stanowisk o własnej czytelnej formie krajobrazowej w celach turystycznych, kulturowych i edukacyjnych, w tym tworzenie parków kulturowych dziedzictwa archeologicznego.

Zachowanie i ochrona walorów przestrzeni w tym walorów krajobrazu kulturowego:

- 1) (...)
- 2) tworzenie nowych parków kulturowych jako formy ochrony krajobrazu kulturowego o ponadprzeciętnych walorach oraz wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (...);
- 3) zachowanie kulturowych i przyrodniczych elementów przestrzeni w istotny sposób wpływających na kształt krajobrazu kulturowego oraz eksponowanie wartościowych obiektów w strukturze przestrzennej, w tym w panoramach i sylwetach miejscowości.

Zachowanie i ochrona współczesnego materialnego dziedzictwa kulturowego:

- 1) objęcie ochroną dóbr kultury współczesnej, a także innych obiektów spełniających ustawowe kryteria dóbr kultury współczesnej;
- 2) wpisanie najcenniejszych obiektów, zespołów zabudowy i założeń przestrzennych, w tym również tych stanowiących dobra kultury współczesnej do rejestru zabytków w celu objęcia ochroną konserwatorską;
- 3) objęcie ochroną wartościowych obiektów i założeń związanych z powstaniem Centralnego Okręgu Przemysłowego i rozwijanych po II Wojnie Światowej w ramach urbanizacji i industrializacji regionu, w tym obiektów i założeń powstałych w okresie socrealizmu (...);

Rozwijanie sieci szlaków kulturowych jako istotnego elementu spajającego zasoby kulturowe województwa:

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- 1) utrzymanie wytyczonych i funkcjonujących szlaków kulturowych, w tym szlaków o charakterze międzynarodowym, międzyregionalnym i transgranicznym;
- 2) powiązanie istniejących szlaków architektury drewnianej województwa podkarpackiego, małopolskiego i świętokrzyskiego, a także województwa śląskiego;
- 3) przedłużenie na teren województwa podkarpackiego istniejących szlaków kulturowych biegnących przez województwa sąsiednie (...);
- 4) tworzenie nowych szlaków kulturowych rowerowych, pieszych, samochodowych i wodnych, w tym również szlaków międzyregionalnych i transgranicznych, w oparciu o zasoby kulturowe województwa oraz inne elementy związane z historią regionu z uwzględnieniem elementów pozakulturowych takich jak wartości przyrodnicze czy krajobrazowe (...).

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. Strategia Rozwoju Gminy Żyraków na lata 2023-2030

Strategia rozwoju gminy jest dokumentem opracowywanym jako wyznacznik kierunku rozwoju gminy w oparciu o aktualne uwarunkowania. Jest to dokument planistyczny zawierający wieloletnie cele i kierunki działania jednostek samorządu terytorialnego. W aktualnej Strategii¹⁵ określono cele strategiczne rozwoju w wymiarze społecznym, gospodarczym, przestrzennym i kierunki działań podejmowanych dla ich osiągnięcia.

W kontekście ochrony zasobu zabytkowego należy przywołać:

2.3 Priorytet: Kultura i dziedzictwo kulturowe

Cel szczegółowy: w oparciu o dziedzictwo kulturowe gminy i prowadzenie działań w kierunku kultury, kształtowanie postaw i kompetencji mieszkańców w kierunku zwiększenia aktywności w tym zakresie.

¹⁵ Strategia Rozwoju Gminy Żyraków na lata 2023-2030, uchwała nr LVII/660/24 Rady Gminy w Żyrakowie z dnia 19 marca 2024

Kierunek działania: tworzenie warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej. Promowanie i zachowanie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.

Zakładane działania:

- wspieranie inicjatyw w obszarze kultury
- tworzenie bogatej oferty kulturalnej wraz z poszerzeniem jej dostępności
- wsparcie twórców w każdym wieku oraz stymulowanie rozwoju kultury poprzez programy stypendialne, konkursy tematyczne i nagrody;
- promocja regionu oraz popularyzacja jego kultury poprzez rozwój turystyki kulturowej;

Planowane inwestycje:

- (...),
- zagospodarowanie zespołu dworsko- parkowego w Straszęcinie,
- zabezpieczenie ruin w zabytkowym zespole dworsko-parkowym w Zasowie.

3.9 Priorytet: Środowisko przyrodnicze

Cel szczegółowy: zachowanie dziedzictwa przyrodniczego, w tym ochrona i poprawianie stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu.

Kierunek działania: właściwe zarządzanie zasobami przyrodniczymi gminy, zachowanie dziedzictwa przyrodniczego, ochrona i poprawianie stanu różnorodności biologicznej i krajobrazu.

Zakładane działania:

- wsparcie działań w zakresie ochrony czynnej w rezerwach przyrody, zachowanie chronionych zespołów parkowych, obszarach zlewni Wisłoki,
- utrzymanie i ochrona przed zabudową istniejących korytarzy ekologicznych,
- ochrona różnorodności krajobrazowej oraz funkcji ekosystemów,
- ochrona obszarów produkcji rolniczej i atrakcyjnych krajobrazowo.

Planowane inwestycje:

- zagospodarowanie i konserwacja zabytkowych zespołów parkowych,
- (...).

Zaplanowano poniższe interwencje:

1. Zagospodarowanie zabytkowego parku w Zasowie: W ramach zadania planowane jest ogrodzenie parku w Zasowie objętego ochroną konserwatorską. Ponadto planowane jest odmulenie stawów oraz wykonanie alejek, przy których zostaną usytuowane ławeczki i tabliczki informacyjne. Realizacja zadania ma na celu poprawę jakości przestrzeni publicznej, jej funkcji przyrodniczej, rekreacyjnej i edukacyjnej w obrębie historycznego założenia.
2. Remont całości obiektu dworskiego oraz zagospodarowanie zieleni zabytkowego parku w Straszęcinie, wymiana ogrodzenia zabytkowego parku w Straszęcinie.
3. Zagospodarowanie zabytkowego parku oraz dworku w Korzeniowie.

5.1.2. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego oraz Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żyraków

Prawnymi formami ochrony zabytków, której stanowienie znajduje się w kompetencji gminy, są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa zabytki, których ochrona musi być uwzględniona w MZPZ. Są to w szczególności zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków i ich otoczenie, inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków oraz parki kulturowe. Istotne znaczenie ma zawarty w ustawie zapis o możliwości wyznaczania w MPZP stref ochrony konserwatorskiej obejmujących obszary, na których wprowadza się konieczne dla ochrony ograniczenia, zakazy i nakazy. Projekty i zmiany MPZP podlegają uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków.

Zagospodarowanie terenów w Gminie Żyraków odbywa się w oparciu o wiele miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z tego też powodu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, a już wkrótce plan ogólny, powinno być podstawą koordynacji całego procesu planistycznego w gminie. Studium¹⁶ jest dokumentem określającym główne cele i zasady rozwoju zagospodarowania przestrzeni. Nie jest ono aktem prawa miejscowego, ale zawarte w nim zasady polityki przestrzennej są wiążące podczas sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

W związku z nowelizacją ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z września 2023 r. dotychczasowe studium będzie zastąpione przez nowe narzędzie planistyczne - plan

¹⁶ Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żyraków - uchwała nr XXVII/283/21 Rady Gminy Żyraków z dnia 14 maja 2021 r.

ogólny. Wejście w życie planu ogólnego nie spowoduje utraty mocy obowiązujących dotychczasowych planów miejscowych. z kolei studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin pozostają w mocy po wejściu w życie ustawy, do czasu uchwalenia planu ogólnego, jednak nie dłużej niż do końca 2025 r.

W obowiązującym studium zawarto charakterystykę dziedzictwa kulturowego gminy, opisane zostały zasoby obiektów zabytkowych, w tym stanowisk archeologicznych.

Wśród celów rozwojowych Gminy Żyraków wyszczególniono politykę w zakresie ochrony dóbr kultury. Wskazano w niej wytyczne:

- ochronę obiektów rejestrowanych i ewidencjonowanych,
- ochronę określonych, szczególnie cennych stanowisk archeologicznych wyodrębnionych w oparciu o badania AZP, a przy inwestycjach ingerujących w strukturę ziemi na terenach, gdzie zlokalizowane są stanowiska archeologiczne prowadzenie sondażowych badań wykopaliskowych,
- zlecenie prowadzenia dalszych prac rozpoznania archeologicznego na pozostałym obszarze gminy,
- wykorzystanie istniejącej dokumentacji zabytkowych założeń parków podworskich dla przeprowadzenia ich rewaloryzacji,
- rehabilitację układów urbanistycznych najpiękniej ukształtowanych wsi gminy tj. Zasowa i Korzeniowa poprzez sporządzenie dla nich studiów konserwatorskich, obejmujących historyczne centrum.

Dodatkowo, w ramach niniejszego pracowania, postuluje się, aby stanowiska archeologiczne posiadające własną formę terenową tj. Wiewiórka nr. 1 (AZP 101-70/3) oraz Wola Wielka nr 1 (AZP 102-70/1) były całkowicie wyłączone z możliwości zabudowy, celem ochrony warstw antropogenicznych. Ostateczną listę stanowisk posiadającym własną formę terenową należy opracować wraz z gminną ewidencją zabytków w zakresie stanowisk archeologicznych.

W ustaleniach szczegółowych wskazano strefę ochrony i ekspozycji obiektów i krajobrazu kulturowego OEKK. Strefa obejmuje bezpośrednie otoczenie obiektów prawnie chronionych bądź przewidzianych do objęcia ochroną.

Preferowane sposoby zagospodarowania:

- ochrona i użytkowanie zgodne z przepisami szczegółowymi dotyczącymi obiektów i założeń zabytkowych, stanowisk archeologicznych i układów urbanistycznych,

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- wykorzystanie istniejących specjalistycznych dokumentacji przy rewaloryzacji zabytkowych założeń parkowych.

Uwagi i informacje możliwe do wykorzystania w zapisie planów miejscowych:

- Całkowita ochrona konserwatorska obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a także ewidencjonowanych.
- Zapewnienie poszczególnym obiektom zabytkowym warunków widoczności i odpowiedniej ekspozycji poprzez ograniczenie gabarytu remontowanych obiektów budowlanych znajdujących się w strefie bądź w szczególnych przypadkach określonych poprzez decyzję Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków zakaz budowy nowych.
- Wszelka działalność inwestycyjna w strefie wymaga uzyskania opinii Państwowej Służby Ochrony Zabytków.
- Wszelkie inwestycje ingerujące w strukturę ziemi i dotyczące terenów, na których zlokalizowane są stanowiska archeologiczne muszą zostać poprzedzone sondażowymi badaniami wykopaliskowymi.

5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Zarys historii i obszaru gminy

POŁOŻENIE GMINY ŻYRAKÓW

Gmina Żyraków jest gminą wiejską (podmiejską) o charakterze rolniczym. Położona w zachodniej części województwa podkarpackiego, w pobliżu granicy z województwem małopolskim. Sąsiaduje z gminami: Czarna, Dębica (miasto), Dębica (gmina wiejska), Przecław, Radomyśl Wielki. Siedziba władz gminy znajduje się w miejscowości Żyraków.

Powierzchnia gminy wynosi 110,29 km² i jest zamieszkiwana przez 14 420 osób¹⁷ w 13 miejscowościach. Gęstość zaludnienia wynosi ok. 131 osób/km².

Gmina wiejska Żyraków jest gminą rolniczą, a jej rolniczy charakter wynika z położenia geograficznego, rzeźby terenu, warunków wodnych i dobrej jakości gleb. Użytki rolne zajmują Użytki rolne stanowią ok. 81 % ogółu powierzchni gminy, w tym grunty orne to 67 %.

¹⁷ Główny Urząd Statystyczny, Rocznik Demograficzny 2023 GUS, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-demograficzny-2023,3,17.html> [dostęp 25.05.2024]

Lasy stanowią ok. 10 % powierzchni gminy¹⁸.

Gmina dzieli się na 2 części o zróżnicowanej rzeźbie terenu:

- część północno-zachodnia położona w obrębie Wysoczyzny Tarnowskiej o charakterze rozległej, lekko falistej równiny,
- część południowo-wschodnia położona w Dolinie Dolnej Wistoki.

Rysunek 1. Mapa Polski z zaznaczoną lokalizacją Gminy Żyraków.

(źródło: opracowanie własne na podstawie Wikimedia Commons)

Obszar gminy jest podzielony na 13 sołectw (miejscowości): Bobrowa, Bobrowa Wola, Góra Motyczna, Korzeniów, Mokre, Nagoszyn, Straszęcin, Wiewiórka, Wola Wielka, Wola Żyrakowska, Zasów, Zawierzbie, Żyraków.

¹⁸ Za: Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Żyraków

Rysunek 2. Obszar Gminy Żyraków (źródło: Wikimedia Commons)

ZARYS HISTORII OSADNICTWA NA TERENIE GMINY ŻYRAKÓW¹⁹

Pierwsze ślady obecności człowieka na terenie dzisiejszej gminy Żyraków sięgają epoki kamienia. Tereny płaskowyżu tarnowskiego, obejmujące późniejszy tzw. klucz wiewiórecki, były pokryte lasami, stanowiącymi część Puszczy Sandomierskiej, której resztki można znaleźć m.in. w lasach Nagoszyna. Przypuszcza się, że już około 12 do 8 tysięcy lat p.n.e., tereny te zamieszkiwali ludzie,

¹⁹ Za: Z. Gloger, Geografia historyczna ziem dawnej Polski, Kraków 1903; rozdział: Województwo Krakowskie; Dębica. Zarys dziejów miasta i regionu, red. J. Buszko, 1995.

o czym świadczą ślady z okresu paleolitu oraz mezolitu (3,5 do 8 tys. lat p.n.e.). Wówczas grupy łowców przemierzały Kotlinę Sandomierską, zakładając osady nad rzekami i na piaszczystych wydmach. W okolicy odnaleziono liczne znaleziska archeologiczne świadczące o działalności rolniczo-zbierackich wspólnot, które korzystały z urodzajnych gleb w dolinie Wisłoki oraz z zasobów naturalnych pobliskich lasów.

Wczesne średniowiecze przyniosło rozwój osadnictwa w dolinie Wisłoki, gdzie dominowało plemię Lędzian. Proces kolonizacji na większą skalę rozpoczął się w XIII i XIV wieku pod panowaniem Kazimierza Wielkiego, kiedy to założono wsie takie jak Żyraków, Góra Motyczna, Wiewiórka i Zasów (1341–1345). Po przyłączeniu Rusi Czerwonej do Polski przez Kazimierza Wielkiego w latach 1341–1345, region ten znacząco się rozwinął, szczególnie w kwestii obronności. Wzmacniano systemy obronne poprzez budowę grodów, zamków i strażnic, zaczęły powstawać nowe osady takie jak Żyraków, Góra Motyczna, Wiewiórka i Zasów. Rozwój osadnictwa spowodował niedobór terenów pod zabudowę, co zmusiło mieszkańców do karczowania lasów i osuszania mokradł, na których powstały wsie Wola Żyrakowska i Korzeniów. Proces osadnictwa na ziemiach dębickich zakończył się w XV wieku. W tym czasie wsie były własnością królewską, duchowną lub rycerską, a największe posiadłości należały do klasztoru w Tyńcu oraz rodów Gryfitów i Ligęzów. W latach 1419–1428 właścicielem większości terenów obecnej gminy był Zawisza Czarny, bohater spod Grunwaldu. Region był narażony na liczne najazdy, m.in. w 1266 roku tatarsko-rusińskie oddziały spustoszyły ten obszar, a w 1474 roku Węgrzy pod wodzą Tomasza Tarczaya spalili Dębicę i okoliczne wsie. Kolejne zniszczenia przyniosły sukcesyjne walki o tron, podczas których wiele miejscowości zostało ograbionych i zniszczonych.

W XVII wieku Podkarpacie, w tym tereny gminy Żyraków, stało się areną walk z armią szwedzką. Miejscowa ludność organizowała opór, a w 1656 roku w Korzeniowie doszło do starcia między Szwedami a lokalnymi siłami, w tym chłopami uzbrojonymi w kosy. Mimo sukcesów w starciu z rajtarami, podczas bitwy zginął dowódca polskich dragonów, Tłocki, którego grób w Korzeniowie upamiętnia tamte wydarzenia. W 1657 roku region najechały wojska Rakoczege, które dokonały ogromnych zniszczeń. Po okresie wojen i zniszczeń, ziemie te wpadły w ręce zaborców w wyniku rozbiorów Polski. Od 1772 roku, pod zaborem austriackim, region doświadczył dalszych trudności. Powódzie w latach 1772 i 1774 zniszczyły pola uprawne i domostwa, a region zrujnowały także epidemie cholery (1831, 1848 i 1873), które pochłonęły wiele ofiar. Rabacja galicyjska z 1846 roku przyniosła dodatkowe zniszczenia, gdy podczas chłopskich wystąpień dokonywano mordów i grabieży. Mimo to, wiek XIX przyniósł także pewne ożywienie gospodarcze, głównie dzięki uwłaszczeniu chłopów i tworzeniu lokalnych instytucji. W 1847 roku, hrabia

Kuczkowski ufundował pierwszą szkołę w Zasowie, co stanowiło początek rozwoju szkolnictwa wiejskiego.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, region ponownie zyskał na znaczeniu, a Żyraków stał się lokalnym centrum administracyjnym. Powstawały nowe instytucje publiczne, a rozwój gospodarczy przyspieszył dzięki budowie Centralnego Okręgu Przemysłowego w Dębicy, co miało korzystny wpływ na całą okolicę. Jednak wybuch II wojny światowej przyniósł kolejne zniszczenia. W czasie okupacji niemieckiej mieszkańcy byli poddawani represjom, organizowano pacyfikacje, a działalność szkolna została ograniczona do nauczania tajnego. Walki o wyzwolenie wsi Mokre, Wiewiórka i Zasów w 1944 roku spowodowały dodatkowe zniszczenia i wysiedlenia ludności. Po zakończeniu wojny w 1945 roku nastąpiła odbudowa regionu z ruin. W czasach PRL-u wprowadzono kolektywizację rolnictwa, ale tradycyjne gospodarstwa rodzinne nadal odgrywały znaczącą rolę. W latach 70. i 80. nastąpiła modernizacja infrastruktury, szczególnie dróg i sieci elektrycznych. W 1989 roku, po upadku komunizmu, gmina Żyraków weszła w okres transformacji gospodarczej, stając się częścią powiatu dębickiego w nowo utworzonym województwie podkarpackim (od 1999 roku). Rozwój lokalnych przedsiębiorstw, rolnictwa i usług przekształcił gminę w obszar zrównoważonego rozwoju, który dba zarówno o modernizację infrastruktury, jak i zachowanie dziedzictwa kulturowego.

HISTORIA GMINY JAKO JEDNOSTKI ADMINISTRACYJNEJ

Historia samorządu terytorialnego w Europie ma swoje korzenie w starożytności, natomiast na współczesnych ziemiach polskich zaczyna się około X wieku. Wówczas społeczności organizowały się w wspólnoty terytorialne, nazywane „opolami”, które opierały się głównie na pokrewieństwie i więziach sąsiedzkich. Z biegiem wieków pojęcie to przeszło znaczną ewolucję, co było efektem wielu czynników. Należą do nich procesy integracji i globalizacji, kryzysy władzy oraz różne ustroje polityczne, a także ruchy separatystyczne, różnorodność kulturowa, uwarunkowania geograficzne (wielkość i typ państwa) oraz aspekty ekonomiczne, takie jak decentralizacja i wzrost efektywności.

Osadnictwo na terenie dzisiejszej gminy Żyraków rozwijało się intensywnie od średniowiecza, jednak formalna organizacja administracyjna w regionie zaczęła się kształtować dopiero w okresie nowożytnym. W średniowieczu wsie, takie jak Żyraków, Wiewiórka, Zasów czy Góra Motyczna, zakładane były na prawie niemieckim, co sprzyjało rozwojowi lokalnej samorządności i gospodarki rolnej. Lokacja wsi wiązała się z utworzeniem lokalnych struktur zarządzania, opartych na sołectwach i dworach szlacheckich.

Po pierwszym rozbiórze Polski w 1772 roku, ziemie dzisiejszej gminy Żyraków znalazły się pod panowaniem austriackim. W tym okresie doszło do znaczących zmian w strukturze administracyjnej regionu. Zaborcy wprowadzili nowe formy zarządzania terytorialnego. W XIX wieku, wraz z reformami politycznymi i społecznymi, na ziemiach zaboru austriackiego zaczęły powstawać jednostki samorządu wiejskiego – gminy, w tym również gminy na terenie dzisiejszej gminy Żyraków. Proces uwłaszczenia chłopów w drugiej połowie XIX wieku przyczynił się do rozwoju lokalnej gospodarki i administracji, co zwiększyło rolę mieszkańców w zarządzaniu swoimi miejscowościami.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku, struktura administracyjna regionu uległa zmianie. W 1931 roku, w wyniku reform administracyjnych, utworzono gminę zbiorową z siedzibą w Straszęcinie, którą później przeniesiono do Żyrakowa. Na mocy reformy z 1937 roku, powiat pilźnieński, do którego należały te ziemie, został zlikwidowany, a w jego miejsce utworzono powiat dębicki. W tym okresie Żyraków zaczął zyskiwać na znaczeniu jako lokalne centrum administracyjne, a powstające instytucje, takie jak szkoły i inne obiekty publiczne, wspierały rozwój regionu.

Okupacja niemiecka w czasie II wojny światowej przyniosła chaos i zmiany w funkcjonowaniu lokalnych struktur administracyjnych. W 1939 roku tereny te znalazły się pod okupacyjną administracją Generalnej Guberni. W ramach represji okupanta zlikwidowano działalność wielu lokalnych instytucji, w tym szkół, a także przeprowadzono pacyfikacje niektórych wsi, takich jak Wiewiórka czy Zasów.

Po zakończeniu II wojny światowej gmina Żyraków weszła w nowy etap rozwoju, będąc częścią Polski Ludowej. W latach 1955–1972 istniały gromadzkie rady narodowe, które funkcjonowały w Straszęcinie, Bobrowej, Zasowie i Żyrakowie. W 1955 roku, w wyniku reformy administracyjnej, powiat dębicki został podzielony na dwa mniejsze: dębicki i ropczycki. Żyraków znalazł się w granicach powiatu dębickiego w województwie rzeszowskim.

W 1975 roku, w ramach kolejnych reform administracyjnych, zlikwidowano powiaty, a Żyraków został włączony do nowo utworzonego województwa tarnowskiego. W tym czasie rozwijano infrastrukturę w regionie, w tym drogi i sieci elektryczne.

Po upadku komunizmu w 1989 roku i transformacji ustrojowej w ramach reformy administracyjnej z 1 stycznia 1999 roku przywrócono podział na powiaty, a gmina Żyraków ponownie znalazła się w powiecie dębickim, będąc częścią województwa podkarpackiego.

HERB GMINY ŻYRAKÓW

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Herb przedstawia na tarczy w polu błękitnym złoty półksiężyc barkiem w dół, nad nim złotą sześcioramienną gwiazdę (godło z herbu Leliwa), natomiast pod nimi trzy złote kłosa zboża, nawiązujące do rolniczego charakteru gminy.

Rysunek 3. Herb Gminy Żyraków²⁰

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy to unikatowy obraz miejsca, będący połączeniem elementów przyrody i ukształtowania terenu oraz mających miejsce na tym terenie mechanizmów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z działalnością człowieka. Jego istnienie warunkuje dziedzictwo materialne, wpływające na krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne - zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, oraz powiązane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i nieustająco powtarzane przez ludzi w korelacji z ich środowiskiem, historią i podejściem do przyrody.

Ochrona krajobrazu kulturowego jest ważnym czynnikiem formowania tożsamości kulturowej ludności, łączącym jednostkę z konkretnym zespołem wartości, idei, zachowań i obyczajów, wpływającej na świadomość historyczną i związaną z nią tradycję. Tworzenie się krajobrazu kulturowego to wielowiekowy proces, w którym „głębokość” intensyfikuje się najczęściej

²⁰ Za: Statut Gminy Żyraków, załącznik Nr 1 do uchwały Nr LXI/497/18 Rady Gminy Żyraków z dnia 30 października 2018 r.

w momencie trwałego osiedlenia. Proces ten skutkuje gromadzeniem się i nakładaniem kolejnych warstw kulturowych i świadectw kolejnych epok historycznych.

Pod względem geograficznym gmina Żyraków leży w 2/3 swojej powierzchni na Płaskowyżu Tarnowskim, który ma charakter rozległej, lekko falistej równiny o średniej wysokości ok. 200 - 230 m n.p.m. Takie ukształtowanie powierzchni jest korzystne dla rozwoju intensywnej gospodarki rolnej i rozwoju osadnictwa. Pozostała część gminy, położona w obrębie Doliny Dolnej Wisłoki to płaska równina urozmaicona terasami nadbrzeżnymi.

Teren gminy Żyraków niemal w całości leży w dorzeczu rzeki Wisłoki. Główne dopływy Wisłoki na terenie gminy to: Czarna (Grabinka), Potok Wiewiórski, Rzeka (Potok Bobrowski) i Nagoszyn (Pastyrnak). Charakterystyczną formą występowania wód powierzchniowych na terenie gminy są podmokłości i zagłębienia bezodpływowe. Występują one głównie w otoczeniu wałów wydmych, oraz w obniżeniu rozciągającym się w północnej części gminy w obrębie wsi Zasów, Mokre i Nagoszyn.

Krajobraz kulturowy gminy cechują:

- zabudowa wiejska z zachowanymi układami historycznymi siedlisk i zagród,
- rozległe i urozmaicone widoki na przedpola wsi,
- zachowana historyczna sieć komunikacji drogowej.

Ukształtowany na przestrzeni wieków krajobraz kulturowy Gminy Żyraków jest odzwierciedleniem przemian fizjograficznych, politycznych i transformacji systemów społeczno-gospodarczych. Analiza historycznych struktur osadniczych wskazuje na podobne pochodzenie morfogenetyczne wsi, co bezpośrednio wpływało na historyczno-przestrzenny rozwój obszaru gminy.

UKŁADY RURALISTYCZNE, UKŁADY GRUNTÓW UPRAWNYCH

Gmina Żyraków posiada miejscowości, które zachowały swój charakterystyczny układ przestrzenny, wraz z zabudowaniami rozmieszczonymi w czytelnym układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, odzwierciedlającym specyfikę i historię zarysowanych powyżej przemian. Historyczny układ ruralistyczny definiowany jest w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami jako przestrzenne założenie wiejskie lub miejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg. Układy te stanowią zatem element składowy krajobrazu kulturowego.

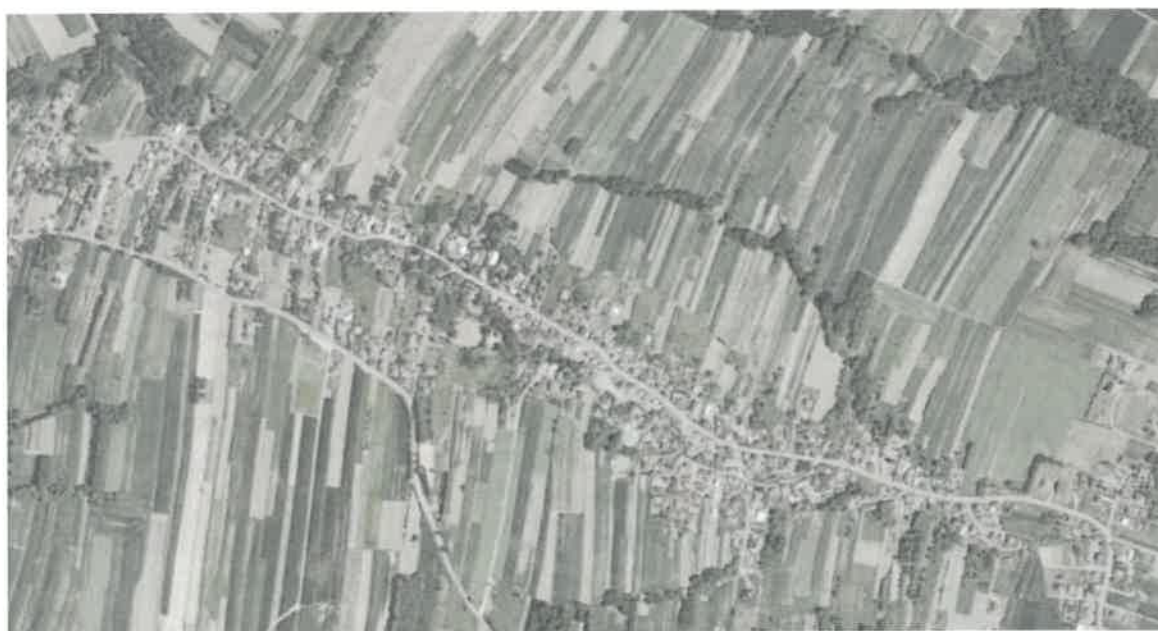
Gmina Żyraków charakteryzuje się zachowanymi licznymi układami ruralistycznymi w formie ulicówki których zabudowa jest rozmieszczona po obu stronach drogi i tworzy dwa szeregi

zwartych zagród. W ulicówce domy mieszkalne usytuowane przy drodze, a budynki gospodarcze i ogrody na tyłach. Dawniej dostęp do pól umożliwiał dwie drogi „zapłotne” (gospodarcze), wyznaczające granice siedliska zagrodowego.

Tradycyjny dla tej części Płaskowyżu Tarnowskiego układ wsi ulicówki zachował się we wsiach: Zasów, Mokre, Nagoszyn, Wiewiórka, Góra Motyczna, Wola Wielka, Żyraków, Wola Żyrakowska, Bobrowa i w części Straszęcina. We wsiach tych występuje jeden bądź kilka rzędów skupionej zabudowy, usytuowanej równolegle do drogi przebiegającej przez wieś. Zabudowa rozproszona występuje na terenie tych wsi tylko sporadycznie tak, że obszary między wsiami wypełniają arealty pól. Bobrowa Wola natomiast jest przykładem wielodrożnicy. Z kolei nowa zabudowa Straszęcina oraz wydzielonego z jego obszaru Zawierzbia ma charakter podmiejski. Są tu przykłady zabudowy wielorodzinnej (bloki) oraz osiedli domów jednorodzinnych. Te jednostki osadnicze ściśle związane są z graniczącą z nimi poprzez Wisłokę Dębicą.

Zdjęcie 1. Miejscowość Zasów z zachowanym układem ulicówki. Źródło: Geoportal

Zdjęcie 2. Miejscowość Góra Motyczna z zachowanym układem ulicówki. Źródło: Geoportal

OBSZARY OBJĘTE OCHRONĄ PRZYRODY

Jedynie ok. 10 % powierzchni gminy pokrywają lasy skupione w dwóch kompleksach. Większy, w północnej części gminy wchodzi w skład Przecławskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu i leży na terenie wsi Nagoszyn i Korzeniów. Drugi, mniejszy leży w południowej części gminy we wsi Wola Wielka przy granicy z gminą Czarna i stanowi część Jastrzębsko-Żdzarskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Na obszarze gminy Żyraków wyróżnia się następujące formy ochrony przyrody:

- Obszar Natura 2000:
 - Dolna Wisłoka z Dopływami PLH 180053
 - obszar chronionego krajobrazu:
 - Jastrzębsko-Żdzarski Obszar Chronionego Krajobrazu,
 - Przecławski Obszar Chronionego Krajobrazu,
 - 6 pomników przyrody w postaci pojedynczych obiektów:
 - dąb szypułkowy, rośnie w odległości 2 m od drogi lokalnej w Korzeniowie,
 - dąb szypułkowy, rośnie przy drewnianym budynku mieszkalnym Korzeniów 35,
 - dąb szypułkowy, rośnie około 7 m od potoku na pastwisku w Korzeniowie,
 - dąb szypułkowy, rośnie bezpośrednio przy drodze lokalnej w pobliżu budynku Korzeniów 61B,
 - dąb szypułkowy, znajduje się na działce ewidencyjnej o nr. 1331/13 na mieniu komunalnym gminy Żyraków,
 - dąb szypułkowy, znajduje się w na terenie posesji Wola Wielka 57,
 - dąb szypułkowy zlokalizowany na cmentarzu parafialnym w Straszęcinie.

ZIELEŃ KOMPONOWANA - parki krajobrazowe

Istotnym elementem krajobrazu jest zieleń komponowana. W kontekście zabytków możemy podzielić roślinność na dwie zasadnicze grupy:

- zieleń, która sama w sobie ma wartość historyczną,
- zieleń, która stanowi tło dla historycznych przestrzeni.

Niezaprzeczalną wartością zieleni jest jej historyczne zakorzenienie oraz społeczne i kulturowe funkcjonowanie w przestrzeni. Parki krajobrazowe oraz aleje przydrożne, które wpisują się w krajobraz wsi, są ważną częścią wspólnego dziedzictwa.

W Gminie Żyraków znaleźć można założenia o charakterze parku krajobrazowego, powstałe w XVIII i XIX przy zespołach dworskich. Są one przykładem zieleni, która stanowi tło dla historycznej przestrzeni. Reprezentują park w typie angielskim o swobodnym układzie dróg, kęp

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

zadrzewień i krzewów, stawów, kanałów prześwitów i osi widokowych. Zasób parków krajobrazowych przedstawia poniższa tabela:

L.p.	Miejscowość	Rodzaj i forma stylowa	Czas powstania	Powierzchnia [ha]	Forma ochrony
1.	Korzeniów	park krajobrazowy dworski	1 poł. XIX w.	16,9 ha, w tym około 4 ha stanowią stawy	rejestr zabytków nr A-213 z dn. 31.01.1980
2.	Straszęcin	pozostałości parku krajobrazowego dworskiego	2 poł. XIX w.	1,0 ha	rejestr zabytków nr A-42 z dn. 24.09.2001
3.	Zasów	park krajobrazowy dworski	zał. XVIII w., przekomponowany XIX w.	5,0 ha	rejestr zabytków nr A-199 z dn. 26.11.1979
4.	Żyraków	pozostałości parku krajobrazowego dworskiego	poł. XIX w.	1,79 ha	rejestr zabytków nr A-87 z dn. 07.06.2004

Tabela 1. Zabytkowe parki krajobrazowe na terenie Gminy Żyraków. Źródło: opracowanie własne na podstawie dokumentacji archiwalnej z WUOZ w Przemyśle, Delegatura w Rzeszowie

Zdjęcie 3. Park dworski w Korzeniowie. Za dworem widoczny staw, w bezpośrednim pobliżu współczesna zabudowa. Fot. własna, maj 2024

Zdjęcie 4. Pozostałości parku w Straszęcie. Alejki i drzewostan zostały uporządkowane podczas ostatniej rewaloryzacji. Fot. własna, maj 2024

Zdjęcie 5. Park dworski w Zasowie. Widoczne ruiny dworu oraz budynek szkoły z boiskiem w bezpośrednim sąsiedztwie. Fot. własna, maj 2024

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Zdjęcie 6. Pozostałości parku w Żyrakowie. Widoczny odrestaurowany dwór oraz uporządkowane alejki bezpośrednim sąsiedztwie kościoła. Fot. własna, maj 2024

KAPLICZKI PRZYDROŻNE JAKO ELEMENT KRAJOBRAZU KULTUROWEGO

Zdjęcie 7. Kapliczka w typie domkowym w Korzeniowie, 1 poł. XIX w. Fot. własna, maj 2024

Zdjęcie 8. Kapliczka w typie skrzynkowym w Nagoszynie, 1899 r. Fot. własna, maj 2024

Kapliczki są istotnym elementem krajobrazu kulturowego, pełniąc funkcje sakralne i społeczne. Zazwyczaj umiejscowione w strategicznych punktach, takich jak skrzyżowania dróg czy na skraju pól, stanowią miejsca modlitwy i refleksji dla lokalnych społeczności. Integrują mieszkańców poprzez lokalne obrzędy i procesje, wzmacniając ich więzi i tożsamość.

W Gminie Żyraków znaleźć można liczną grupę murowanych przydrożnych kapliczek w typie domkowym, występują także kapliczki figuralne i słupkowe. Ich stan zachowania, widoczne współczesne remonty oraz dekoracje wskazują, iż nadal są one ważnym elementem krajobrazu kulturowego wsi.

5.2.3 Wojewódzka ewidencja cmentarzy zabytkowych

Cmentarze parafialne stanowią istotny element krajobrazu kulturowego, będąc nie tylko miejscem pochówku, lecz także świadectwem historii lokalnych wspólnot, tradycji religijnych i artystycznych. Ich układ przestrzenny, obecność starodrzewu, kaplic i zabytkowych nagrobków tworzy unikalną formę pamięci zbiorowej wpisaną w strukturę wsi. Jako trwałe znaki tożsamości miejsca, cmentarze te pełnią funkcję nie tylko sakralną, ale także symboliczną i estetyczną, współtworząc historyczny pejzaż kulturowy regionu.

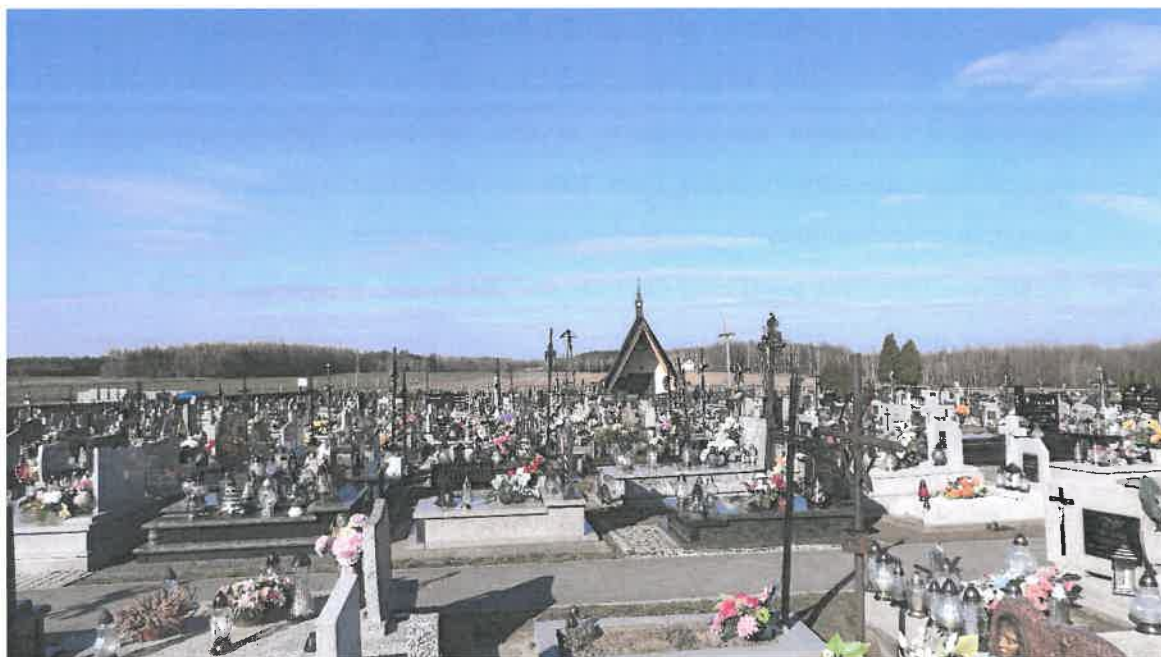
Na terenie gminy Żyraków znajduje się pięć rzymsko-katolickich cmentarzy parafialnych. Obiekty te dokumentują historię lokalnych wspólnot, przemiany religijne i społeczne, a także ewolucję sztuki sepulkralnej:

- Góra Motyczna – cmentarz parafialny powstał w 1945 roku wraz z tworzeniem lokalnej wspólnoty parafialnej. Charakteryzuje się uporządkowanym układem, obecnością współczesnej kaplicy oraz zadbaną zielenią, w tym szpalerem tui. Ogrodzenie metalowo-murowane i wybrukowane alejki świadczą o dobrej kondycji technicznej obiektu.
- Nagoszyn – cmentarz parafialny funkcjonuje w dwóch częściach: starszej z XIX w. i nowszej, założonej po II wojnie światowej. Starsza część, z zachowanymi krzyżami i nagrobkami, ma wartość dokumentacyjną i wymaga pilnych prac porządkowych. Nowsza część, uporządkowana i czytelna przestrzennie, zawiera m.in. kaplicę oraz mogiłę zbiorową ofiar terroru z 1939 r.
- Straszęcin – cmentarz parafialny składa się z dwóch części: starszej, z pocz. XIX wieku oraz nowszej z lat 30. XX wieku. Starsza część zawiera m.in. mauzolea rodzin szlacheckich Stubenvollów, Reyów i Jabłonowskich, otoczona jest ogrodzeniem i zielenią komponowaną. Cmentarz wyróżnia się historycznym układem przestrzennym i znaczną wartością dokumentacyjną dla historii regionu.

- Zasów – cmentarz parafialny założony w połowie XIX wieku, z wyodrębnioną kwaterą wojenną z okresu I wojny światowej (cmentarz wojenny nr 242). Zachowane są tu liczne nagrobki o znaczeniu historycznym, w tym grobowiec rodziny Łubieńskich oraz neogotycka kaplica ks. Tomasza Turzy. Nekropolia posiada czytelny układ przestrzenny, otoczona jest palisadowym ogrodzeniem i szpalerem drzew.
- Żyraków – cmentarz parafialny powstał ok. 1945 roku, a jego najstarszy zachowany nagrobek pochodzi z 1946 r. Zlokalizowany jest na planie prostokąta, z główną ukośną aleją i rzędownym układem pochówków. Obiekt odznacza się funkcjonalnością i historyczną ciągłością użytkowania, choć brak wydzielonych kwater utrudnia orientację przestrzenną.

Zdjęcie 9. Cmentarz parafialny w Górze Motycznej, zdj. A. Mikrut, WUOZ Delegatura Rzeszów, marzec 2025

Zdjęcie 10. Cmentarz parafialny w Nagoszynie, zdj. A. Mikrut, WUOZ Delegatura Rzeszów, marzec 2025

Zdjęcie 11. Cmentarz parafialny w Straszęcie, zdj. A. Mikrut, WUOZ Delegatura Rzeszów, marzec 2025

Zdjęcie 12. Cmentarz parafialny w Zasowie, zdj. A. Mikrut, WUOZ Delegatura Rzeszów, marzec 2025

Zdjęcie 13. Cmentarz wojenny nr 242 w Zasowie, zdj. własne, maj 2024

Zdjęcie 14. Cmentarz parafialny w Żyrakowie, zdj. A. Mikrut, WUOZ Delegatura Rzeszów, marzec 2025

5.2.4 Zabytki nieruchome

Na terenie Gminy Żyraków występują liczne zabytki nieruchome o charakterze świeckim i sakralnym. Zasób zabytków nieruchomych obejmuje świątynie, kaplice grobowe, cmentarze, kapliczki przydrożne, dawne założenia dworskie, budynek szkoły, a także XIX i XX wieczne drewniane budynki mieszkalne. Na uwagę zasługują też relikty umocnień obronnych nieistniejącego zamku w Wiewiórcie oraz średniowieczne grodzisko w Woli Wielkiej.

DREWNIANA ZABUDOWA MIESZKALNA

Liczną grupę obiektów stanowi drewniana zabudowa mieszkalna będąca przykładem budownictwa tradycyjnego. Są to domy o konstrukcji zrębowej, na rzucie prostokąta, parterowe z dachem dwuspadowym (pierwotnie krytym gontem lub strzechą), z okapem z widocznymi zakończeniami murłat i krokwi, zazwyczaj bez podbitki. Ściany w konstrukcji zrębowej bez ostatków, wykonane z belek prostokątnych ze ściętymi krawędziami, łączonych na zamek płetwowy tzw. jaskółczy ogon. Szczyty z desek bitych pionowo.

Ich stan zachowania jest zróżnicowany, wynikający z licznych przebudów oraz ograniczonej trwałości budulca, jego podatności na działanie korozji biologicznej. Zachowane drewniane domy stanowią szczególnie, zanikający w nieunikniony sposób, zasób dziedzictwa.

Zdjęcie 15. Drewniany dom w konstrukcji zrębowej w Górze Motycznej, lata 30. XX w. Fot. własna, maj 2024

Zdjęcie 16. Drewniany dom w konstrukcji zrębowej w Nagoszynie, poł. XX w. Fot. własna, maj 2024

ZAŁOŻENIA DWORSKIE

Na terenie gminy zachowały się założenia dworskie, nadal czytelne w układzie i bezpośrednio wpływające na kompozycję ruralistyczną poszczególnych wsi.

Historyczne założenia obejmowały dwór, folwark, park, aleje dojazdowe, stawy i ogrody. Dwór jako reprezentacyjna siedziba pełnił rolę mieszkalną dla właściciela ziemi. Folwark stanowił obszar gospodarczy z budynkami przeznaczonymi do prowadzenia działalności rolniczej, hodowlanej i przetwórczej. Znajdowały się tam również domy mieszkalne dla robotników gospodarskich i ich rodzin. Park dworski, otaczający dwór, był zaaranżowany estetycznie i pełnił funkcję rekreacyjną. Aleje dojazdowe, prowadzące do dworu, były szerokimi drogami często obsadzonymi drzewami, dodającymi uroku otoczeniu. Założenia te miały na celu stworzenie kompleksu harmonijnie łączącego aspekty reprezentacyjne, mieszkalne i gospodarcze, charakterystycznego dla kultury dworsko-folwarcznej panującej od XVII do początków XX wieku. Na terenie gminy zachowały się założenia obejmujące dwory oraz parki:

Zespół dworski w Korzeniowie

Początki założenia dworskiego w Korzeniowie sięgają połowy XVII w. Sam dwór został wzniesiony pod koniec XVIII w., a następnie przebudowany w stylu klasycystycznym w 1 poł. XIX w. Jego właścicielami byli kolejno: Adam Pohlman, Kazimierz Wilczyński, Szłoma i Chawa Linde oraz Berisch Maschler. Pod koniec lat 20. XX w. Jan Steczkowski, ówczesny minister skarbu, przekazał majątek Uniwersytetowi Jagiellońskiemu, który w 1934 r. sprzedał go hrabiemu Zgurniakowi. Ostatnim właścicielem dworu był przedsiębiorca naftowy Leopold Szerauc, który mieszkał w Korzeniowie do 1937 r. i po swojej śmierci w 1943 r. został pochowany w pobliżu kapliczki przy północnej granicy parku. Po II wojnie światowej majątek znacjonalizowano i zaadaptowano na technikum rolnicze, a od 1953 r. ulokowano tam szkołę podstawową. Od 2010 do 2016 r. obiekt użytkowany był przez Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych "Radość" z siedzibą w Dębicy. Gmina Żyraków na podstawie bezpłatnej umowy użyczenia przekazała obiekt do użytkowania dla Stowarzyszenia Nasz Korzeniów do 31.03.2019 r. Obecnie obiekt pozostaje nieużytkowany.

Z dawnych zabudowań dworskich na terenie obiektu w Korzeniowie, oprócz dworu, znajdowały się dwa drewniane budynki, w których mieściła się kuźnia ze stelmacharnią. Jeden z nich został zniszczony w lutym 2016 r. w wyniku pożaru.

Zespół, składający się z dworu, parku oraz kapliczki, położony jest w południowej części miejscowości, po wschodniej stronie lokalnej drogi prowadzącej ze Straszęcina do Przecławia, na płaskim terenie w rozległej dolinie rzeki Wisłoki. Dwór w konstrukcji murowanej, na rzucie

prostokąta, jednokondygnacyjny z użytkowym poddaszem, nakryty dachem łamanym mansardowym, dachówką w kolorze czerwonym. Park krajobrazowy o naturalistycznym charakterze, założony w XVII w. na bazie istniejącego pierwotnie zadrzewienia. Kapliczka wzniesiona w 2003 r., na wzór pierwotnej z 1 poł. XIX wieku w typie domkowym, położona w północno-zachodniej części założenia dworsko-parkowego, fasadą zwrócona w kierunku drogi na tzw. cmentarzu historycznym, wydzielonym ogrodzeniem.

Zdjęcie 17. Dwór w zespole dworskim w Korzeniowie, 1 poł. XIX w. Fot. własna, maj 2024

Zespół dworski w Straszęcinie

Dwór wzniesiony został w końcu XVIII w., być może na pozostałościach budowli wcześniejszej. Przebudowywany gruntownie w poł. XIX w. przez Atanazego Raczyńskiego herbu Nałęcz, ówczesnego właściciela Zawady. Po jego śmierci w 1874 r. majątek przeszedł w ręce syna Karola Edwarda hr. Raczyńskiego. W roku 1887 r. dobra te zakupili małżonkowie Julian Bielański i Michalina z Komorowskich Bielańska. W rękach tej rodziny pozostawała do 1910 r., kiedy to nabył ją Edward Stubenvoll. Na pocz. XX w. dwór otrzymał eklektyczny wystrój elewacji, istniejący aż do remontu w latach 80. XX w. W roku 1924, po Edwardzie Stubenvollu (zm. 1919) majątek w częściach przeszedł na rzecz: dr Henryka Stubenvolla, Pauliny Stubenvoll i Edwarda jr Stubenvolla. W 1946 r. zespół dworski w Straszęcinie przejęty został przez Państwowy Fundusz Ziemi. Zabudowania podworskie i część ziemi pozostała z parcelacji przejęta została przez utworzony PGR. W dworze urządzona została szkoła. W latach 80. XX w. gospodarstwo weszło w skład dębickiego kombinatu Igłopol. W latach 1985-1986 przeprowadzono kompleksowy

remont zabytkowego dworku połączony z adaptacją na hotel i ośrodek konferencyjny, w trakcie którego usunięto m.in. dekoracyjne obramienia okienne, boniowanie ścian parteru oraz przekształcono częściowo wnętrza budynku. Z zabudowań gospodarczych pozostał jedynie spichlerz przebudowany na magazyn pasz. W latach 90. XX w. posiadłość przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa i przez wiele lat był nieużytkowany. W 2010 r. ww. instytucja przekazała nieruchomość nieodpłatnie na rzecz Gminy Żyraków.

Zespół, składa się obecnie z dworu, spichlerza oraz pozostałości parku krajobrazowego.

Zdjęcie 18. Dwór w zespole dworskim w Straszęcinie, k. XVIII w. Fot. własna, maj 2024

Dwór to obiekt murowany z cegły z użyciem kamienia, tynkowany, usytuowany w południowej części parku. Wzniesiony na planie prostokąta, dwukondygnacyjny, częściowo podpiwniczony, z parterową przybudówką w części wschodniej. Elewacja frontowa z ryzalitem w osi centralnej, zwieńczonym wyniesionym ponad poziom gzymsu kordonowego szczytem o linii charakterystycznej dla stylu dworskiego lat 20. XX w. Pierwotny park krajobrazowy okalający dwór założony w 2 poł. XIX wieku i później częściowo zatarty. Po remoncie dworu został przekomponowany z częściowym odtworzeniem pierwotnych układów. Spichlerz wzniesiony w połowie XIX w. to jedyny przetrwały obiekt z dawnych zabudowań gospodarczych dworu, przebudowany na magazyn pasz prawdopodobnie w latach 80. XX wieku. Obecnie gruntownie przekształcony.

Zespół dworski w Zasowie

Dwór wzniesiony na przełomie XVIII i XIX w., najprawdopodobniej na pozostałościach budowli wcześniejszej, sięgającej XVI w. Budynek dworu odnotowany jako miejsce działań konspiracyjnych w 1846 r. przed wybuchem powstania narodowego. W połowie XIX wieku, właścicielem Zasowa (ob. Zasowa) wraz majątkiem dworskim był Kazimierz Kuczkowski. Po jego śmierci w 1873 r., dobra nabył hr. Witold Łubieński, który przeprowadził pewne zmiany w zespole dworskim, wytyczając nową aleję dojazdową obok portierni oraz dobudowując dwufilarową bramę. Majątek przejął jego syn hr. Tadeusz Łubieński. W 1910 r. parterowy ówczesny budynek dworu przebudowano, dodając jedno piętro, wg projektu krakowskiego architekta Tadeusza Stryjeńskiego. Kolejnym spadkobiercą stał się potomek Tadeusza - Alfred Łubieński, który nowoczesne zakłady ogrodnicze założone przez ojca na terenie zespołu dworskiego, doprowadził do perfekcji. Po śmierci Alfreda w czasie II wojny światowej, zespół przeszedł na Skarb Państwa w użytkowanie Samopomocy Chłopskiej w Żyrakowie do 1954 r., a następnie znalazł się we władaniu Spółdzielni Wydawniczej „PRZEŁOM”, z wydzielaniem budynku dworu na potrzeby Wydziału Oświaty. W 1959 r. budynek dworu stał opuszczony w stanie półruiny. W latach 60. XX w. w bezpośrednim sąsiedztwie dworu wzniesiono szkołę podstawową i wytyczono boiska. W 1970 r. obiekt został ostatecznie rozebrany z pozostawieniem piwnic i częściowo ścian nośnych. Z uwagi na zły stan, konstrukcja dawnych murów została otoczona ogrodzeniem. W 2019 r. ruiny zostały oczyszczone z samosiejek.

Ruina dworu znajduje się w centrum historycznego założenia dworsko-parkowego, usytuowana na niewielkim wzniesieniu, elewacją wschodnią-frontową skierowaną do niegdyś obecnego w tym miejscu gazonu. Obiekt wzniesiony był jako murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta z niewielkimi przybudówkami.

Portiernia została wzniesiona w 1 poł. XIX w., wchodząca w skład dawnego zespołu dworsko-parkowego. Po wojnie budynek portierni był użytkowany na mieszkanie dla księdza, organisty. Przez pewien czas w budynku mieściła się szkoła, później sklep, a następnie pełnił funkcje mieszkalne. W 1995 r. użytkownikami dawnej portierni stały się osoby prywatne. Jest to obiekt murowany z cegły palonej, w ścianie szczytowej uzupełnienia z pustaków. Rozplanowany na rzucie prostokąta z dobudówką od strony elewacji wschodniej, jednokondygnacyjny. Nakryty dachem dwuspadowym.

Park dworski założony w XVIII w. Przekomponowany w XIX w. za czasów przynależności do rodziny Łubieńskich, głównie w zakresie poszerzenia wąskich ścieżek oraz podporządkowania całości wyjściu z dworu od strony ogrodu. W latach 1998-2000 Gmina Żyraków wykonała prace

konserwacyjno-pielęgnacyjne parku. W 2015 r. przeprowadzono prace przy wycince drzew i krzewów nad alejkami oraz koszenie i grabienie liści. W parku urządzono ścieżkę przyrodniczą.

Zdjęcie 19. Ruiny dworu w zespole dworskim w Zasowie, XVIII/XIX w. Fot. własna, maj 2024

Zespół dworski w Żyrakowie

Założenie dworskie związane z pobliskim folwarkiem w centrum obecnego Żyrakowa, jest już odnotowywane w połowie XIX wieku. Plan miejscowości z 1877 r. wskazuje na obecność budynku dworskiego rozplanowanego w kształcie litery „L” w granicach dzisiejszego obiektu. Wówczas posiadłość należała do Wiktora Wojciechowskiego, a w następnych latach odnotowane zostało nazwisko Romualda Wojciechowskiego. W 1905 r. majątek dworski w Żyrakowie należał już do Jana Pieniążka-Odrowąży, lecz okoliczności jego przejęcia nie są znane. W czasie I wojny światowej prawie połowa miejscowości uległa spaleni, a pożar mógł objąć również ówczesny dwór. Przyjmuje się, iż obecna budowla mogła powstać w 1920 r. na zrębie zachowanego, prostokątnego korpusu, który pozostał po zburzeniu dawnego, wschodniego skrzydła. Budynek otrzymał charakter podmiejskiego dworu ziemiańskiego o dość skromnym wyglądzie, nieco podobnym do miejskich budynków użyteczności publicznej. W jego najbliższym otoczeniu założono park krajobrazowy. Kolejnym właścicielem zespołu dworskiego był syn Jana, Witold Odrowąż-Pieniążek, który zamieszkiwał obiekt aż do końca II wojny i był świadkiem jego częściowego zniszczenia przez Niemców oraz rozgrabienia wnętrza przez wojska radzieckie. Po 1946 r. przeprowadzono parcelację obszaru rolnego, należącego do dworu. Wtedy też lokalna społeczność na parterze w dawnej sali balowej urządziła kaplicę, a pozostałe pomieszczenia

wykorzystano początkowo na szkołę dla dzieci oraz jako posterunek milicji. W latach 60. XX w. przeprowadzono remont budynku, zmieniając częściowo układ przestrzenny i komunikacyjny dawnych pomieszczeń mieszkalnych parteru. W latach 2016-2018 budynek przeszedł gruntowny remont i jest wykorzystywany na cele kulturowe Gminy Żyraków.

Budynek dworu, usytuowany w środkowej części parku dworskiego w Żyrakowie, pomiędzy kościołem od zachodu i stawem parkowym od wschodu. Murowany z cegły na rzucie wydłużonego prostokąta, dwukondygnacyjny, z poddaszem. Nakryty wysokim dachem dwuspadowym, przełamany na wschodniej połaci nad pozornym ryzalitem dachem dwuspadowym usytuowanym prostopadle względem kalenicy, o pokryciu z blachodachówki.

Pierwotny park krajobrazowy okalający dwór założony w 2 poł. XIX wieku i później częściowo zatarty.

Zdjęcie 20. Dwór w zespole dworskich w Żyrakowie, ok. 1920 r. Fot. własna, maj 2024

Rządcówka w Bobrowej

Obiekt wzniesiony w 2 poł. XIX w. jako integralny element dawnego, istniejącego niegdyś na tym terenie folwarku, wchodzącego w skład dóbr przeclawskich Reyów. Rządcówka, położona była na południu względem zabudowań folwarcznych i pełniła funkcję mieszkania oraz biura rządcy majątku ziemskiego. Budynek w latach 1900-1903 przeszedł rozbudowę. Obecnie pełni funkcję mieszkalną. Wzniesiona na planie prostokąta z prostokątnymi, niższymi przybudówkami, addycyjnie dodanymi w osiach krótszych ścian bocznych. Budowla jednokondygnacyjna

z nieużytkowym poddaszem, podpiwniczona. Murowana i otynkowana z bogatą artykulacją architektoniczną wykonaną w cegle. W części korpusu głównego z dachem dwuspadowym bez okapu, nakrytym dachówką ceramiczną zakładkową.

Zdjęcie 21. Rządzcówka w Bobrowej, 2 poł XIX w. Fot. własna, maj 2024

ŚWIĄTYNIE

Ważną grupą zabytków nieruchomych są świątynie wraz z otaczającą zabudową: plebaniami, dzwonnicy, ogrodzeniami, kaplicami oraz cmentarzami. Odgrywają one istotną rolę zarówno w wymiarze religijnym, społecznym, jak i kulturowym.

Architekturę sakralną reprezentują zespoły kościelne w Nagoszynie i Zasowie.

Kościół parafialny rzym.-kat. p.w. św. Antoniego Padewskiego w Nagoszynie wraz z murem ogrodzeniowym

Pierwsze zamiary budowy murowanego kościoła parafialnego w Nagoszynie, w miejscu poprzedniego, drewnianego p.w. św. Barbary, zakupionego i przeniesionego z Ropczyc w 1792 r., podjął w 1905 r. ks. Błażej Potoczek. Obecna budowla wzniesiona została w latach 1922-1925 staraniem ks. Jana Pięty. Za autora projektu, którego realizacja mogła nastąpić znacznie później, uważa się architekta i profesora Politechniki Lwowskiej, Teodora Talowskiego, pochodzącego z pobliskiego Zasowa. Pracami przy budowie kościoła kierował architekt J.W. Krawczyk oraz

S. Kostrzewa. Konsekracja świątyni, która uzyskała wezwanie św. Antoniego Padewskiego miała miejsce 19.07.1925 r. W 1928 r. nastąpił pożar obiektu, podczas którego zniszczeniu uległa ¼ dachu i wieża będąca w budowie. Kościół nie ucierpiał w wyniku działań wojennych. W 1969 r. wnętrze świątyni pokryto polichromią figuralno-ornamentalną, którą wykonał Wacław Taranczewski. W 1975 r. w nawie wstawiono witraże okienne. W 2010 r. rozpoczęto prace konserwatorskie przy elewacjach kościoła, następnie w 2013 r. wzmocniono konstrukcję dzwonnicy, z kolei w 2014 r. wzmocniono fundamenty budowli.

Kościół ulokowany przy drodze w środkowej części wsi, na terenie wydzielonym przez otaczający go mur, prezbiterium zwróconym w kierunku południowo-zachodnim. Murowany z cegły, trójnawowy, bazylikowy, na rzucie wydłużonego prostokąta, z czteroprzęstową nawą i jednoprzęstowym, zamkniętym trójbocznie prezbiterium, do którego przylegają po obu stronach pomieszczenia zakrystii. Ostatnie, wschodnie przęsto bocznej nawy zajmuje masywna wieża na planie kwadratu.

Mur ogrodzeniowy otaczający kościół św. Antoniego Padewskiego w Nagoszynie powstał w latach 1929-1930, równoległe z pracami budowlanymi, prowadzonymi nad odbudową wieży kościelnej, która uległa pożarowi w 1928 r. W latach 2015-2016 przeprowadzono kompleksową renowację muru.

Zdjęcie 22. Kościół parafialny rzym.-kat. p.w. św. Antoniego Padewskiego w Nagoszynie, 1922-1925 r. Fot. własna, maj 2024

Mur ogrodzeniowy wydziela przestrzeń wokół kościoła w linii działki, na której usytuowana jest budowla. Konstrukcja murowana z cegły na zaprawie wapienno-piaskowej, posadowiona na niewysokim cokole w układzie regularnych, powtarzających się przęseł, wydzielonych prostymi

słupami i nakrytymi betonowymi, namiotowymi czapkami. Konstrukcja przęsła ażurowa z prześwitami w formie krzyży o układzie powtarzającym się.

Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Bpa i Męczennika w Zasowie

Kościół p.w. św. Stanisława został wybudowany w 1885 r. z fundacji rodziny Łubieńskich, w miejscu poprzedniej, drewnianej świątyni. W 1915 r. podczas wojny uległ zniszczeniu dach kościoła oraz wieża. W 1944 r. znacznie uszkodzona została wieża kościoła, która po wojnie nie została odbudowana. W latach 1997-2003 przeprowadzono prace remontowe kościoła, w ramach których wykonano m.in.: kłamrowanie pękniętych murów, skucie zniszczonych tynków i wykonanie nowych, częściową wymianę elementów więźby dachowej, pokrycie z blachodachówki, izolację pionową fundamentów, wymianę zewnętrznej stolarki okiennej i drzwiowej, nową okładzinę cokołu, kostkę brukową wokół kościoła.

Kościół orientowany, położony w centrum wsi, przy lokalnej drodze, na wzniesieniu, w pobliżu dawnego założenia dworsko-parkowego. Działkę kościelną dookoła budowli porasta starodrzew, od południowej strony stoi nowa dzwonnica. Murowany, otynkowany, jednonawowy, symetryczny, na planie krzyża łacińskiego z bryłą o zróżnicowanej wysokości. Prezbiterium prostokątne, dwuprzęsłowe, zamknięte trójbocznie. Dach nawy dwuspadowy, z wieżyczką na sygnaturkę.

Zdjęcie 23. Kościół parafialny p.w. Św. Stanisława Bpa i Męczennika w Zasowie, 1885 r. Fot. własna, maj 2024

KAPLICE GROBOWE

Kaplica Reyów i Jabłonowskich (właścicieli Przyborowa) na cmentarzu parafialnym w Straszęcinie

Kaplica Reyów i Jabłonowskich na cmentarzu w Straszęcinie została zbudowana w 1812 roku z inicjatywy księdza Jana Bochniowicza jako kaplica grobowa dla proboszczów parafii w Straszęcinie. W 1856 roku proboszcz Andrzej Mikiewicz odsprzedał ją rodzinie Reyów, która wybrała ją na miejsce wiecznego spoczynku dla swoich krewnych, jak również rodu Jabłonowskich. Spoczywa w niej m.in. Mikołaj Rey (1866-1932), polski ziemianin i działacz ruchu ludowego, zaangażowany w działalność samorządową i gospodarczą, oraz jego córka Helena z Reyów Jabłńska (1895-1977), właścicielka dworu w pobliskim Przyborowie. Kaplica wraz z zdobiącymi ją iluzjonistycznymi freskami, zostały opisane w inwentarzu parafii z 1836 r. Po II wojnie malowidła ściennie zostały zamalowane i zapomniane. Prace remontowo-konserwatorskie elewacji zewnętrznych budynku zostały przeprowadzone pomiędzy 2018 a 2019 r. Kompleksowe prace konserwatorskie, polegające na odświeżeniu polichromii oraz przywróceniu jej świetności odbyły się w latach 2021-2023.

Zdjęcie 24. Kaplica Reyów i Jabłńskich na cmentarzu parafialnym w Straszęcinie, 2 poł. XIX w. Fot. własna, maj 2024

Kaplica założona na planie zbliżonym do prostokąta, o elewacji tylnej z lekko zaokrągloną absydą, usytuowana w południowo-wschodniej części cmentarza parafialnego, fasadą zwrócona ku wejściu. Murowana, o ścianach gładko tynkowanych, na cokole z odsadzką, przechodzącym w narożach w bazy pilastrów. Ściany podzielone zdwojonymi pilastrami, dźwigającymi wydatny,

profilowany gzyms koronujący. Nakryta dachem trójspadowym. Na osi wejścia głównego, blenda zamknięta łukiem wklęsło-wypukłym, nadwieszonym z usytuowaną w środku czarną, marmurową tablicą z inskrypcją KAPLICA GROBOWA RODZINY REYÓW.

Kaplica Stubbenvollów (właściciele Straszęcina) na cmentarzu parafialnym w Straszęcinie

Kaplica grobowa powstała na początku XX wieku jako grób rodzinny Stubbenvollów - ostatnich właścicieli Straszęcina, spolonizowanych Austriaków przybyłych z Tyrolu. Obiekt przeszedł prace renowacyjne przed 2020 r.

Kaplica wzniesiona na rzucie prostokąta i zlokalizowana we wschodniej części cmentarza parafialnego. Murowana, o ścianach tynkowanych, posadowiona na tynkowanym cokole. Nakryta dachem trójspadowym, z przyczółkiem zwieńczonym kamiennym krzyżem. Ściany zewnętrzne artykułowane poprzez fryz, obiegający wokół kaplicę, dźwigający profilowany gzyms podokapowy. Elewacja frontowa z prostokątnym otworem wejściowym na osi, zamkniętym jednoskrzydłowymi, metalowymi drzwiami. Otwór flankowany lastrykową opaską, powyżej prostokątna rama z uproszczonymi uszakami w narożach, wypełniona kamienną tablicą z napisem "GRÓB RODZINNY STUBENVOLLÓW". Na lewo od drzwi wejściowych, prostokątna, pionowo usytuowana płyta z nazwiskami pochowanych.

Zdjęcie 25. Kaplica Stubbenvollów na cmentarzu parafialnym w Straszęcinie, pocz. XX w. Fot. własna, maj 2024

Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym w Zasowie

Kaplica cmentarna wzniesiona w 2 poł. XIX wieku. Usytuowana przy głównej alei biegnącej przez cmentarz parafialny. Murowana z cegły, o ścianach tynkowanych, na rzucie prostokąta z trójboczną apsydą. Kryta dachem siodłowym, od tyłu trójspadowym, ze szczytem skierowanym do bramy. Na niewysokim cokole rozbudowana elewacja frontowa, jednoosiowa z otworem wejściowym ostrołukowym, flankowana szkarpami o dwóch uskokach. W narożach fasady wydłużone pilastry z prostokątnymi wnękami, podtrzymują uskokowy szczyt z pięcioma sterczykami, wypełniony pięcioma prostokątnymi blendami, przy czym środkowa zakończona prześwitem, a całość zwieńczona kutym krzyżem. W ścianach bocznych centralnie usytuowane ostrołukowe okienka. Drzwi wejściowe drewniane, płycinowe z profilowanym gzymsem. Na lewo od otworu wejściowego dwie płyty epitafijne. Pokrycie dachowe oraz uskoki szkarp z blachy tradycyjnej łączonej na rąbek stojący w kolorze czerwonym.

Zdjęcie 26. Kaplica cmentarna na cmentarzu parafialnym w Zasowie, 2 poł. XIX w. Fot. własna, maj 2024

KAPLICZKI PRZYDROŻNE

W Gminie Żyraków znaleźć można liczną grupę murowanych przydrożnych kapliczek w typie domkowym, występują także kapliczki figuralne i słupkowe. Ich stan zachowania, widoczne współczesne remonty oraz dekoracje wskazują, iż nadal są one ważnym elementem krajobrazu kulturowego wsi.

Zdjęcie 27. Kapliczka w typie domkowym w Bobrowej, 2 poł. XIX w. Fot. własna, maj 2024

Zdjęcie 28. Kapliczka w typie domkowym w Wiewiórcze, 2 poł. XIX w. Fot. własna, maj 2024

BUDYNEK SZKOŁY W ZASOWIE

Zdjęcie 29. Budynek szkoły w Zasowie z początku XX wieku. Zdjęcie z lat 70. XX wieku. Źródło: portal ziemiadebicka.pl

Zdjęcie 30. Budynek szkoły w Zasowie z początku XX wieku. Fot. własna, maj 2024

Budynek dawnej szkoły powstał na pocz. XX wieku. Zmienił stan własności w 2010 r. i był remontowany w 2012 r. Obiekt radykalnie przebudowany z zewnątrz zatracił swoje cechy stylowe, świadczące o jego historycznej metryce. Zachowana fotografia archiwalna wskazuje, iż budynek

odznaczał się dekoracyjną, ceglana elewacją oraz dekoracyjnym, trójkątnym szczytem w osi centralnej z charakterystyczną wieżyczką na sygnaturkę.

RELIKTY UMOCNIEŃ OBRONNYCH NIEISTNIEJĄCEGO ZAMKU W WIEWIÓRCIE

Relikty umocnień w Wiewińce są pozostałością po zamku obronnym rodziny Tarnowskich, wzniesionym na przełomie XV i XVI wieku. Zamek ten, według tradycji, stanowił ulubioną rezydencję hetmana Jana Tarnowskiego. Wiewiórka, będąca własnością kilku znaczących rodów magnackich, w tym Tarnowskich, Ostrogskich i Zasławskich, często gościła przedstawicieli tych rodzin, choć brak jednoznacznych dowodów na to, czy przebywali oni w oryginalnym dworze hetmana. Według rekonstrukcji, zamek miał formę kasztelu z alkierzowymi wieżami, które pełniły funkcje mieszkalne. Dwór otoczony był głębokim murem obronnym, a do jego środka prowadził most zakończony gankiem. Nie są znane okoliczności upadku rezydencji. Na niewielkim wzniesieniu, gdzie niegdyś stał zamek, przeprowadzono w 1961 r. badania archeologiczne, w wyniku których znaleziono fragmenty ceramiki oraz kafli piecowych, datowane na późne średniowiecze. Układ terenu sugeruje, że w jednym z narożników mogła znajdować się baszta lub wieża, co potwierdza obronny charakter rezydencji. Obecnie stanowi własność prywatną różnych osób.

Zdjęcie 31. Relikty umocnień obronnych nieistniejącego zamku w Wiewińce, obecnie gęsto porośnięte zielenią. Fot. własna, maj 2024

Relikty umocnień obronnych nieistniejącego zamku położone są na niewielkim wzniesieniu w odległości ok. 300 m na wschód od drogi Dębica-Radomyśl Wielki biegnącej przez wieś. Stanowią one pozostałości ziemne w kształcie kwadratu o wymiarach 30x30 m, otoczone fosą

o szerokości około 7 m. Obecnie cały teren jest gęsto zarośnięty. Z relikdami najprawdopodobniej związane są też stawy znajdujące się na północ, częściowo wyschnięte.

GRODZISKO W WOLI WIELKIEJ

Czas powstania grodziska jest szeroko datowany na okres średniowieczny i nowożytny. W trakcie badań archeologicznych prowadzonych na jego terenie odkryto fragmenty średniowiecznych garnków, kaflów oraz glinianych naczyń z XIII wieku, które znajdują się obecnie w Muzeum Okręgowym w Tarnowie. Obecnie grodzisko jest własnością prywatną.

Relikty grodziska znajdują się w południowej części wsi, około 100 metrów od potoku Wiewiórskiego. Obiekt w postaci mas ziemnych ma stożkowaty kształt z wysokością wynoszącą około 8-9 metrów i średnicą u podstawy wynoszącą około 25-30 metrów. Górna część, czyli dawne użytkowe plateau, na którym prawdopodobnie znajdowały się zabudowania grodu położone jest nieznacznie niżej w stosunku do wałów i sprawia wrażenie zapadniętego. Powierzchnia ta, otoczona fosą, ma około 10 metrów średnicy. Od strony południowo-wschodniej struktura grodziska została naruszona przez prace ziemne. Masy ziemne porasta trawa i miejscowo samosiejki. Wały grodziska są wygrodzone za pomocą ogrodzenia z siatki.

Zdjęcie 32. Relikty grodziska w Woli Wielkiej. Fot. własna, maj 2024

5.2.5 Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest m.in. do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięcia lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Do najcenniejszych zabytków ruchomych z terenu gminy Żyraków należą obiekty wpisane do rejestru zabytków:

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Rejestr zabytków
1.	Straszęcin	Wyposażenie i wystrój kaplicy cmentarnej Reyów i Jabłonowskich na cmentarzu parafialnym w Straszęcinie	B-915 z dnia 10.10.2018 r.
2.	Zasów	Wyposażenie i wystój kościoła parafialnego p.w. Św. Stanisława Biskupa i Męczennika	B-111 z dnia 29.10.2004 r.
3.	Żyraków	Drewniana rzeźba św. Jana Nepomucena	B-584 z dnia 15.10.2018 r.

5.2.6 Zabytki archeologiczne

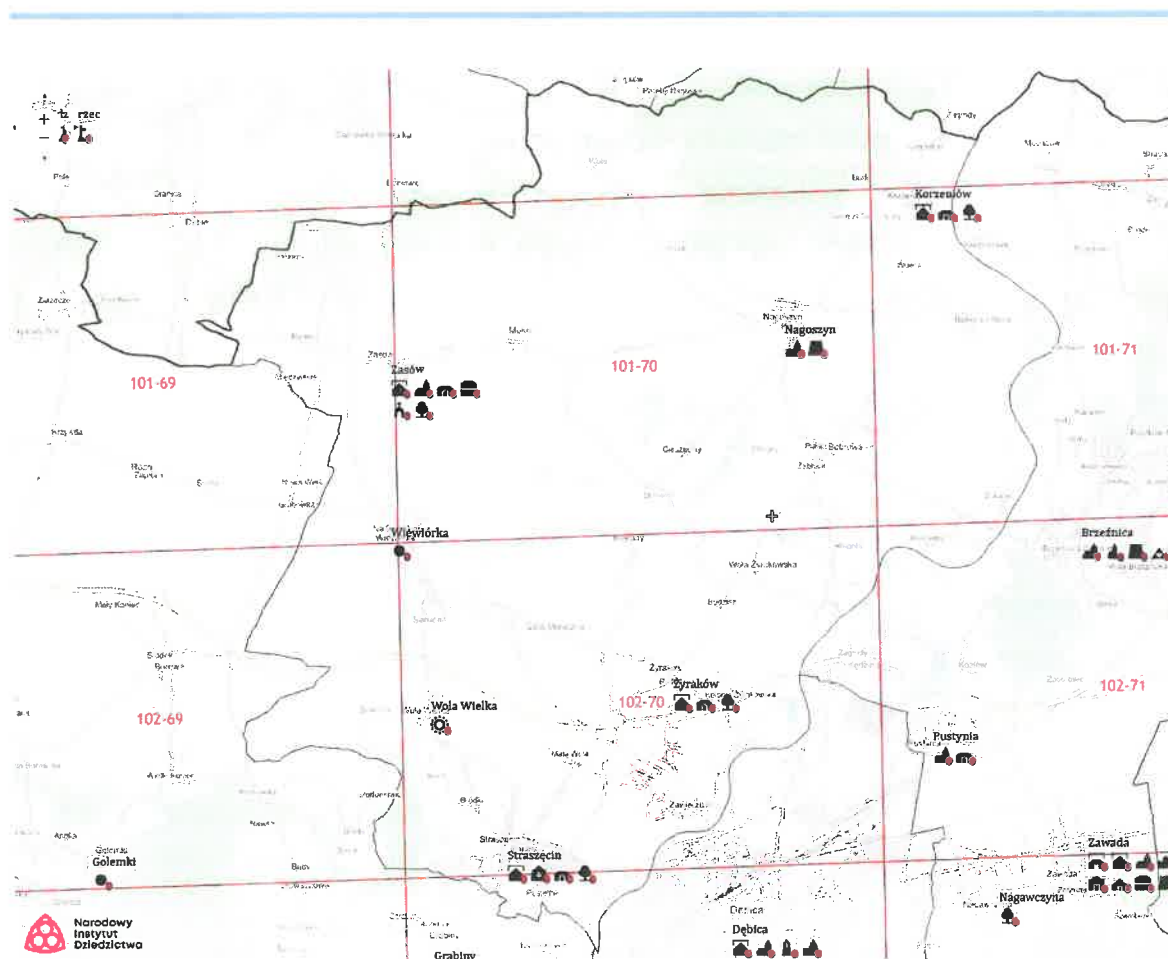
Program AZP (Archeologiczne Zdjęcie Polski), wdrażany w Polsce od lat 70 XX- wieku, dzieli teren całej Polski na pola, na których prowadzi się badania powierzchniowe. Ma on na celu lokalizację stanowisk archeologicznych. Wszystkie zlokalizowane stanowiska powinny być ujęte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i uwzględnione w gminnych ewidencjach zabytków. Baza danych AZP jest bazą otwartą. Dołączane są do niej ciągle nowe informacje pochodzące z kolejnych badań i weryfikacji badań wcześniejszych. Baza stanowi źródło aktualnej wiedzy o terenie i stanowi podstawę kolejnych etapów badawczych:

- kwerendy archiwalnej w muzeach, instytucjach publicznych i publikacjach,
- badań powierzchniowych.

Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa kulturowego szczególny problem stwarzają nieruchome zabytki archeologiczne, czyli materialne pozostałości dawnego środowiska osadniczego. Ze względu na pełnione dawniej funkcje wyróżniamy ich różne rodzaje: grodziska - pozostałości grodów, cmentarzyska, pozostałości osad wiejskich, miast itd. Można je podzielić na zabytki niewidoczne w krajobrazie i widoczne - zabytki o własnej formie krajobrazowej: głównie są to pozostałości dawnych konstrukcji o różnorodnym przeznaczeniu, takich jak wały kamienne, ziemne, drewniano - ziemne, pozostałości infrastruktury osadniczej, mostów, dróg, grobli, a także ślady związane z kulturą symboliczną (niematerialną) w postaci pozostałości dawnych miejsc kultu, cmentarzy (nasypy kurhanów), itp.

Stanowiska archeologiczne podlegają stałym zagrożeniom z powodu intensyfikacji działalności przemysłowej, rolniczej i urbanistycznej. Zgodnie z art 6 pkt 3 *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania podlegają ochronie i opiece. Zasięg stanowisk na mapach, wyznaczony na podstawie badań powierzchniowych, winien być traktowany orientacyjnie, gdyż pozostałości osadnictwa mogą także wystąpić poza wytyczonymi ich granicami.

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Rysunek 4. Obszary AZP na terenie Gminy Żyraków (źródło: Portal mapowy NID <https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>)

Na terenie Gminy Żyraków zlokalizowanych jest około 285 stanowisk archeologicznych. Gmina umiejscowiona jest na poniższych 9 obszarach AZP:

	100-70	100-71
101-69	101-70	101-71
102-69	102-70	102-71
	103-70	

Obszar gminy Żyraków został stosunkowo dobrze zbadany pod kątem archeologicznym. Przeprowadzone zostały badania terenowe wszystkich wskazanych obszarów AZP. Prace terenowe przeprowadzono w latach 90. XX w. oraz na początku lat 2000. Na ich podstawie wskazano, że na terenie gminy znajduje się 277 stanowisk archeologicznych, z czego dwa stanowiska wpisane zostały do rejestru zabytków:

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Miejscowość	Obszar AZP	Nr st. w miejsc.	Nr st. na obszarze	Funkcja Obiektu	Chronologia	Nr rej. Zabytków
Wiewiórka	101-70	1	3	relikty dworu obronnego	XV-XVI w.	A-429 z dnia 19.12.1968 r.
Wola Wielka	102-70	1	1	grodzisko stożkowe	Średniowiecze - czasy nowożytne	A-428 z dnia 19.12.1968 r.

Wykaz wszystkich stanowisk z terenu gminy Żyraków z podziałem na obszary AZP został przedstawiony w załączniku nr 2 do niniejszego programu.

5.2.7 Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe, choć trudne do zdefiniowania, jest niezmiennie istotne w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Przetrawanie dziedzictwa niematerialnego w jego wielkim bogactwie jest warunkiem utrzymania różnorodności kulturowej w obliczu postępującej globalizacji. Wzajemne zrozumienie niematerialnego dziedzictwa kulturowego różnych społeczności pomaga w prowadzeniu międzykulturowego dialogu i zachęca do wzajemnego poszanowania innych sposobów życia²¹. Ta wartość niematerialnego dziedzictwa kulturowego dostrzeżona została przez UNESCO, które w 2003 r. uchwaliło Konwencję w sprawie ochrony tego dziedzictwa, opracowując jednocześnie jego definicję, która brzmi:

Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada

²¹ Niematerialne dziedzictwo kulturowe, Narodowy Instytut Dziedzictwa;
https://niematerialne.nid.pl/Dziedzictwo_niematerialne/ [dostęp 20.06.2023]

wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.²²

Zdefiniowanie dziedzictwa niematerialnego dedykowanego danemu obszarowi jest zadaniem trudnym, wymagającym wręcz osobnej monografii. Często drobne z perspektywy całości aspekty powodują zupełną zmianę punktu widzenia i rozumienia danego zjawiska.

GWARA PODKARPACKA

Gwara podkarpacka z terenu gminy Żyraków, będąca częścią dialektu małopolskiego, zachowuje wiele cech archaicznych, typowych dla wschodniej Małopolski. Cechuje ją mazurzenie, czyli wymawianie spółgłosek szumiących (sz, ż, cz, dż) jako syczące (s, z, c, dz), np. „cłowiek” zamiast „człowiek”. Występuje także zmiękczenie spółgłosek oraz charakterystyczna melodyjność mowy. Gwara ta zachowuje również wiele regionalizmów, czyli słów i wyrażeń typowych tylko dla tego obszaru, jak również zachowawcze formy gramatyczne, które świadczą o silnym przywiązaniu do lokalnych tradycji językowych.

Gwarowy ślad owego języka w regionie jest dziś już ledwie uchwytnym i rzadko spotykanym reliktem, dlatego władze lokalne podejmują działania mające na celu jego promowanie jako ważnego elementu niematerialnego, duchowego dziedzictwa kultury. W październiku 2024 roku zorganizowany został przez Muzeum Regionalne w Dębicy *Przegląd Gwary Lokalnej w Tradycji i Pieśni*. Uczestnicy, zarówno młodzież, jak i dorośli, prezentowali lokalne gwary w formie monologów, scenek i przyśpiewek, przybliżając dawne tradycje językowe. Celem wydarzenia było podkreślenie wartości języka lokalnego jako elementu dziedzictwa kulturowego oraz integracja międzypokoleniowa.

LEGENDY, PODANIA, BAJKI, OPOWIEŚCI

Historie te często odnoszą się do nazw miejscowości, ich przeszłości oraz ważnych postaci historycznych, takich jak założyciele miast, czy bohaterowie lokalnych wydarzeń, jak np. najazdy Tatarów, Węgrów czy konfederacja barska. Opowiadają o przodkach, władcach, świętych, wojownikach, duchach i aniołach, a także o tradycjach i wierzeniach, często wzbogacanych o elementy magiczne i fikcyjne. Dawniej przekazywane ustnie, dziś coraz częściej spisywane, stanowią wartościowe świadectwo kultury lokalnej.

²² Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r;
https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Konwencja_o_ochronie_dz._niemater_2003.pdf
[dostęp 10.10.2022]

Za przykład postużyć może publikacja „*W cieniu Palany Gery: legendy z okolic Dębicy*” autorstwa Karola Ozgi.

WYDARZENIA KULTURALNE I RELIGIJNE

Wydarzenia kulturalne, takie jak festiwale, koncerty czy ceremonie oraz obrzędy, ceremonie i praktyki religijne są platformą do ożywiania dziedzictwa niematerialnego i integrowania społeczności. Większość obrzędów i zwyczajów związana jest z rokiem kalendarzowym, następującymi po sobie zmianami pór roku i świętami kościelnymi.

Do najważniejszych wydarzeń z terenu gminy należą:

- Festyn Promocyjny Gminy Żyraków - ma celu promocję gminy poprzez występy muzyczne oraz liczne atrakcje dla rodzin, takie jak konkursy, stoiska gastronomiczne i loterie. Festyn gromadzi mieszkańców i gości, tworząc okazję do wspólnej zabawy i integracji społeczności lokalnej;
- gminne święto plonów tzw. dożynki gminne - są tradycyjnym świętem dziękczynnym za zebrane plony. Uroczystości obejmują mszę świętą, korowód dożynkowy, występy artystyczne oraz prezentację wieńców dożynkowych wykonanych przez lokalne społeczności. Wydarzenie ma na celu podkreślenie znaczenia pracy rolników oraz integrację mieszkańców gminy poprzez wspólną zabawę i kultywowanie regionalnych tradycji;
- „Dzień ziemniaka” – ma na celu promocję lokalnych tradycji związanych z uprawą ziemniaków. W programie znajdują się występy artystyczne, konkursy kulinarne oraz stoiska z potrawami, w których głównym składnikiem jest ziemniak;
- Obchody Bożego Narodzenia - obejmują różnorodne wydarzenia kulturalne, takie jak Przegląd Tradycji Bożonarodzeniowych, wystawa szopek, ozdób choinkowych i stroików świątecznych, wspólne kolędowanie;
- Obchody Wielkiej Nocy - obejmują różnorodne wydarzenia kulturalne, takie jak przegląd pieśni wielkopostnej, konkurs plastyczny na kartkę wielkanocną czy świąteczny kiermasz wielkanocny;
- „Majówka Szkółkarska”, „Dzień Szkółkarza”, promocja „Zasowskich Drzewek” - tradycja uprawy drzewek owocowych w Zasowie zapoczątkowana została przez właścicieli majątku – rodzinę Łubieńskich. Dzięki zaangażowaniu mieszkańców oraz wsparciu samorządu jest kontynuowana i promowana na wielu wydarzeniach regionalnych

podczas których prezentowane są min. stoiska z produktami szkółkarskimi, ziołami, miodami i regionalnymi specjałami kulinarnymi takimi jak podkarpacka ziemniaczanka z Wiewiórki. Inicjatywy te budują markę gminy, świetnie integrując lokalną społeczność.

DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUCJI SAMORZĄDOWYCH, STOWARZYSZEŃ, INNYCH GRUP FORMALNYCH I NIEFORMALNYCH

Centrum Kultury i Promocji w Żyrakowie (CKiP) pełni ważną rolę w lokalnej społeczności, angażując się w różnorodne działania kulturalne i promocyjne. Organizuje różne wydarzenia, takie jak festyny, dożynki i warsztaty, które mają na celu integrację mieszkańców oraz podtrzymywanie lokalnych tradycji. CKiP prowadzi również działalność edukacyjną, oferując kursy i zajęcia artystyczne, a także wspiera lokalnych artystów i twórców kultury, co przyczynia się do wzbogacenia oferty kulturalnej gminy. Dodatkowo, centrum organizuje wydarzenia, które celebryją i promują lokalną historię, sztukę oraz obyczaje, co sprawia, że jest kluczowym miejscem dla rozwoju kultury w gminie Żyraków.

Gminna Biblioteka Publiczna w Żyrakowie oferuje szeroki zakres usług i programów, które promują czytelnictwo oraz kulturę lokalną. Biblioteka organizuje różnorodne wydarzenia, takie jak spotkania autorskie, warsztaty, a także dyskusyjne kluby książki. Oprócz tradycyjnego wypożyczania książek, biblioteka umożliwia korzystanie z nowoczesnych technologii, takich jak audiobooki, a także prowadzi działalność edukacyjną, w tym projekty dla dzieci i młodzieży. Dzięki współpracy z innymi instytucjami kulturalnymi, Gminna Biblioteka Publiczna w Żyrakowie staje się ważnym centrum życia społecznego w gminie, wspierając lokalne inicjatywy oraz angażując mieszkańców w różnorodne formy aktywności kulturalnej.

Szkoły podstawowe i przedszkola - pełnią kluczowe funkcje kulturalne, będąc integralną częścią życia społeczności lokalnej. Organizują przedstawienia, akademie i festiwale, umożliwiając uczniom rozwijanie umiejętności artystycznych i kulturalnych. Wspierają lokalne tradycje poprzez uczestnictwo w świętach i obchodach związanych z dziedzictwem kulturowym regionu. Przez organizację konkursów, wystaw i prezentacji artystycznych angażują uczniów w działalność kulturalną. Współpracują z lokalnymi instytucjami kultury, bibliotekami i muzeami, ułatwiając uczniom dostęp do zasobów kulturalnych. Kształtują świadomość kulturową uczniów, ucząc szacunku dla różnorodności i dziedzictwa kulturowego. Organizują zajęcia poświęcone lokalnej historii, folklorowi i tradycjom, rozbudzając zainteresowanie miejscową kulturą. Poprzez działania artystyczne, muzyczne i teatralne, szkoły na wsi promują rozwój wyobraźni

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

i kreatywności uczniów. Stanowią miejsce spotkań społeczności, organizując imprezy kulturalne otwarte dla rodziców, mieszkańców wsi i lokalnej społeczności. Na terenie gminy działają:

- Szkoła Podstawowa im. Stanisława Mroczyńskiego w Górze Motycznej,
- Szkoła Podstawowa w Korzeniowie,
- Szkoła Podstawowa im. Adama Mickiewicza w Mokrem,
- Szkoła Podstawowa im. Stefana Żeromskiego w Wiewiórcy,
- Szkoła Podstawowa w Woli Wielkiej,
- Szkoła Podstawowa im. Rodziny Łubieńskich w Zasowie,
- Zespół Szkół w Bobrowej,
- Zespół Szkół w Nagoszynie,
- Zespół Szkół w Straszęcinie,
- Zespół Szkół w Żyrakowie.

Stowarzyszenia angażujące się w różnorodne działania społeczne, kulturalne i edukacyjne. Ich głównym celem jest integrowanie społeczności lokalnej i rozwijanie współpracy między mieszkańcami wsi. Kobiety zaangażowane w KGW organizują spotkania i warsztaty, mające na celu rozwijanie wiedzy i umiejętności w zakresie kuchni regionalnej i promowania tradycji ludowych. Na terenie gminy działają:

- Stowarzyszenie „Łączymy Pokolenia Mokre Wczoraj i Dziś” – Koło Gospodyń Wiejskich w Mokrem,
- Koło Gospodyń Wiejskich w Zasowie – Zasowianki,
- Stowarzyszenie Mój Straszęcin,
- Stowarzyszenie Koło Gospodyń Wiejskich „GÓRZANKI” w Górze Motycznej,
- Stowarzyszenie Góra Możliwości w Górze Motycznej,
- Bobrowskie Stowarzyszenie Aktywnych „Łączymy Pokolenia” w Bobrowej,
- Stowarzyszenie Koło Gospodyń Wiejskich w Żyrakowie,
- Stowarzyszenie „Razem Zdziałamy Więcej” w Straszęcinie,
- Stowarzyszenie „Nagoszyn Otwarty na Zmiany” – Koło Gospodyń Wiejskich w Nagoszynie,
- Podkarpackie Stowarzyszenie Producentów Materiału Szkółkarskiego w Zasowie,
- Stowarzyszenie Inicjatyw Społecznych, Kulturalnych, Edukacyjnych, Zdrowotnych „Dębina”,
- Stowarzyszenie Szkółka Piłkarska Straszęcin,
- Koło Gospodyń Wiejskich „Wolanki” – w Woli Wielkiej,

- Stowarzyszenie „Razem w Przyszłość”,
- Stowarzyszenie Przyjaciół Szkoły w Woli Wielkiej,
- Koło Gospodyń Wiejskich „Korzeniowianki” w Korzeniowie,
- Stowarzyszenie „Dla Zawierbia”,
- Stowarzyszenie Koło Gospodyń Wiejskich im. Księżnej Heleny Jabłonowskiej w Straszęcinie,
- Stowarzyszenie Aktywnych Kobiąt Koło Gospodyń Wiejskich w Wiewiórcie,
- Stowarzyszenie Orkiestra Dęta Gminy Żyraków,
- Stowarzyszenie Przyjaciół Szkoły w Żyrakowie,
- Stowarzyszenie Nowy Dom,
- Koło Gospodyń Wiejskich w Woli Żyrakowskiej,
- Koło Gospodyń Wiejskich „Bobrowianki” w Bobrowej,
- Koła Gospodyń Wiejskich w Nagoszynie „Kreatywne Kobiety”,
- Stowarzyszenie Rozwoju Sportu Poprzeczka Wyżej.

Świetlice wiejskie mają na celu integrację środowiska lokalnego, inicjowanie aktywności mieszkańców działających na rzecz wsi, wspieranie inicjatyw lokalnych oraz prowadzenie działalności kulturalno – oświatowej i sportowo – rekreacyjnej. Na terenie gminy działają świetlice w Bobrowej, Bobrowej Woli, Korzeniowie, Nagoszynie, Wiewiórcie, Woli Wielkiej, Woli Żyrakowskiej, Straszęcinie, Zawierzbiu i Zasowie.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje w art. 7 następujące formy ochrony:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
 - 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na terenie Gminy Żyraków nie odnotowuje się:

- wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa;

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- uznania za pomnik historii;
- utworzenia parku kulturowego, który może być utworzony na podstawie uchwały Rady Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w myśl art. 16, ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami precyzuje zapisy dotyczące rejestru zabytków w art. 9 oraz art. 10. Poniżej przytoczono najważniejsze zapisy odnoszące się do zabytków rejestrowych.

Art. 9 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Art. 10 ust. 1: Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku.

W Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Poznaniu prowadzone są trzy rejestry zabytków:

- rejestr zabytków nieruchomych (księga A),
- rejestr zabytków ruchomych (księga B),
- rejestr zabytków archeologicznych (księga C).

Zabytki nieruchome z terenu gminy wpisane do rejestru zabytków:

Korzeniów	- zespół dworski, 1 poł. XIX, nr rej.: A-213 z 31.01.1980: - dwór - park
Nagoszyn	- kościół par. pw. św. Antoniego Padewskiego, 1922-25, nr rej.: A-1137 z 24.09.1988 - ogrodzenie cmentarza kościelnego, 1929-30, nr rej.: A-1298 z 9.12.2014
Straszecin	- kaplica grobowa rodziny Reyów i Jabłonowskich, na cmentarzu par., 1812, nr rej.: A-1564 z 4.10.2018 - zespół dworski, k. XVIII-XX, nr rej.: A-42 z 24.09.2001: - dwór - park
Zasów	- kościół par. pw. św. Stanisława Biskupa, 1885, nr rej.: A-1139 z 18.12.1998 - zespół dworski, XVII, XVIII, XIX, nr rej.: A-199 z 26.11.1979 i z 15.10.1998: - ruina dworu - portiernia - park
Żyraków	- zespół dworski, poł. XIX, 1920, nr rej.: A-87 z 7.06.2004: - dwór - park

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Na terenie Gminy Żyraków znajdują się również 2 stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków archeologicznych:

Miejscowość	Obszar AZP	Nr st. w miejsc.	Nr st. na obszarze	Funkcja Obiektu	Chronologia	Nr rej. Zabytków
Wiewiórka	101-70	1	3	relikty dworu obronnego	XV-XVI w.	A-429 z dnia 19.12.1968 r.
Wola Wielka	102-70	1	1	grodzisko stożkowate	Średniowiecze - czasy nowożytne	A-428 z dnia 19.12.1968 r.

Każdy zabytek rejestrowy powinien być w odpowiedni sposób oznaczony. w tym zakresie regulują to przepisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków.

Znak ten ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół, w górnej części napis: „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM” poniżej błękitna tarcza herbowa złożona z kwadratu i umieszczonego nad nim trójkąta. Błękitna Tarcza (*Blue Shield*) jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Jest to symbol ochrony określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z zapisami Konwencji, znak Błękitnej Tarczy służy dla oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Autorem emblematu jest Polak, profesor Jan Zachwatowicz, w tamtym okresie Generalny Konserwator Zabytków, uczestnik Konferencji międzyrządowej w sprawie ochrony dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podczas której została uchwalona Konwencja haska z 1954 r.²³

Zdjęcie 33. Wzór znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków

²³ Polski Komitet Błękitnej Tarczy, <http://www.mkidn.gov.pl/pages/blekitna-tarcza/pl/program-blekitnej-tarczy/znak-blekitnej-tarczy.php> [dostęp 20.04.2024]

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Zgodnie z art. 12 ustawy w kompetencji Starostów jest umieszczenie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków znaku informującego o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

Z przeprowadzonej na potrzeby aktualizacji gminnej ewidencji zabytków inwentaryzacji terenowej w 2024 r. wynika, że żaden z obiektów wpisanych do rejestru zabytków nie jest oznakowany lub oznakowanie jest niewidoczne.

5.4 Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Zgodnie z art. 21 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podstawą do sporządzania gminnego programu opieki nad zabytkami opieki jest gminna ewidencja zabytków.

W art. 22 ww. ustawy określono kto jest odpowiedzialny za prowadzenie gminnej ewidencji zabytków i jakie obiekty powinny się w niej znaleźć. W związku z powyższym, to Wójt Gminy prowadzi Gminną Ewidencję Zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków²⁴.

Gminna ewidencja zabytków Gminy Żyraków została opracowana w 2006 r. W GEZ ujęto 44 zabytki nieruchome. Ewidencja nie objęła stanowisk archeologicznych.

GEZ została zaktualizowana w 2016 r. oraz 2020 r.

Zarządzeniem Nr 68/2020 Wójta Gminy Żyraków z dnia 6 sierpnia 2020 roku r. w sprawie wykreślenia obiektu z Gminnej Ewidencji Zabytków z powodu utraty walorów zabytkowych z ewidencji wyłączono obiekty:

- budynek nr 117 w Górze Motycznej,

²⁴ Utracił moc z dniem 18.05.2023 r. w zakresie, w jakim ogranicza prawo własności nieruchomości przez dopuszczenie ujęcia nieruchomości jako zabytku nieruchomego w gminnej ewidencji zabytków, bez zapewnienia właścicielowi gwarancji ochrony prawnej przez dokonaniem takiego ograniczenia, na podstawie wyroku TK z dnia 11 maja 2023 r. sygn. akt P 12/18 (Dz. U. poz. 951)

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- budynek 184 w Zasowie.

W 2016 roku na skutek pożaru zniszczeniu uległa kuźnia ze stelmacharnią z zespołu dworsko-parkowego w Korzeniowie. Została ona wykreślona z ewidencji w ramach aktualizacji GEZ.

Zarządzeniem nr 45/2018 Wójta Gminy Żyraków z dnia 19 kwietnia 2018 roku, za zgodą Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wykreślono z GEZ budynek szkoły w Nagoszynie.

Po rewizji terenowej przeprowadzonej 13.10.2020r. przez Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków z siedzibą w Przemyśle - Delegatura w Rzeszowie, włączono do GEZ kapliczkę Matki Boskiej zlokalizowaną w Korzeniowie na terenie zespołu dworsko-parkowego (obwieszczenie Wójta Gminy Żyraków z dnia 17.07.2020 r.).

W 2021 roku zarządzeniem Nr AO.0050.75.2021 Wójta Gminy Żyraków z dnia 9 listopada 2021 r. z GEZ wyłączono dom nr 185 w miejscowości Zasów-Parkany.

W 2024 roku GEZ została ponownie zaktualizowana i uzupełniona. Opracowano nowe karty adresowe dla wszystkich zabytków nieruchomych zgodnie z Rozporządzeniem.

Gmina Żyraków obecnie znajduje się w trakcie opracowywania kart stanowisk archeologicznych. Planuje się włączenie ich do GEZ do końca 2025 roku.

Zaktualizowana ewidencja gminna dostarcza podstawowej wiedzy na temat zachowanego dziedzictwa materialnego gminy i zarazem jest najpełniejszym udokumentowanym katalogiem obiektów zabytkowych występujących w Gminie Żyraków. Wszystkie zabytki ujęte w GEZ przedstawione zostały w załączniku nr 1.

Obiekty zabytkowe będące w zasobach gminnych

Gmina jest właścicielem poniższych zabytkowych obiektów:

- park w Korzeniowie,
- dwór wraz z założeniem parkowym w Straszęcinie,
- ruiny dworu wraz z założeniem parkowym w Zasowie,
- dwór wraz z założeniem parkowym w Żyrakowie.

5.5 Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Na terenie Gminy Żyraków nie ma instytucji publicznych i prywatnych o statusie muzeum rejestrowanego.

5.6 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla gminy są z pewnością obiekty wpisane do rejestru zabytków. Będą to w szczególności pochodzące z XVIII/XIX wieku założenia pałacowo-parkowe w Korzeniowie, Straszęcinie oraz Żyrakowie.

Dwór w Korzeniowie do niedawna pozostawał we własności gminy. Budynek używany był na potrzeby technikum rolniczego i szkoły podstawowej aż do początku XXI wieku, kiedy to wybudowano nowy budynek szkoły. Od 2010 roku przez kilka lat użytkowany był przez Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych "Radość" z siedzibą w Dębicy. Po kilku latach funkcjonowania w nim Stowarzyszenie opuściło obiekt. W 2024, po trwającej kilka lat sprawie sądowej, obiekt został zwrócony spadkobiercom ostatnich przedwojennych właścicieli i pozostaje w rękach prywatnych.

Dwór w Straszęcinie po wojnie przejęty został przez Państwowy Fundusz Ziemi, zabudowania podworskie przekazano PGR. W dworze urządzona została szkoła. W latach 80. Gospodarstwo weszło w skład dębickiego Kombinat Rolno Przemysłowy Igloopol. W latach 1984-1986 kombinat przeprowadził kapitalny remont dworu. W 2010 roku nieruchomość została przekazana nieodpłatnie na rzecz Gminy Żyraków nieruchomość od Agencji Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa. Od 2021 roku mieści się tam Klub Seniora.

Dwór w Żyrakowie od czasów powojennych do 1996 roku mieścił Gromadzką Radę Narodową oraz Urząd Gminy. W następnych latach obiekt został przeznaczony dla mieszkańców wsi. Swoją działalność prowadziła Gminna Świetlica Profilaktyczno-Wychowawcza, Punkt konsultacyjny Związku Kombatantów Politycznych, Polskie Stronnictwo Ludowe, Ludowy Klub Sportowy w Żyrakowie oraz Koło Gospodyń Wiejskich. Kilka lat temu gminie udało się pozyskać środki na renowację. W latach 2016-2018 obiekt został poddany gruntownemu remontowi z przeznaczeniem pod działalność kulturalną i stał się filią gminnego Centrum Kultury i Promocji w Woli Żyrakowskiej.

Na szczególną uwagę zasługują także kościoły w Nagoszynie oraz Zasowie, oraz kaplica grobowa rodziny Reyów i Jabłonowskich. Kościół w Nagoszynie, zbudowany w latach 1925-1927, jest neogotycką świątynią z charakterystyczną czerwoną cegłą i wieżą. Wnętrze zdobią liczne witraże i ołtarze, a patronem świątyni jest św. Antoni Padewski. Kościół pw. św. Stanisława Biskupa

i Męczennika w Zasowie to neogotycka świątynia, wzniesiona w latach 1903–1904, wyróżniająca się pięcioma ołtarzami autorstwa Wojciecha Samka oraz zabytkową barokową chrzcielnicą z XVII wieku. Wnętrze kościoła zdobią również cenne krucyfiksy i inne elementy, a całość przeszła gruntowną renowację w latach 1995–2008. Kaplica Reyów i Jabłonowskich w Straszęcinie została zbudowana jako miejsce pochówku rodzin szlacheckich. W 2020 roku odkryto w niej zamalowane freski sprzed około 200 lat, które przedstawiają scenę „Zdjęcia z krzyża”.

Obiekty te stanowią pewien wyróżnik na tle innych w regionie, przez co ich identyfikacja nie stanowi większego problemu, szczególnie dla miejscowej społeczności. Zabytki te posiadają wysokie walory artystyczne i historyczne. Ich obecność na stałe wpisała się w krajobraz gminy, są dla niej charakterystyczne i niepowtarzalne, jednocześnie związane czasem, miejscem i otaczającą przestrzenią.

6. OCENA STANU I OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

6.1 Ocena stanu zachowania

KRAJOBRAZ KULTUROWY

Krajobraz kulturowy gminy Żyraków charakteryzuje się malowniczym połączeniem elementów przyrody z historycznymi śladami działalności człowieka. Współczesny krajobraz zachowuje ślady przeszłości, ale ulega zmianom pod wpływem nowoczesnej infrastruktury i urbanizacji.

W kilku miejscowościach zachował się tradycyjny dla tej części Płaskowyżu Tarnowskiego układ wsi ulicówki. We wsiach tych występuje jeden bądź kilka rzędów skupionej zabudowy, usytuowanej równolegle do drogi przebiegającej przez wieś.

Zachowane parki podworskie w sposób czytelny wyznaczają obszary dawnych założeń dworskich.

W parku w Korzeniowie drzewostan rozmieszczony jest na powierzchni dość nierównomiernie, widoczne są ubytki oraz powalone drzewa. Starodrzew występuje na całym terenie w formie pojedynczych drzew i w grupach. Pod okapem starych drzew rozrósł się samosiew. Park nie posiada szlaków spacerowych. Jest nieużytkowany, a pozostawiony własnemu losowi dziczeje.

W parku w Straszęcinie obecna kompozycja jest bardzo dobrze czytelna i zintegrowana. W ostatnich latach dzięki dofinansowaniu z Regionalnego Programu Operacyjnego gmina wykonała prace rewitalizacyjne, wykonano nowe utwardzone alejki oraz oświetlenie.

Założenie parkowe w Zasowie jest dobrze utrzymane, częściowo nadal czytelne, jednakże w pewnym stopniu zdeintegrowane przez wtórną, rozsiałą, współczesną zabudowę w obrębie kompleksu i infrastrukturę sportową. W latach 1999/2000 została przeprowadzona gruntowna konserwacja parku. Ponownie prace wykonano w 2019 roku ze środków zewnętrznych PROW. W 2024 roku gmina pozyskała w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków dofinansowanie na wybudowane ogrodzenie na długości 400m wokół parku wraz z bramą główną oraz bocznymi bramami.

W Żyrakowie założenie zachowane reliktoowo, częściowo nadal czytelne, jednakże w pewnym stopniu zdeintegrowane przez wtórną, rozsiałą, współczesną zabudowę dookoła kompleksu. W latach 2016-2018 wykonywany był gruntowny remont dworu oraz parku w ramach projektu pn. „Utworzenie nowej atrakcji kulturalnej regionu w Gminie Żyraków” ze środków RPO WP na lata 2014-2020.

Liczne kapliczki przydrożne rozsiane na obszarze gminy są dobrze zachowane. Ich stan zachowania, widoczne współczesne remonty oraz dekoracje wskazują, iż nadal są one ważnym elementem krajobrazu kulturowego wsi.

W ciągu ostatnich dziesięcioleci krajobraz wielu cmentarzy uległ znaczącym przekształceniom. Stopniowo zniknęły charakterystyczne dla dawnych nekropolii elementy – drewniane i żeliwne krzyże, historyczne nagrobki o unikalnych formach plastycznych, kostnice oraz inne obiekty towarzyszące. W wielu przypadkach usunięto również drzewa stanowiące niegdyś integralny element kompozycji przestrzennej – zarówno w obrębie alei, jak i wzdłuż granic cmentarzy. Te zmiany doprowadziły do zatarcia pierwotnego układu i charakteru wielu nekropolii, powodując jednocześnie utratę ich walorów historycznych i krajobrazowych. Z tego względu konieczne jest objęcie ochroną konserwatorską całych cmentarzy lub – w przypadku rozległych nekropolii, nadal pełniących funkcję grzebalną – wyodrębnionych kwater o szczególnej wartości. Ochroną powinny zostać objęte przede wszystkim: historyczne nagrobki o wartościach artystycznych i dokumentacyjnych, kaplice grobowe, zabytkowe ogrodzenia, a także starodrzew – jako nieodłączny składnik kompozycji krajobrazowej i symbolicznej przestrzeni cmentarnej. W odniesieniu do czynnych cmentarzy należy dążyć do wyraźnego wyodrębnienia strefy zabytkowej – obejmującej zachowane wartościowe elementy – z pozostawieniem pozostałego terenu do dalszego użytkowania i pochówków, zgodnie z obowiązującymi potrzebami i przepisami. Takie

rozwiązanie pozwoli na zachowanie ciągłości funkcji cmentarza przy jednoczesnej ochronie jego historycznej substancji i tożsamości.

ZABYTKOWE CMENTARZE

W ciągu ostatnich dziesięcioleci krajobraz wielu cmentarzy uległ znaczącym przekształceniom. Stopniowo zniknęły charakterystyczne dla dawnych nekropolii elementy – drewniane i żeliwne krzyże, historyczne nagrobki o unikalnych formach plastycznych, kostnice oraz inne obiekty towarzyszące. W wielu przypadkach usunięto również drzewa stanowiące niegdyś integralny element kompozycji przestrzennej – zarówno w obrębie alei, jak i wzdłuż granic cmentarzy. Te zmiany doprowadziły do zatarcia pierwotnego układu i charakteru wielu nekropolii, powodując jednocześnie utratę ich walorów historycznych i krajobrazowych.

Z tego względu konieczne jest objęcie ochroną konserwatorską całych cmentarzy lub – w przypadku rozległych nekropolii, nadal pełniących funkcję grzebalną – wyodrębnionych kwater o szczególnej wartości. Ochroną powinny zostać objęte przede wszystkim: historyczne nagrobki o wartościach artystycznych i dokumentacyjnych, kaplice grobowe, zabytkowe ogrodzenia, a także starodrzew – jako nieodłączny składnik kompozycji krajobrazowej i symbolicznej przestrzeni cmentarnej. W odniesieniu do czynnych cmentarzy należy dążyć do wyraźnego wyodrębnienia strefy zabytkowej – obejmującej zachowane wartościowe elementy – z pozostawieniem pozostałego terenu do dalszego użytkowania i pochówków, zgodnie z obowiązującymi potrzebami i przepisami. Takie rozwiązanie pozwoli na zachowanie ciągłości funkcji cmentarza przy jednoczesnej ochronie jego historycznej substancji i tożsamości.

ZABYTKI NIERUCHOME

Stan zachowania większości obiektów mieszkalnych i gospodarczych z terenu gminy można określić jako dobry, bądź dostateczny. Budynki te w dużej mierze zachowały historyczną formę oraz detal architektoniczny. Głównym problemem zaburzającym odbiór jest wtórna, niestylizowana i niejednorodna stolarka otworowa oraz współczesne wyprawy elewacyjne.

Szczególnej opieką należy otoczyć pozostałe, nieliczne już, przykłady architektury drewnianej. Jest ona przykładem tradycyjnego rzemiosła ciesielskiego, które w obszarach wiejskich stanowi szczególny, zanikający w sposób nieunikniony, zasób dziedzictwa.

Bardzo dobry jest stan zachowania zachowanych rezydencji dworskich w Straszęcinie i Żyrakowie. Zostały one na przestrzeni ostatnich lat poddane kompleksowym renowacjom. Gmina podejmuje aktywne działania mające na celu pozyskanie środków na remonty obiektów

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

znajdujących się pod jej opieką. Dwór w Zasowie znajduje się w formie trwałej ruiny. W latach 1999/2000 została przeprowadzona gruntowna konserwacja parku otaczającego założenie.

Dwór w Korzeniowie na przestrzeni ostatnich lat pozostawał nieużytkowany, a jego stan pogarszał się. W 2024 roku przeszedł w ręce prywatne.

ZABYTKI RUCHOME

Zabytki ruchome w postaci wyposażenia kościelnego jest w dobrym stanie, znajdują się pod bieżącą kontrolą oraz opieką. Drewniana rzeźba Św. Jana Nepomucena w stanie dobrym, znajduje się w odrestaurowanej kapliczce domkowej.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Stan zachowania stanowisk archeologicznych jest zróżnicowany i zależy od wielu czynników, takich jak lokalizacja, intensywność użytkowania terenu czy działalność człowieka. W wielu przypadkach stanowiska są zagrożone przez rolnictwo oraz działalność budowlaną, co prowadzi do ich częściowego zniszczenia lub całkowitego zaniku. Erozja naturalna, zwłaszcza na stanowiskach położonych na obszarach narażonych na działanie wód lub wiatru, również przyczynia się do degradacji znalezisk. W miejscach objętych ochroną konserwatorską, stanowiska są lepiej zachowane, ale wymagają regularnych badań i monitorowania. Niestety, mimo działań ochronnych, wiele stanowisk archeologicznych wciąż jest narażonych na zniszczenie, co utrudnia ich badania i dokumentację.

6.2 Analiza SWOT

Analiza stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy Żyraków wykonana została przy pomocy formuły SWOT. Analiza zawiera rozpoznanie mocnych stron (*strengths*) i słabych stron (*weaknesses*) oraz aktualnych i potencjalnych szans (*opportunities*) i zagrożeń (*threats*).

Wykonano ją w oparciu o:

- analizy i oceny zawarte w przedstawionych powyżej dokumentach strategicznych, poddając je krytycznej ocenie i aktualizacji,
- ogłędziny zabytków i obszarów zabytkowych,
- konsultacje z pracownikami Urzędu Gminy Żyraków oraz rozmowy z mieszkańcami.

Zestawienie wniosków wynikających z analizy SWOT diagnozuje obecną sytuację dotyczącą stanu dziedzictwa kulturowego oraz jego ochrony. Jednocześnie stanowi podstawę

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

do formułowania priorytetów, kierunków działań i zadań w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem gminy.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
1. Aktualna i kompletna gminna ewidencja zabytków w zakresie obiektów nieruchomości. 2. Bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych dla regionu o dużym potencjale adaptacyjnym. 3. Zachowane historyczne cechy układów przestrzennych wraz z zespołami zabudowy dworskiej, mieszkalnej, gospodarczej oraz obiektami sakralnymi i użyteczności publicznej. 4. Aktywne kultywowanie lokalnych tradycji i organizowanie licznych wydarzeń kulturalnych. 5. Duża wartość dziedzictwa niematerialnego - bogactwo wątków historycznych, ideowych i tradycji. 6. Wartościowe wydawnictwa dotyczące historii i dziedzictwa kulturowego gminy, opracowane przez lokalnych twórców. 7. Aktywna działalność instytucji, stowarzyszeń innych grup funkcjonujących w obszarze kultury oraz zachowania i promocji dziedzictwa kulturowego. 8. Przyjęta przez Radę Gminy uchwała w sprawie zasad udzielania i rozliczania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. 9. Aktywne pozyskiwanie ze źródeł zewnętrznych środków finansowych na prace konserwatorskie przy zabytkach. 10. Samorząd gminy jest świadomym i aktywnie działającym zarządcą zabytkowego zasobu. 11. Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym zostały ujęte w gminnych dokumentach strategicznych i programowych.	1. Niskie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. 2. Niska świadomość społeczna o prawnych zobowiązaniach właścicieli do należytego utrzymania obiektów zabytkowych. 3. Zaniedbania w zakresie stanu obiektów zabytkowych stanowiących własność prywatną. 4. Występujące obiekty zabytkowe w złym i bardzo złym stanie. 5. Brak prawidłowego oznakowania obiektów znajdujących się w rejestrze zabytków. 6. Ryzyko niszczenia stanowisk archeologicznych przez działalność rolniczą i inwestycyjną. 7. Ograniczone środki finansowe w budżecie gminy na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego. 8. Niedostateczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego w aspekcie promocji i rozwoju. 9. Niewystarczająca popularyzacja wiedzy o idei ochrony zabytków. 10. Brak opracowanych kart adresowych GEZ w zakresie stanowisk archeologicznych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
1. Możliwość pozyskania środków europejskich z nowej perspektywy finansowej 2021-2027.	1. Zagospodarowywanie zabytkowych obiektów i historycznych przestrzeni

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

2. Wykorzystanie zasobów kulturowych i przyrodniczych dla rozwoju turystyki kulturowej. 3. Wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. 4. Zatrzymanie degradacji substancji zabytkowej i poprawa estetyki miejscowości. 5. Wzrost popularności turystyki lokalnej, odrodzenie turystyki po pandemii koronawirusa. 6. Opracowywane na szczeblu krajowym zmiany legislacyjne w systemie ochrony zabytków. 7. Współpraca z prywatnymi właścicielami oraz organizacjami społecznymi, towarzystwami, fundacjami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. 8. Zwiększenie technologicznych możliwości prezentowania i promowania oferty kulturalnej gminy. 9. Wdrożenie przez samorząd gminy systemowego monitoringu – stanu zabytków, zagrożeń oraz działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. 10. Wzrost świadomości roli i znaczenia dziedzictwa kulturowego wśród społeczności lokalnej dzięki wprowadzaniu odpowiednich działań promocyjnych i edukacyjnych. 11. Tworzenie nowych miejsc pracy w sferach związanych z dziedzictwem kulturowym, m.in. rozwój turystyki kulturowej. 12. Zaangażowanie się gminy w tworzenie materialnych szlaków tematycznych, a także w rozbudowę istniejących.	w sposób powodujący utratę ich charakteru i wartości. 2. Estetyczna dewaloryzacja obiektów zabytkowych spowodowana niekontrolowanym wprowadzaniem elementów obcych – np. nieprzemysłowej, agresywnej kolorystyki, współczesnych materiałów, technik i technologii, agresywnych nośników reklamowych. 3. Utrudniony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami spowodowany dużą konkurencją w przypadku ubiegania się o uzyskanie środków. 4. Bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych. 5. Wciąż niewystarczające środki przeznaczone na dofinansowanie prac przy zabytkach. 6. Samowolne działania przy zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich. 7. Inwestycje w sąsiedztwie zabytków nieuwzględniające historycznego charakteru miejsca. 8. Niechęć właścicieli budynków do uznawania ich obiektów za zabytkowe oraz poczucie ograniczenia ich praw własności. 9. Brak skutecznej egzekucji prawa w przypadku działań powodujących utratę charakteru i wartości zabytkowych obiektów. 10. Jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego.
---	--

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.2 Priorytety programu opieki

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2024-2027 jest dokumentem strategicznym wytyczającym kierunki i zasady polityki ochrony dziedzictwa kulturowego. Dokument jest powiązany z omówionymi we wstępie dokumentami strategicznymi szczebla międzynarodowego, krajowego, wojewódzkiego, powiatowego i gminnego. Program formułuje

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

cele, priorytety, kierunki działań i zadania, określone po przeprowadzonej uprzednio analizie zasobu dziedzictwa kulturowego, jego stanu oraz zagrożeń. Analizie poddano również dotychczasowe działania gminy w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.

Określone w GPOnZ priorytety, kierunki działań i zadania ogólnie wynikają z kilku zasadniczych kwestii:

- ustawowo określonych celów, jakim służyć powinny Programy Opieki Nad Zabytkami (*Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*, art. 87, ust.2);
- z wyznaczonych kierunków polityki krajowej oraz regionalnej (przyjętej przez samorząd województwa);
- dokumentów uchwalonych przez Radę Gminy Żyraków;
- wniosków wynikających z analizy SWOT dotyczących stanu i ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wniosków z przeprowadzonej waloryzacji zasobu dziedzictwa kulturowego;
- analiz i ocen zasobu dziedzictwa kulturowego gminy i jego stanu zachowania (dokonanych w trakcie wizji terenowych w 2024 r.).

Ostateczny wybór konkretnych zadań w czteroletniej perspektywie realizacji programu jest również wynikiem konsultacji przeprowadzonych z pracownikami Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków, w celu wskazania takich zadań, które spełniając ustawowe wymagania, będą równocześnie realne do wykonania przez gminę. Wskazane zadania nie stanowią zamkniętego zbioru. w czteroletnim okresie realizacji GPOnZ mogą one podlegać pewnej weryfikacji i modyfikacji, uwzględniającej aktualną sytuację lub pojawiające się nowe możliwości, uwarunkowania, problemy lub zagrożenia.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2024-2027 odnosi się do wszystkich celów sformułowanych dla gminnych programów opieki w art. 87.2 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. 2022 poz. 840 z późn. zm.). tj.

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Założenia programowe znacznie wykraczają poza opiekę nad zabytkami w rozumieniu przepisów *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* i obejmują prowadzenie polityki w dziedzinie ochrony przestrzeni kulturowej gminy i dziedzictwa kulturowego - materialnego i niematerialnego. w dokumencie wyznaczono cele, priorytety i kierunki działań, które powinny być podejmowane i realizowane przez różne podmioty: służby ochrony zabytków (samorządowe i państwowe), władze gminy i podległe mu jednostki, samorząd wojewódzki, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, muzea, instytucje kultury, środowiska naukowe, organizacje pozarządowe itp., przy czym zakłada się, że na władzach gminy - poza wykonaniem zadań, za które są bezpośrednio odpowiedzialne spoczywać też będzie rola koordynatora zaplanowanych działań, jak również prowadzenie monitoringu realizacji GPOnZ. Samorząd gminy pełnić też powinien funkcję inspirującą i wspierającą. Celem działań władz gminy i podległych jej jednostek jest prowadzenie spójnej polityki w zakresie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego, współpraca w tym zakresie z państwową służbą konserwatorską, samorządem wojewódzkim, środowiskami naukowymi, jak również z szerokim gronem interesariuszy. Ważną rolą samorządu jest dążenie do wprowadzenia systemowych rozwiązań problemów odnoszących się do szeroko pojmowanego dziedzictwa.

W programie przyjmuje się trzy priorytety:

- **Priorytet I: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego**

Kształtowanie krajobrazu kulturowego to świadome działanie polegające na zachowaniu, przekształcaniu, dodawaniu albo eliminowaniu obiektów lub układów przestrzennych zgodnie z obowiązującymi zasadami ochrony zabytków i przyrody. Ochrona krajobrazu kulturowego jest funkcją działań wieloprezedmiotowych – architektury krajobrazu, planowania przestrzennego, urbanistyki, metod rewaloryzacji zespołów wiejskich i konserwacji obiektów architektonicznych. Podstawę do realizacji działań ochronnych jest prowadzenie ewidencjonowania zasobów, badań oraz dokumentacji obiektów i terenów zabytkowych. Ponadto dla realizacji tego celu konieczna jest współpraca służb konserwatorskich, samorządów, lokalnych właścicieli i zarządców obiektów zabytkowych. Ważne jest jednak, aby to, co zachowało się z minionych wieków, znalazło godne miejsce w kształtowanej obecnie rzeczywistości.

- **Priorytet II: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy**

Jednym z głównych problemów gminy jest niewykorzystany potencjał historyczny. Wskazane w programie działania są skierowane na ochronę dziedzictwa zarówno materialnego jak i niematerialnego, jego rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Celem priorytetu jest ocalenie dziedzictwa kulturowego gminy, przywrócenie świetności oraz zaadaptowanie wskazanych miejsc na nowe funkcje gospodarcze pobudzające lokalną gospodarkę.

- **Priorytet III: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej**

Dziedzictwo kulturowe gminy to nie tylko zabytki i szczególny krajobraz kulturowy i przyrodniczy, ale także dziedzictwo tożsamości, określone cechy właściwe społeczności lokalnej, szczególny kod kulturowy i jego przejawy zachowane w pamięci, w obyczajowości i obecne w kulturze współczesnej. Dziedzictwo kulturowe jest źródłem tożsamości, świadomości, kapitału intelektualnego i kreatywnego w wymiarze osobowym i wspólnotowym. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne ma budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmocni poczucie tożsamości i świadomość wspólnoty kulturowej.

7.3 Kierunki działań i zadania programu opieki

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Priorytet 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego				
Kierunki działań	Zadania	2025-2026	2027-2028	Realizator
1.1 Zwiększenie znaczenia zabytków i poprawa ładu przestrzennego	1. Przestrzeganie ustaleń zawartych w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (Planie ogólnym) oraz miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	x	x	o
	2. Wzrost roli opieki nad zabytkami w strukturze organizacyjnej urzędu.	x	x	UG
	3. Zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez: - ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy, - wypetnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy, - wyznaczenie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk.	x	x	UG
1.2 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	1. Zachowanie zespołów dworskich z parkami, historycznej zabudowy i jej otoczenia oraz wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej z należytym szacunkiem zgodnie z obowiązującymi regulacjami.	x	x	UG, P
	2. Dążenie do zahamowania procesu degradacji środowiska przyrodniczego zabytkowych parków oraz do poprawy stanu ich zachowania.	x	x	UG, W
	3. Wdrożenie przez samorząd gminy systemowego monitoringu – stanu zabytków, zagrożeń oraz działań w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami.	x		UG
Priorytet 2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy				
	1. Poprawne przeprowadzenie prac budowlano-konserwatorskich przy zabytkach w oparciu o przyznane dotacje.	x		UG

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

2.1 Poprawa stanu zachowania i zahamowanie degradacji zabytków	2.	Podjęcie działań mających na celu zabezpieczenie i zahamowanie degradacji zabytkowych obiektów znajdujących się na terenie gminy, w szczególności obiektów wpisanych do rejestru zabytków.	x	x	UG, W
	3.	Aktywne poszukiwanie potencjalnych źródeł dofinansowania remontów obiektów zabytkowych.	x	x	UG, W
	1.	Kontynuacja sporządzania i uchwalania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, opracowanie planu ogólnego uwzględniającego ochronę zabytków.	x	x	UG
2.2 Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków	2.	Dążenie do objęcia ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomości obiektów zwaloryzowanych jako pretendowane do objęcia taką formą ochrony.	x	x	UG, W
	3.	Prowadzenie gminnej ewidencji zabytków: bieżąca weryfikacja i aktualizacja, umieszczenie na stronie internetowej gminy spisu obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków.	x	x	UG
	4.	Podjęcie działań mających na celu prawidłowe oznakowanie zabytków wpisanych do rejestru zabytków.	x		UG, W
Priorytet 3. Dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej					
3.1 Dokumentacja	1.	Opracowanie i wdrożenie aktualnego programu rewitalizacji mającego na celu wyprowadzenie wyznaczonych obszarów rewitalizacji ze stanu kryzysowego oraz stworzenia warunków do ich zrównoważonego rozwoju	x		UG
	2.	Aktualizacja MPZP oraz opracowanie nowych MPZP uwzględniających obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków.	x		UG
	3.	Opracowanie sprawozdania z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami.	x	x	UG
	4.	Opracowanie dokumentacji umożliwiającej stosowanie ulg podatkowych dla właścicieli budynków zabytkowych.	x		UG
	5.	Opracowanie gminnej ewidencji w zakresie stanowisk archeologicznych.	x		UG

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

3.2 Edukacja	1. Organizacja spotkań mających na celu uświadomienie mieszkańcom gminy, a w sposób szczególny właścicielom obiektów zabytków znaczenia roli zabytków w przestrzennym krajobrazie gminy.	x	x	UG, S
	2. Udział gminnych specjalistów ds. opieki nad dziedzictwem w szkoleniach dotyczących dziedzictwa kulturowego.	x	x	UG
	3. Kontynuacja organizowania wydarzeń kulturalnych i konkursów związanych z dziedzictwem kulturowym gminy.	x	x	UG, P, S
3.3 Promocja	1. Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	x	x	UG
	2. Rozszerzenie zakładki „Zabytki Gminy Żyraków” na stronie internetowej gminy poprzez zwiększenie liczby zdjęć i informacji dotyczących innych zabytków.	x		UG
	3. Opracowanie materiałów promocyjnych promujących obiekty do zwiedzania w tym zabytki, szlaki turystyczne, a także promowanie wydarzeń kulturalnych.	x		UG, S

Realizatorzy, wykaz skrótów:

o – ogólne;

P – Parafie;

S – Stowarzyszenia;

UG – Urząd Gminy;

W – Właściciele.

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych.

Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy;
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.; (t.j. Dz.U. 2022 poz. 840);
 - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r.;
 - ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r.;
 - ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r.;
 - ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r.;
 - ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r.;
 - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r.;
 - ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.
- **instrumenty finansowe**:
 - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy;
 - udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków;
 - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
 - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publicznego -prywatnego” (PPP);
- **instrumenty społeczne**:
 - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Żyraków;
 - edukacja kulturowa;

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
- informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy;
- współdziałanie z organizacjami społecznymi.

- **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji);
- współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków;
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

- **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja GEZ;
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

W celu badania stopnia realizacji zadań gminnego programu zalecany jest monitoring realizacji programu, umożliwiający bieżącą i długofalową ocenę realizacji celów i zadań. Obowiązek oceny wdrażania gminnego programu opieki nad zabytkami nakłada na jednostki samorządu terytorialnego ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wójt Gminy raz na 2 lata powinien sporządzić sprawozdanie z realizacji programu i przedstawić je Radzie Gminy. W sprawozdaniu należy ocenić poziom realizacji GPOnZ, który uwzględnił będzie stopień wykonania zaplanowanych zadań oraz efektywność ich wykonania.

PRZYKŁADOWE KRYTERIA I WSKAŹNIKI OCENY REALIZOWANYCH ZADAŃ POMOCNE PRZY OPRACOWANIU SPRAWOZDANIA

W ramach priorytetu 1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego:

- liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy;
- przedstawienie podjętych działań mających na celu rewaloryzację zabytkowej zieleni;

- przedstawienie aktualnego wykazu stanowisk i zakresu kompetencji osób odpowiedzialnych za ochronę zabytków w urzędzie gminy;
- przedstawienie sprawozdania z monitoringu stanu zachowania obiektów na terenie gminy.

W ramach priorytetu 2. Zrewaloryzowanie substancji zabytkowej:

- liczba obiektów poddanych pracom remontowym i konserwatorskim;
- liczba złożonych wniosków o dofinansowanie;
- wartość finansowa pozyskanych środków zewnętrznych na ratowanie zabytków;
- wartość finansowa wykonanych prac remontowo-konserwatorskich;
- wartość finansowa przyznanego wsparcia finansowego przez Gminę Żyraków w ramach dotacji na renowację i modernizację zabytków;
- liczba otrzymanych wniosków na renowację i modernizację zabytków w ramach zadań własnych;
- poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi (zaktualizowanymi) miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
- wskazanie zakresu aktualizacji GEZ;
- liczba zabytków rejestrowych, które zostały oznakowane.

W ramach priorytetu 3. Dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej:

- liczba opracowanych programów/strategii, w których uwzględniono tematykę dziedzictwa kulturowego;
- liczba właścicieli zabytków, którzy skorzystali z ulg podatkowych;
- liczba wejść na stronę internetową gminy w zakładce „zabytki”;
- liczba właścicieli zabytków ewidencyjnych, którzy złożyli wnioski o dofinansowanie na renowację i modernizację zabytków;
- liczba spotkań szkoleniowych o tematyce dziedzictwa kulturowego i zabytków, w których uczestniczyli urzędnicy gminni;
- liczba zorganizowanych spotkań z właścicielami zabytków i mieszkańcami gminy;
- liczba opracowanych materiałów promocyjnych i folderów;
- liczba zorganizowanych wydarzeń kulturalnych nawiązujących do dziedzictwa niematerialnego;
- wartość finansowa na poczet zrealizowania imprez i festynów.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania środków finansowych na potrzeby realizacji zadań Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- środki z funduszy europejskich dystrybuowane na poziomie krajowym,
- środki z funduszy europejskich dystrybuowane na poziomie województwa,
- środki z europejskich programów specjalnych, współpracy transgranicznej itd.,
- środki finansowe z budżetu państwa, przyznawane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- środki finansowe przyznawane w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków,
- środki wojewódzkie (dotacje podmiotowe dla instytucji, których organizatorem jest samorząd województwa; dotacje dla innych jednostek samorządu terytorialnego; dotacje, granty, nagrody dla innych podmiotów).

Ponadto finansowanie zadań służących realizacji *Programu* może odbywać się z wykorzystaniem:

- dochodów własnych instytucji kultury,
- środków własnych jednostek samorządu terytorialnego,
- środków prywatnych (np.: osób fizycznych, fundacji, stowarzyszeń).

10.2 Fundusze europejskie

10.2.1 Fundusze Europejskie dla Podkarpacia na lata 2021-2027

Regionalny Program FEP²⁵ posiada wielopoziomową specyfikę wynikającą z priorytetów, potrzeb i uwarunkowań, jak również harmonogram naboru wniosków, uzależniony od założonych celów ubranych w odpowiednie wskaźniki. Szukając współfinansowania dla projektu, należy pamiętać o ww. elementach, a także o odmiennej strukturze dokumentów, w których narzucone przez Komisję Europejską cele tematyczne zostały pogrupowane w osie priorytetowe, a te z kolei w działania i poddziałania, na które ogłaszane są nabory.

Wsparcie ochrony zabytków w FEP możliwe jest poprzez:

Działanie FEPK.05.05 Kultura

²⁵ Serwis Regionalnego Programu Operacyjnego, <https://funduszeue.podkarpackie.pl/> [dostęp 10.05.2024]

Cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;

Działanie FEPK.06.02 Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich i małych miast

Cel szczegółowy: EFRR.CP5.II - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

10.2.2 Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027

Niniejszy Program jest następcą Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko realizowanego w perspektywie finansowej 2014-2020. Jest to program europejski na lata 2021-2027 zarządzany na poziomie krajowym²⁶.

Dotację na zabytki będzie można uzyskać w ramach priorytetu VII.

Działanie 7.1 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej

Cel szczegółowy: EFRR.CP4.VI - Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych;

Opis działania:

W ramach działania będą wspierane inwestycje o ponadregionalnym oddziaływaniu mające na celu wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne. Osiągnięcie ww. celu zostanie zapewnione poprzez wsparcie w dwóch obszarach:

Obszar 1: Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej). Tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w kulturze i w życiu społecznym. Dzięki interwencji powstanie nowoczesna infrastruktura kultury, odpowiadająca na potrzeby współczesnych odbiorców, zapewniająca użytkownikom komfortowe i bezpieczne warunki korzystania z oferty, sprzyjająca włączeniu społecznemu i edukacji kulturalnej, również poprzez eliminację barier w dostępie do kultury dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Obszar 2: Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego. Podniesienie atrakcyjności najcenniejszych zabytków, poprawa obsługi ruchu turystycznego,

²⁶ Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027 <https://www.feniks.gov.pl/> [dostęp 25.01.2024]

tworzenie lub wzmocnienie marki zabytku oraz rozwój usług wykorzystujących nowoczesne technologie w zakresie prezentacji oferty.

Projekt realizowany w ramach Obszaru 2 nie może być pojedynczą interwencją, tylko stanowić część większego przedsięwzięcia, które wiąże rozwój kultury z rozwojem gospodarczym, włączeniem społecznym i innowacjami społecznymi w skali kraju, regionu lub lokalnej.

10.2.3 Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej²⁷ jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach realizacji poszczególnych działań były już ogłaszane konkursy dotyczące między innymi wsparcia dla efektywności energetycznej w budynkach użyteczności publicznej oraz ochrony przyrody i edukacji ekologicznej, w tym dotyczące obiektów i zespołów zabytkowych. Wśród ogłaszanych konkursów znalazły się takie, które były skierowane do właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych, poza tym znalazły się wśród nich konkursy obejmujące rewaloryzację cennych, zabytkowych zaożeń parkowych. z uwagi na bardzo dużą liczbę programów i działań w ramach NFOŚiGW niemożliwe jest omówienie ich w ramach niniejszego opracowania, jednakże zaleca się brać je pod uwagę przy poszukiwaniu dofinansowania na projekty infrastrukturalne.

10.2.4 Kreatywna Europa

Kreatywna Europa²⁸ to program Unii Europejskiej oferujący finansowe wsparcie dla sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnych. w ramach edycji 2021-2027 program dofinansowuje realizację projektów w obszarze kultury i sztuki. Głównymi celami programu Kreatywna Europa są promocja europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności europejskich dzieł m. in. poprzez zwiększanie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych. Program jest wdrażany poprzez trzy komponenty: MEDIA, KULTURA oraz MIĘDZYSEKTOROWY.

²⁷ Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej; <https://www.gov.pl/web/nfosigw> [dostęp 25.01.2024]

²⁸ Program Kreatywna Europa 2021-2027; <https://kreatywna-europa.eu/o-programie/informacje/> [dostęp 25.01.2024]

10.3 Budżet Państwa

10.3.1 Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza corocznie programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. z zakresu dziedzictwa kulturowego można wyróżnić programy²⁹:

- *Ochrona zabytków;*
- *Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą;*
- *Ochrona zabytków archeologicznych;*
- *Wspieranie działań muzealnych;*
- *Kultura ludowa i tradycyjna;*
- *Edukacja kulturalna;*
- *Groby i cmentarze wojenne w kraju;*
- *Infrastruktura domów kultury;*
- *Infrastruktura kultury;*
- *Kultura cyfrowa;*
- *Kultura Dostępna;*
- *Wspieranie działań muzealnych;*
- *Promesa dla kultury.*

10.3.2 Dotacje Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Dotacje przyznawane przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków³⁰, udzielane ze środków e środków budżetu państwa będących w dyspozycji Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, dotyczą prac przy zabytkach wpisanych do rejestru, w dwóch trybach:

- wnioski na prace planowane do wykonania w danym roku. Należy je składać do dnia 30 listopada roku poprzedzającego planowane przeprowadzenie prac. Liczba i wartość udzielanych dotacji w danym roku zależy od liczby zgłoszonych wniosków i wartości środków finansowych przyznanych na ten cel;

- wnioski o dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku. Można je składać w terminie od dnia 1 czerwca 2024 r. do 30 czerwca 2024 r.

²⁹ Programy Ministra 2024; <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2024> [dostęp 25.01.2024]

³⁰ Dotacje 2024 – Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Przemyśle, <https://wuooprzemysl.pl/dopobrania/dotacje-2024.html> [dostęp 10.06.2024]

10.3.3 Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych

Dotacje z PFRON³¹ udzielane są na likwidację barier architektonicznych, w tym w obiektach zabytkowych oraz na organizację spotkań, imprez, ulgi w muzeach itp. Podmiotami uprawnionymi do otrzymywania środków są właściciele obiektu wymagającego likwidacji barier.

10.3.4 Polski Ład dla Kultury - Rządowy Program Odbudowy Zabytków (BGK)

Rządowy Program Odbudowy Zabytków jest to Program, który ma na celu wsparcie samorządów w poprawieniu stanu, odbudowie i remontach obiektów zabytkowych przyczyniając się tym samym do poprawy ich stanu i uchronienia przed degradacją i niszczeniem.

Program dopuszcza finansowanie obiektów posiadających wpis do ewidencji lub rejestru zabytków i będących w posiadaniu jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjnej podległej jednostce samorządu terytorialnego.

Program kierowany jest bezpośrednio do jednostek samorządu terytorialnego, a za ich pośrednictwem również do innych podmiotów zobowiązanych do opieki nad zabytkami.

Dofinansowanie będzie przyznawane na realizację zadań inwestycyjnych związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Może być przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku prowadzone przez jednostki samorządu terytorialnego albo na udzielenie dotacji samorządowej na takie prace.

Dofinansowanie z Programu może wynieść maksymalnie 98% wartości inwestycji, a minimalny wkład własny to 2%³².

10.4 Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Podkarpackiego

Samorząd realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków wynikające z Ustawy o samorządzie województwa oraz Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wspiera działania właścicieli i posiadaczy zabytków, przyznając dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonym na obszarze województwa podkarpackiego³³.

³¹ Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych - Dostępna przestrzeń; <https://www.pfron.org.pl/osoby-niepelnosprawne/dostepnosc-przestrzeni/> [dostęp 28.01.2024]

³² Rządowy Program odbudowy Zabytków <https://www.gov.pl/web/premier/rzadowy-program-odbudowy-zabytkow> [dostęp 27.04.2024]

³³ Nabór wniosków 2024, <https://podkarpackie.pl/index.php/kultura/dotacje-na-zabytki/dotacje-na-zabytki-rok-2024> [dostęp 27.04.2024]

10.5 Inne fundacje i fundusze na rzecz dziedzictwa kulturowego

Uzupełnieniem dofinansowania z programów europejskich mogą być dotacje udzielane przez fundacje, ambasady, różnego rodzaju fundusze, np.:

- Fundacja Współpracy Polsko - Niemieckiej;
- Fundusz Wyszehradzki;
- Fundacja Batorego;
- Fundacja Konrada Adenauera;
- Polsko - Amerykańska Fundacja Wolności.

Organizacje te pozwalają na prowadzenie różnych projektów społecznych, które przyczyniają się do aktywizacji lokalnych społeczności oraz projektów o charakterze edukacyjnym dla dzieci i młodzieży.

Dla realizacji zamierzeń kulturowych można rozpatrzyć skorzystanie ze wsparcia sponsorów prywatnych czy instytucji finansowych takich jak banki i towarzystwa ubezpieczeniowe, gdyż wiele z nich prowadzi fundacje wspierające kulturę.

Ważnym aspektem przy realizacji tego typu projektów jest współpraca z lokalną grupą aktywistów, organizacją pozarządową lub Lokalną Grupą Działania. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na właściwe opisanie metod komunikacji ze społecznością lokalną i efektów projektu, na który otrzymano dotację. w większości fundacji możliwe jest pozyskanie dotacji na tzw. projekty miękkie, przyczyniające się do integrowania i aktywizacji społeczności lokalnych.

11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

Zgodnie z art. 81 *Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* oraz zgodnie z *ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym* finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym.

Dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku (niestanowiącym własności gminy) wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

12. ZAŁĄCZNIKI

12.2 Lista zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Żyraków

L. P.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	MATERIAŁ	DATOWANIE	REJESTR ZABYTEKÓW
1.	BOBROWA	kapliczka	obok nr 49 (nr dzi.365/4)	mur.	2 poł. XIX w.	
2.	BOBROWA	kapliczka	obok nr 108 (nr dz. 133)	mur.	poł. XX w.	
3.	BOBROWA	rządówka	nr 9 (nr dz. 381/2 i 381/6)	mur.	2 poł. XIX w.	
4.	GÓRA MOTYCZNA	dom	nr 171 (nr dz. 817)	drewn.	1. 30-te XX w.	
5.	GÓRA MOTYCZNA	cmentarz parafialny	dz. nr 1649	-	1945 r.	
6.	KORZENIÓW	zespół dworsko- parkowy	nr dz. 712, 713/1, 713/3	-	1 poł. XIX w.	A-213 z dn. 31.01.1980
7.	KORZENIÓW	dwór w zespole dworsko- parkowym	nr 17 (nr dz.712)	mur. kryty dachówką	1 poł. XIX w.	A-213 z dn. 31.01.1980
8.	KORZENIÓW	park w zespole dworsko- parkowym	(nr dz. 712 i 713/1)		1 poł. XIX w.	A-213 z dn. 31.01.1980
9.	KORZENIÓW	kapliczka dworska w zespole dworsko- parkowym	na terenie założenia dworsko- parkowego (nr dz. 713/3)	mur. kryta gontem	1 poł. XIX w.	
10.	KORZENIÓW	kapliczka Matki Boskiej w zespole dworsko- parkowym	na terenie założenia dworsko- parkowego (nr dz. 713/1)	kam.	XIX/XX w.	
11.	KORZENIÓW	kapliczka	w pobliżu nr 73 (nr dz. 959/3)	mur.	1 poł. XIX w.	
12.	KORZENIÓW	kapliczka z figurą św. Jana Nepomucena	w pobliżu nr 104 (nr dz. 296/5)	mur.	XIX w.	
13.	KORZENIÓW	zagroda – dom mieszkalny	nr 114 (nr dz. 493)	drewn.	pocz. XX w.	

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

14.	NAGOSZYN	zespół kościoła parafialnego rzym.-kat. p.w. Św. Antoniego Padewskiego		-	1922 r. - 1925 r.	A-315 z dn. 24.09.1988
15.	NAGOSZYN	kościół parafialny rzym.-kat. p.w. św. Antoniego Padewskiego w zespole kościoła	nr 12 (nr dz. 2256)	mur.	1922-25	A-315 z dn. 24.09.1988
16.	NAGOSZYN	mur ogrodzenia kościoła parafialnego p.w. św. Antoniego Padewskiego w Nagoszynie w zespole kościoła	nr 12 (nr dz. 2256)	cegłany	1929-30	A-1298 z dn. 09.12.2014 r.
17.	NAGOSZYN	kapliczka	przy drodze głównej, obok nr 159 (nr dz. 1145)	drewn.	1899	
18.	NAGOSZYN	kapliczka	przy drodze powiatowej, naprzeciw nr 45a (nr dz. 2682/1)	mur.	1 poł. XX w.	
19.	NAGOSZYN	dom	nr 4 (nr dz. 2236)	drewn.	poł. XX w.	
20.	NAGOSZYN	dom	nr 209 naprzeciw przedszkola publicznego Nagoszyn Wola (nr dz. 4204)	drewn.	poł. XX w.	
21.	NAGOSZYN	cmentarz parafialny	nr dz. 1860/2, 4306	-	XIX w. / I poł. XX w.	
22.	STRASZĘCIN	zespół dworsko-parkowy	nr dz. 684/9	-	k. XVIII w.	A-42 z dn. 24.09.2001
23.	STRASZĘCIN	dwór w zespole dworsko-parkowym	nr dz. 684/9	mur.	k. XVIII w.	A-42 z dn. 24.09.2001
24.	STRASZĘCIN	spichlerz w zespole dworsko-parkowym	nr dz. 684/149	mur.	poł. XIX w.	-
25.	STRASZĘCIN	pozostałości parku krajobrazowego w zespole dworsko-parkowym	nr dz. 684/9		2 poł. XIX w.	A-42 z dn. 24.09.2001

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

26.	STRASZĘCIN	figura św. Jana Nepomucena	przy Zespole Szkół Publicznych w Straszęcinie (nr dz. 683)	kam.	XVIII/XIX w.	
27.	STRASZĘCIN	kapliczka	przy drodze na skrzyżowaniu, naprzeciw posesji nr 183 (nr dz. 44/7)	mur.	pocz. XX w.	
28.	STRASZĘCIN	cmentarz parafialny	nr dz. 593/5, 595/2, 601/11, 601/5, 596/14, 596/12, 596/14	-	pocz. XIX w.	
29.	STRASZĘCIN	kaplica grobowa właścicieli Przyborowa; Reyów i Jabłonowskich	na cmentarzu parafialnym (nr dz. 596/6)	mur	2 poł. XIX w.	A-1564 z dn. 4.10.2018
30.	STRASZĘCIN	kaplica grobowa właścicieli Straszęcina Stubenwollów	na cmentarzu parafialnym (nr dz. 596/6)	mur.	pocz. XX w.	
31.	WIEWIÓRKA	relikty umocnień obronnych zamku (nieistniejącego)	(nr dz. 878/2, 880/3, 881/2, 882/4)	ziemn.	XV – XVI w.	A-429 z dn. 19.12.1968
32.	WIEWIÓRKA	kapliczka	na parceli gromadzkiej, obok nr 6 (nr dz. 710/2)	mur.	2 poł. XIX w.	
33.	WIEWIÓRKA	kapliczka z figurą św. Antoniego	nr 74 (nr dz. 898/3)	mur.	k. XIX w.	
34.	WOLA WIELKA	grodzisko średniowieczne i nowożytne	obok nr 103 (nr dz. 614/2)	ziemn.	XIII w.	A-428 z dn. 19.12.1968 r.
35.	WOLA ŻYRAKOWSKA	kapliczka	przy drodze lokalnej w pobliżu młyna, na posesji nr 56b (nr dz. 535/1)	mur.	poł. XX w.	-
36.	ZASÓW	kościół parafialny p.w. św. Stanisława Bpa i Męczennika	(nr dz. 461/2)	mur.	1885	A-427 z dn. 18.12.1998
37.	ZASÓW	zespół dworsko - parkowy	nr dz. 453/4, 457/7, 450, 453/1, /4, 457/8	-	XVIII w./XIX w.	A-199 z dn. 26.11.1979
38.	ZASÓW	ruiny dworu w zespole dworsko-parkowym	nr dz. 453/4	mur.	XVIII /XIX w.	A-199 z dn. 26.11.1979
39.	ZASÓW	portiernia w zespole	nr 141 (nr dz. 457/7)	mur.	1 poł. XIX w.	A-199 z dn. 26.11.1979

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

		dworsko-parkowym				
40.	ZASÓW	park w zespole dworsko-parkowym	nr dz. 450, 453/1, 453/4, 457/8		zał. XVIII w. przekomp. XIX w.	A-199 z dn. 26.11.1979
41.	ZASÓW	szkoła	nr 10 (nr dz. 2260/1)	mur.	pocz. XX w.	
42.	ZASÓW	dom	nr 19 (nr dz. 1785)	drewn.	pocz. XX w.	
43.	ZASÓW	cmentarz parafialny wraz z cmentarzem wojennym nr 242 z I wojny światowej	nr dz. 2246, 2248/2		poł. XIX w./ 1914-1915	
44.	ZASÓW	kaplica cmentarna	na cmentarzu parafialnym w Zasowie (nr dz. 2246)	mur.	2 poł. XIX w.	
45.	ŻYRAKÓW	zespół dworsko-parkowy	nr dz. 665/13	-	poł. XIX w.	A-87 z dn. 07.06.2004
46.	ŻYRAKÓW	zespół dworsko-parkowy a. dwór	nr dz. 665/13	mur.	przed poł. XIX w., ok. 1920	A-87 z dn. 07.06.2004
47.	ŻYRAKÓW	b. pozostałości d. założenia parkowego	nr dz. 665/13		poł. XIX w.	A-87 z dn. 07.06.2004
48.	ŻYRAKÓW	kapliczka p.w. św. Jana Nepomucena	przy drodze powiatowej, na posesji nr 74 (nr dz. 420/50)	mur.	1 poł. XIX w.	
49.	ŻYRAKÓW	cmentarz parafialny	nr dz. 1366/1	-	poł. XX w.	

12.3 Lista stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie Gminy Żyraków

LP.	MIJSCOWOŚĆ / NR STANOWISKA	NR OBSZARU AZP	NR STANOWISKA NA OBSZARZE	FUNKCJE STANOWISKA	CHRONOLOGIA
1.	Zasów stanowisko 22	101-69	63	śląd osadnictwa	mezolit
2.	Zasów stanowisko 23	101-69	64	osada	późne średniowiecze
3.	Zasów stanowisko 24	101-69	65	śląd osadnictwa	epoka kamienia/nowożytna
4.	Zasów stanowisko 25	101-69	66	śląd osadnictwa	epoka kamienia
5.	Zasów stanowisko 26	101-69	74	śląd osadnictwa	epoka kamienia

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

6.	Zasów stanowisko 27	101-69	75	ślad osadnictwa	neolit
7.	Góra Motyczna stanowisko 39	101-70	76	ślad osadnictwa	epoka kamienia
8.	Góra Motyczna stanowisko 40	101-70	77	ślad osadnictwa/ ślad osadnictwa	epoka kamienia/prahistoria
9.	Góra Motyczna stanowisko 41	101-70	78	ślad osadnictwa	epoka kamienia
10.	Nagoszyn stanowisko 1	101-70	1	ślad osadnictwa/osada	neolit/nieokreślona
11.	Nagoszyn stanowisko 2	101-70	2	osada	OWR
12.	Nagoszyn stanowisko 28	101-70	43	ślad osadnictwa	epoka kamienia
13.	Nagoszyn stanowisko 29	101-70	44	ślad osadnictwa/ślad osadnictwa	prahistoria/wczesne średniowiecze
14.	Nagoszyn stanowisko 30	101-70	45	ślad osadnictwa	prahistoria
15.	Nagoszyn stanowisko 31	101-70	46	ślad osadnictwa	epoka kamienia
16.	Nagoszyn stanowisko 32	101-70	47	ślad osadnictwa	epoka kamienia
17.	Nagoszyn stanowisko 33	101-70	48	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
18.	Nagoszyn stanowisko 34	101-70	49	ślad osadnictwa	epoka kamienia
19.	Nagoszyn stanowisko 35	101-70	50	ślad osadnictwa/ ślad osadnictwa	epoka kamienia/ późne średniowiecze
20.	Nagoszyn stanowisko 36	101-70	51	ślad osadnictwa	epoka kamienia
21.	Nagoszyn stanowisko 37	101-70	52	ślad osadnictwa	epoka kamienia
22.	Nagoszyn stanowisko 38	101-70	53	ślad osadnictwa	epoka kamienia
23.	Nagoszyn stanowisko 39	101-70	54	ślad osadnictwa	epoka kamienia
24.	Nagoszyn stanowisko 40	101-70	55	ślad osadnictwa	epoka kamienia
25.	Nagoszyn stanowisko 41	101-70	56	osada	późne średniowiecze
26.	Nagoszyn stanowisko 42	101-70	57	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
27.	Nagoszyn stanowisko 43	101-70	58	osada	neolit
28.	Nagoszyn stanowisko 44	101-70	59	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
29.	Nagoszyn stanowisko 45	101-70	60	ślad osadnictwa/ ślad osadnictwa/osada	epoka kamienia/wczesna epoka brązu/późne średniowiecze
30.	Nagoszyn stanowisko 46	101-70	61	ślad osadnictwa	neolit

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

31.	Nagoszyn stanowisko 47	101-70	62	śląd osadnictwa	neolit
32.	Nagoszyn stanowisko 48	101-70	63	śląd osadnictwa	epoka kamienia
33.	Nagoszyn stanowisko 49	101-70	64	śląd osadnictwa	epoka kamienia
34.	Nagoszyn stanowisko 50	101-70	65	śląd osadnictwa	neolit
35.	Nagoszyn stanowisko 51	101-70	66	śląd osadnictwa	epoka kamienia
36.	Nagoszyn stanowisko 52	101-70	67	śląd osadnictwa	epoka kamienia
37.	Nagoszyn stanowisko 53	101-70	68	śląd osadnictwa	neolit-wczesna epoka brązu
38.	Nagoszyn stanowisko 54	101-70	69	śląd osadnictwa	epoka kamienia
39.	Nagoszyn stanowisko 55	101-70	70	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/neolit-wczesna epoka brązu
40.	Nagoszyn stanowisko 56	101-70	71	osada	późne średniowiecze
41.	Nagoszyn stanowisko 57	101-70	72	osada	wczesne średniowiecze
42.	Nagoszyn stanowisko 58	101-70	73	śląd osadnictwa	epoka kamienia
43.	Nagoszyn stanowisko 59	101-70	74	śląd osadnictwa	epoka kamienia
44.	Nagoszyn stanowisko 60	101-70	75	śląd osadnictwa	epoka brązu
45.	Nagoszyn stanowisko 61	101-70	82	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/prahistoria
46.	Nagoszyn stanowisko 62	101-70	83	śląd osadnictwa	prahistoria
47.	Nagoszyn stanowisko 63	101-70	84	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/epoka brązu
48.	Nagoszyn stanowisko 64	101-70	85	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	prahistoria/wczesne średniowiecze
49.	Nagoszyn stanowisko 65	101-70	86	osada	epoka brązu
50.	Nagoszyn stanowisko 66	101-70	87	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/epoka brązu/prahistoria
51.	Nagoszyn stanowisko 67	101-70	88	śląd osadnictwa	eneolit-wczesna epoka brązu
52.	Nagoszyn stanowisko 68	101-70	89	śląd osadnictwa	prahistoria
53.	Nagoszyn stanowisko 69	101-70	90	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	eneolit-wczesna epoka brązu/epoka brązu/prahistoria
54.	Nagoszyn stanowisko 70	101-70	91	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/prahistoria
55.	Nagoszyn stanowisko 71	101-70	92	śląd osadnictwa	epoka kamienia

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

56.	Nagoszyn stanowisko 72	101-70	93	śląd osadnictwa	epoka kamienia
57.	Nagoszyn stanowisko 73	101-70	94	śląd osadnictwa	epoka kamienia
58.	Nagoszyn stanowisko 74	101-70	95	śląd osadnictwa	epoka kamienia
59.	Nagoszyn stanowisko 75	101-70	96	śląd osadnictwa	epoka kamienia
60.	Nagoszyn stanowisko 76	101-70	97	osada/ śląd osadnictwa	prahistoria/wczesne średniowiecze
61.	Nagoszyn stanowisko 77	101-70	98	osada	wczesne średniowiecze
62.	Nagoszyn stanowisko 78	101-70	99	śląd osadnictwa	epoka kamienia
63.	Nagoszyn stanowisko 79	101-70	100	śląd osadnictwa	epoka kamienia
64.	Nagoszyn stanowisko 80	101-70	101	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/prahistoria
65.	Nagoszyn stanowisko 81	101-70	102	śląd osadnictwa	epoka kamienia
66.	Nagoszyn stanowisko 82	101-70	103	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/nowożytna
67.	Nagoszyn stanowisko 83	101-70	104	śląd osadnictwa	eneolit-wczesne epoka brązu
68.	Nagoszyn stanowisko 84	101-70	105	śląd osadnictwa	epoka kamienia
69.	Nagoszyn stanowisko 85	101-70	106	osada	wczesne średniowiecze
70.	Nagoszyn stanowisko 86	101-70	107	osada	prahistoria
71.	Nagoszyn stanowisko 87	101-70	108	śląd osadnictwa	prahistoria
72.	Nagoszyn stanowisko 88	101-70	109	osada	wczesne średniowiecze
73.	Nagoszyn stanowisko 89	101-70	110	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/ późne średniowiecze
74.	Nagoszyn stanowisko 90	101-70	111	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	prahistoria/późne średniowiecze
75.	Nagoszyn stanowisko 91	101-70	112	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
76.	Nagoszyn stanowisko 92	101-70	113	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
77.	Nagoszyn stanowisko 93	101-70	114	śląd osadnictwa	epoka brązu
78.	Nagoszyn stanowisko 94	101-70	115	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/prahistoria
79.	Nagoszyn stanowisko 95	101-70	116	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/epoka brązu
80.	Nagoszyn stanowisko 96	101-70	117	śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/epoka brązu/prahistoria

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

81.	Nagoszyn stanowisko 97	101-70	118	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/prahistoria
82.	Mokre stanowisko 1	101-70	29	śląd osadnictwa	epoka kamienia
83.	Mokre stanowisko 2	101-70	30	śląd osadnictwa	epoka kamienia
84.	Mokre stanowisko 3	101-70	31	śląd osadnictwa	epoka kamienia
85.	Mokre stanowisko 4	101-70	32	śląd osadnictwa	epoka kamienia
86.	Mokre stanowisko 5	101-70	33	śląd osadnictwa	epoka kamienia
87.	Wiewiórka stanowisko 1	101-70	3	relikty dworu obronnego	xv-xvi w.
88.	Wiewiórka stanowisko 17	101-70	25	śląd osadnictwa	epoka kamienia
89.	Wiewiórka stanowisko 18	101-70	26	śląd osadnictwa	epoka kamienia
90.	Wiewiórka stanowisko 19	101-70	27	śląd osadnictwa/osada	wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
91.	Wiewiórka stanowisko 20	101-70	34	śląd osadnictwa	epoka kamienia
92.	Wiewiórka stanowisko 21	101-70	35	śląd osadnictwa	neolit
93.	Wiewiórka stanowisko 22	101-70	36	śląd osadnictwa	epoka kamienia
94.	Wiewiórka stanowisko 23	101-70	37	osada	wczesne średniowiecze
95.	Wiewiórka stanowisko 24	101-70	38	śląd osadnictwa/osada	mezolit/neolit
96.	Wiewiórka stanowisko 25	101-70	39	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/neolit
97.	Wiewiórka stanowisko 26	101-70	40	śląd osadnictwa	epoka kamienia
98.	Wiewiórka stanowisko 27	101-70	41	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/wczesne średniowiecze
99.	Wiewiórka stanowisko 28	101-70	42	śląd osadnictwa	epoka kamienia
100.	Wiewiórka stanowisko 29	101-70	4	śląd osadnictwa	1691 r.
101.	Wola Żyrakowska stanowisko 10	101-70	76	śląd osadnictwa	epoka kamienia
102.	Wola Żyrakowska stanowisko 11	101-70	80	śląd osadnictwa	prahistoria
103.	Wola Żyrakowska stanowisko 12	101-70	81	śląd osadnictwa	epoka kamienia
104.	Zasów stanowisko 1	101-70	5	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
105.	Zasów stanowisko 2	101-70	6	osada	późne średniowiecze

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

106.	Zasów stanowisko 3	101-70	7	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
107.	Zasów stanowisko 4	101-70	8	śląd osadnictwa	epoka kamienia
108.	Zasów stanowisko 5	101-70	9	śląd osadnictwa	epoka kamienia
109.	Zasów stanowisko 6	101-70	10	śląd osadnictwa	neolit
110.	Zasów stanowisko 7	101-70	11	śląd osadnictwa	epoka kamienia
111.	Zasów stanowisko 8	101-70	12	śląd osadnictwa	epoka kamienia
112.	Zasów stanowisko 9	101-70	13	osada	późne średniowiecze
113.	Zasów stanowisko 10	101-70	14	śląd osadnictwa	mezolit/neolit
114.	Zasów stanowisko 11	101-70	15	osada	późne średniowiecze
115.	Zasów stanowisko 12	101-70	16	śląd osadnictwa	epoka kamienia
116.	Zasów stanowisko 13	101-70	17	osada/osada	wczesne średniowiecze/ późne średniowiecze
117.	Zasów stanowisko 14	101-70	18	śląd osadnictwa/osada/ osada/śląd osadnictwa	prahistoria/późna faza wczesnego średniowiecza/późne średniowiecze/ nowożytna
118.	Zasów stanowisko 15	101-70	19	osada	nowożytna
119.	Zasów stanowisko 16	101-70	20	śląd osadnictwa	prahistoria
120.	Zasów stanowisko 17	101-70	21	śląd osadnictwa	neolit
121.	Zasów stanowisko 18	101-70	22	śląd osadnictwa	epoka kamienia
122.	Zasów stanowisko 19	101-70	23	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
123.	Zasów stanowisko 20	101-70	24	śląd osadnictwa	neolit
124.	Zasów stanowisko 21	101-70	28	śląd osadnictwa	epoka kamienia
125.	Bobrowa stanowisko 1	101-71	41	śląd osadnictwa	neolit - wczesna EB
126.	Bobrowa stanowisko 2	101-71	42	osada/osada	późne średniowiecze/okres nowożytny
127.	Bobrowa stanowisko 3	101-71	43	śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa/osada/ osada	epoka kamienia- wczesna EB/neolit/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze/okres nowożytny

128.	Bobrowa stanowisko 4	101-71	44	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ osada	neolit/okres prehistoryczny/późne średniowiecze/okres nowożytny
129.	Bobrowa stanowisko 5	101-71	45	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia-wczesna EB/neolit/okres rzymski/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
130.	Bobrowa stanowisko 6	101-71	46	śląd osadnictwa/osada	okres prahistoryczny/późne średniowiecze
131.	Bobrowa stanowisko 7	101-71	47	śląd osadnictwa	epoka kamienia-wczesna EB
132.	Bobrowa stanowisko 8	101-71	48	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	EB/późne średniowiecze
133.	Korzeniów stanowisko 6	101-71	1	osada	EB
134.	Korzeniów stanowisko 7	101-71	2	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	EB/okres prahistoryczny/późne średniowiecze
135.	Korzeniów stanowisko 8	101-71	3	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia-wczesne EB/późny okres rzymski/okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze
136.	Korzeniów stanowisko 9	101-71	4	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
137.	Korzeniów stanowisko 10	101-71	5	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
138.	Korzeniów stanowisko 11	101-71	6	śląd osadnictwa	epoka kamienia-wczesne EB
139.	Korzeniów stanowisko 12	101-71	7	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny
140.	Korzeniów stanowisko 13	101-71	8	miejsce dawnego kościoła i cmentarza	średniowiecze okres nowożytny
141.	Korzeniów stanowisko 14	101-71	9	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada	EB/okres prahistoryczny/późne średniowiecze
142.	Korzeniów stanowisko 15	101-71	10	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ osada	epoka kamienia-wczesne EB/okres prahistoryczny/późne średniowiecze/okres nowożytny
143.	Korzeniów stanowisko 16	101-71	11	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
144.	Korzeniów stanowisko 17	101-71	12	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia-wczesne EB/okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze/ późne średniowiecze

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

145.	Korzeniów stanowisko 18	101-71	13	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	okres prahistoryczny/późne średniowiecze
146.	Korzeniów stanowisko 19	101-71	14	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia- wczesne EB /okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze
147.	Korzeniów stanowisko 20	101-71	15	śląd osadnictwa	późny okres rzymski
148.	Nagoszyn stanowisko 2	101-71	16	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	EB /okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze/okres nowożytny
149.	Nagoszyn stanowisko 3	101-71	17	osada	xvi-xvii w.
150.	Nagoszyn stanowisko 4	101-71	18	śląd osadnictwa/osada	okres prahistoryczny/późne średniowiecze
151.	Nagoszyn stanowisko 5	101-71	19	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ osada	epoka kamienia- wczesne EB /okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze/ xvii-xviii w.
152.	Nagoszyn stanowisko 6	101-71	20	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze
153.	Nagoszyn stanowisko 7	101-71	21	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa	neolit/okres rzymski/okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
154.	Nagoszyn stanowisko 8	101-71	22	osada	wczesne średniowiecze (XVIII-XIX w.)
155.	Nagoszyn stanowisko 9	101-71	23	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ osada/ śląd osadnictwa	neolit/okres rzymski/okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
156.	Nagoszyn stanowisko 10	101-71	24	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ osada	epoka kamienia- wczesne EB / EB /okres rzymski/okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze
157.	Nagoszyn stanowisko 11	101-71	25	śląd osadnictwa	okres prahistoryczny
158.	Nagoszyn stanowisko 12	101-71	26	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/wczesne średniowiecze/okres nowożytny
159.	Nagoszyn stanowisko 13	101-71	27	osada	EB
160.	Nagoszyn stanowisko 14	101-71	28	osada	okres nowożytny

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025–2028

161.	Nagoszyn stanowisko 15	101-71	29	śląd osadnictwa	okres nowożytny
162.	Nagoszyn stanowisko 16	101-71	30	osada	XVI-XVIII w.
163.	Nagoszyn stanowisko 17	101-71	31	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	okres prahistoryczny/ późne średniowiecze
164.	Nagoszyn stanowisko 18	101-71	32	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	późne średniowiecze/okres nowożytny
165.	Nagoszyn stanowisko 19	101-71	33	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
166.	Nagoszyn stanowisko 20	101-71	34	osada/ śląd osadnictwa	neolit/XVI-XVIII w.
167.	Nagoszyn stanowisko 21	101-71	35	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/wczesne średniowiecze
168.	Nagoszyn stanowisko 22	101-71	36	śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/okres prahistoryczny/wczesne średniowiecze/okres nowożytny
169.	Nagoszyn stanowisko 23	101-71	37	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	późne średniowiecze/okres nowożytny
170.	Nagoszyn stanowisko 24	101-71	38	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia- wczesne EB /okres prahistoryczny/okres nowożytny
171.	Nagoszyn stanowisko 25	101-71	39	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/ EB /okres nowożytny
172.	Nagoszyn stanowisko 26	101-71	40	kopiec ziemny	?
173.	Korzeniów stanowisko 1	100-71	10	śląd osadnictwa	neolit/prahistoria
174.	Korzeniów stanowisko 2	100-71	11	śląd osadnictwa	prahistoria
175.	Korzeniów stanowisko 3	100-71	12	śląd osadnictwa	epoka kamienna
176.	Korzeniów stanowisko 4	100-71	24	śląd osadnictwa/osada	prahistoria nowożytna
177.	Korzeniów stanowisko 5	100-71	25	śląd osadnictwa	epoka kamienna
178.	Góra Motyczna stanowisko 1	102-70	4	śląd osadnictwa	neolit
179.	Góra Motyczna stanowisko 2	102-70	9	śląd osadnictwa	epoka kamienia
180.	Góra Motyczna stanowisko 3	102-70	10	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/wczesne średniowiecze
181.	Góra Motyczna stanowisko 4	102-70	51	śląd osadnictwa/osada	prahistoria/wczesne średniowiecze
182.	Góra Motyczna stanowisko 5	102-70	52	śląd osadnictwa	epoka kamienia

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

183.	Góra Motyczna stanowisko 6	102-70	53	śląd osadnictwa	epoka kamienia
184.	Góra Motyczna stanowisko 7	102-70	54	śląd osadnictwa	prahistoria
185.	Góra Motyczna stanowisko 8	102-70	55	osada	wczesne średniowiecze
186.	Góra Motyczna stanowisko 9	102-70	56	osada	wczesne średniowiecze
187.	Góra Motyczna stanowisko 10	102-70	57	śląd osadnictwa	epoka kamienia
188.	Góra Motyczna stanowisko 11	102-70	58	śląd osadnictwa	epoka kamienia
189.	Góra Motyczna stanowisko 12	102-70	59	śląd osadnictwa	epoka kamienia
190.	Góra Motyczna stanowisko 13	102-70	60	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/średniowiecze
191.	Góra Motyczna stanowisko 14	102-70	61	śląd osadnictwa	epoka kamienia
192.	Góra Motyczna stanowisko 15	102-70	62	śląd osadnictwa	epoka kamienia
193.	Góra Motyczna stanowisko 16	102-70	63	śląd osadnictwa	epoka kamienia
194.	Góra Motyczna stanowisko 17	102-70	64	śląd osadnictwa	neolit
195.	Góra Motyczna stanowisko 18	102-70	65	śląd osadnictwa	epoka kamienia
196.	Góra Motyczna stanowisko 19	102-70	66	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
197.	Góra Motyczna stanowisko 20	102-70	67	osada	średniowiecze (XIII-XIV w.)
198.	Góra Motyczna stanowisko 21	102-70	68	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/średniowiecze (XII-XIV w.)
199.	Góra Motyczna stanowisko 22	102-70	69	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/średniowiecze (XII-XIV w.)
200.	Góra Motyczna stanowisko 23	102-70	70	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/średniowiecze (XII-XIV w.)
201.	Góra Motyczna stanowisko 24	102-70	71	śląd osadnictwa	epoka kamienia
202.	Góra Motyczna stanowisko 25	102-70	72	śląd osadnictwa	epoka kamienia
203.	Góra Motyczna stanowisko 26	102-70	73	śląd osadnictwa	mezolit
204.	Góra Motyczna stanowisko 27	102-70	74	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/wczesne średniowiecze
205.	Góra Motyczna stanowisko 28	102-70	75	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	prahistoria/późne średniowiecze
206.	Góra Motyczna stanowisko 29	102-70	76	śląd osadnictwa	epoka brązu

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

207.	Góra Motyczna stanowisko 30	102-70	77	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/wczesne średniowiecze
208.	Góra Motyczna stanowisko 31	102-70	78	śląd osadnictwa/osada	wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
209.	Góra Motyczna stanowisko 32	102-70	79	osada/ śląd osadnictwa	prahistoria/późne średniowiecze
210.	Góra Motyczna stanowisko 33	102-70	80	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/epoka brązu/prahistoria/wczesne średniowiecze
211.	Góra Motyczna stanowisko 34	102-70	81	osada	późne średniowiecze
212.	Góra Motyczna stanowisko 35	102-70	82	osada	nowożytna
213.	Góra Motyczna stanowisko 36	102-70	83	śląd osadnictwa	epoka kamienia
214.	Góra Motyczna stanowisko 37	102-70	84	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa/osada/ osada	epoka kamienna/neolit/epoka brązu/prahistoria/okres rzymski/wczesne średniowiecze/późne średniowiecze-czasy nowożytne
215.	Góra Motyczna stanowisko 38	102-70	85	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/późne średniowiecze
216.	Góra Motyczna stanowisko 42	102-70	106	osada	epoka brązu
217.	Straszęcin stanowisko 1	102-70	86	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/czasy nowożytne
218.	Straszęcin stanowisko 2	102-70	87	śląd osadnictwa	prahistoria
219.	Straszęcin stanowisko 3	102-70	88	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
220.	Straszęcin stanowisko 4	102-70	89	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/późny okres rzymski/wczesne średniowiecze
221.	Straszęcin stanowisko 5	102-70	90	śląd osadnictwa/osada	prahistoria/późne średniowiecze- czasy nowożytne
222.	Straszęcin stanowisko 6	102-70	91	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	prahistoria/okres rzymski
223.	Straszęcin stanowisko 7	102-70	92	osada	epoka kamienna
224.	Straszęcin stanowisko 8	102-70	93	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/okres rzymski
225.	Straszęcin stanowisko 9	102-70	94	śląd osadnictwa	epoka kamienia
226.	Wiewiórka stanowisko 2	102-70	17	śląd osadnictwa	epoka kamienia
227.	Wiewiórka stanowisko 3	102-70	18	śląd osadnictwa	neolit

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

228.	Wiewiórka stanowisko 4	102-70	19	śląd osadnictwa	epoka kamienia
229.	Wiewiórka stanowisko 5	102-70	20	osada	późne średniowiecze
230.	Wiewiórka stanowisko 6	102-70	21	śląd osadnictwa	epoka kamienia
231.	Wiewiórka stanowisko 7	102-70	22	śląd osadnictwa	epoka kamienia
232.	Wiewiórka stanowisko 8	102-70	23	śląd osadnictwa	epoka kamienia
233.	Wiewiórka stanowisko 9	102-70	24	śląd osadnictwa	epoka kamienia
234.	Wiewiórka stanowisko 10	102-70	25	śląd osadnictwa	epoka kamienia
235.	Wiewiórka stanowisko 11	102-70	26	śląd osadnictwa	epoka kamienia
236.	Wiewiórka stanowisko 12	102-70	27	śląd osadnictwa	epoka kamienia
237.	Wiewiórka stanowisko 13	102-70	28	śląd osadnictwa	epoka kamienia
238.	Wiewiórka stanowisko 14	102-70	29	śląd osadnictwa	epoka kamienia
239.	Wiewiórka stanowisko 15	102-70	30	śląd osadnictwa	neolit
240.	Wiewiórka stanowisko 16	102-70	31	osada	późne średniowiecze- czasy nowożytnie
241.	Wola Wielka stanowisko 1	102-70	1	grodzisko stożkowate	średniowiecze-czasy nowożytnie
242.	Wola Wielka stanowisko 2	102-70	2	śląd osadnictwa	neolit
243.	Wola Wielka stanowisko 3	102-70	3	śląd osadnictwa	okres rzymski
244.	Wola Wielka stanowisko 4	102-70	6	śląd osadnictwa	neolit
245.	Wola Wielka stanowisko 5	102-70	7	śląd osadnictwa	epoka kamienia
246.	Wola Wielka stanowisko 6	102-70	8	śląd osadnictwa	neolit
247.	Wola Wielka stanowisko 7	102-70	32	śląd osadnictwa	epoka kamienia
248.	Wola Wielka stanowisko 8	102-70	14	brak informacji	czasy nowożytnie
249.	Wola Wielka stanowisko 9	102-70	15	brak danych	czasy nowożytnie
250.	Wola Wielka stanowisko 10	102-70	33	śląd osadnictwa	neolit
251.	Wola Wielka stanowisko 11	102-70	34	śląd osadnictwa	epoka kamienia
252.	Wola Wielka stanowisko 12	102-70	35	śląd osadnictwa	epoka kamienia
253.	Wola Wielka stanowisko 13	102-70	36	śląd osadnictwa	epoka kamienia

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028

254.	Wola Wielka stanowisko 14	102-70	37	osada	późne średniowiecze- czasy nowożytne
255.	Wola Wielka stanowisko 15	102-70	38	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/prahistoria/ późne średniowiecze- czasy nowożytne
256.	Wola Wielka stanowisko 16	102-70	39	śląd osadnictwa	epoka kamienia
257.	Wola Wielka stanowisko 17	102-70	40	śląd osadnictwa	neolit
258.	Wola Wielka stanowisko 18	102-70	41	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/czasy nowożytne
259.	Wola Wielka stanowisko 19	102-70	42	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	neolit/prahistoria
260.	Wola Wielka stanowisko 20	102-70	43	śląd osadnictwa	epoka kamienia
261.	Wola Wielka stanowisko 21	102-70	44	śląd osadnictwa	epoka kamienia
262.	Wola Żyrakowska stanowisko 1	102-70	95	śląd osadnictwa/osada	prahistoria/czasy nowożytne
263.	Wola Żyrakowska stanowisko 2	102-70	96	śląd osadnictwa/osada	epoka kamienia/czasy nowożytne
264.	Wola Żyrakowska stanowisko 3	102-70	97	śląd osadnictwa	prahistoria
265.	Wola Żyrakowska stanowisko 4	102-70	98	śląd osadnictwa	prahistoria
266.	Wola Żyrakowska stanowisko 5	102-70	99	śląd osadnictwa	epoka kamienia
267.	Wola Żyrakowska stanowisko 6	102-70	100	osada	wczesne średniowiecze
268.	Żyraków stanowisko 1	102-70	5	śląd osadnictwa	czasy nowożytne
269.	Żyraków stanowisko 2	102-70	11	śląd osadnictwa	epoka kamienia
270.	Żyraków stanowisko 3	102-70	12	śląd osadnictwa/osada	okres rzymski/wczesne średniowiecze
271.	Żyraków stanowisko 4	102-70	16	brak danych	czasy nowożytne
272.	Żyraków stanowisko 5	102-70	13	osada/ śląd osadnictwa	okres rzymski/wczesne średniowiecze
273.	Żyraków stanowisko 6	102-70	101	śląd osadnictwa/osada/ śląd osadnictwa	epoka kamienia/prahistoria/ późne średniowiecze
274.	Żyraków stanowisko 7	102-70	102	śląd osadnictwa/osada	prahistoria/późne średniowiecze
275.	Żyraków stanowisko 8	102-70	103	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	prahistoria/późne średniowiecze
276.	Żyraków stanowisko 9	102-70	104	śląd osadnictwa	późny okres rzymski
277.	Żyraków stanowisko 10	102-70	105	śląd osadnictwa/ śląd osadnictwa	prahistoria/epoka brązu

Gminny Program Opieki and Zabytkami Gminy Żyraków na lata 2025-2028
